

T.C.
KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

TAŞLICALI YAHYÂ BEY'İN ESERLERİNDE ELEŞTİRİ

PINAR BARDAKCI

HAZİRAN- 2024

T.C.
KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

TAŞLICALI YAHYÂ BEY'İN ESERLERİNDE ELEŞTİRİ

PINAR BARDAKCI

Tez Danışmanı

Dr. Öğr. Üyesi Yeliz YASAK PERAN

T.C.

KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı öğrencisi Pınar BARDAKCI'nın "Taşlıcalı Yahyâ Bey'in Eserlerinde Eleştiri" başlıklı tezi 14/06/2024 tarihinde, aşağıdaki jüri tarafından Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca değerlendirilerek, Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun .../.../20... tarih ve ../.. sayılı kararı ile kabul edilmiştir.

(İmza)

(Ünvan ve İsim)

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Bu tezi okuyarak içerik ve nitelik açısından incelediğimi ve Yüksek Lisans derecesi almak için yeterli olduğunu onaylıyorum.

Dr. Öğr. Üyesi Yeliz YASAK PERAN

Tez Danışmanı

Bu tezi okuyarak içerik ve nitelik açısından incelediğimizi ve Yüksek Lisans derecesi almak için yeterli olduğunu onaylıyoruz.

Ünvan ve İsim

Bağlı Olduğu Kurum

İmza

1. Prof. Dr. Müberra GÜRGENDERELİ

Trakya Üniversitesi

2. Dr. Öğr. Üyesi Yeliz YASAK PERAN

Kırklareli Üniversitesi

3. Dr. Öğr. Üyesi Duygu DALBUDAK HÜNERLİ

Kırklareli Üniversitesi

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde bizzat elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada özgün olmayan tüm kaynaklara eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ediyorum.

(İmza)

PINAR BARDAKCI

(Tezin Jüri Tarafından Kabul Tarihi)

ÖZ

TAŞLICALI YAHYÂ BEY’İN ESERLERİNDE ELEŞTİRİ

Bardakcı, Pınar

Yüksek Lisans, Türk Dili ve Edebiyatı

Tez Yöneticisi: Dr. Öğr. Üyesi Yeliz YASAK PERAN

Haziran 2024

Bu çalışmada 16. yüzyıl şairlerinden olan Taşlıcalı Yahyâ Bey’in Türk edebiyatındaki eleştirel tutumu ortaya konulmaya çalışılmıştır. Böylece 16. yüzyıl ve Klasik edebiyatta eleştirinin yeri ile ilgili yapılacak inceleme ve değerlendirme çalışmalarına katkıda bulunmak amaçlanmıştır.

Çalışma bir giriş ile üç ana bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın “Giriş” bölümünde eleştiri hakkında genel mahiyette bilgi verilmiştir.

Birinci bölümde “Taşlıcalı Yahyâ Bey’in Hayatı, Sanatı ve Eserleri ” ve Taşlıcalı Yahyâ Bey’in nasihat üslubu verilmiş ve yapılan çalışmalar üzerinde durulmuştur.

İkinci bölümde Taşlıcalı Yahyâ Bey’in eserlerinden yola çıkılarak elde edilen “olumsuz eleştiriler” çeşitli başlıklar altında sınıflandırılmış ve alt başlıklar oluşturulup ilgili beyitler ile desteklenmiştir.

Üçüncü bölümde Taşlıcalı Yahyâ Bey’in eserleri doğrultusunda elde edilen “olumlu eleştiriler” çeşitli başlıklar altında sınıflandırılmış ve alt başlıklar oluşturulup tanık beyitler ile desteklenmiştir.

“Sonuç” bölümünde Taşlıcalı Yahyâ Bey’in eserlerinden elde edilen veriler hakkında genel bir değerlendirme yapılmış ve bu verilerden hareketle tablolar oluşturularak bir sonuç elde edilmeye çalışılmıştır. “Kaynakça” kısmında çalışma hazırlanırken kullanılan kaynaklar alfabetik sırayla sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Taşlıcalı Yahyâ, Eleştiri, 16. Yüzyıl.

ABSTRACT

CRITICISM IN THE WORKS OF TAŞLICALI YAHYÂ BEY

Bardakcı, Pınar

Master Degree, Turkish Language and Literature

Thesis Direktor: Dr. Assistant Professor Yeliz YASAK PERAN

June 2024

This study aims to elucidate the critical stance of Taşlıcalı Yahyâ Bey, a 16th-century poet, within Turkish literature. Thus, it intends to contribute to the research and evaluation studies concerning the role of criticism in the 16th century and Classical literature.

The study consists of an introduction and three main sections. The "Introduction" section provides general information about criticism. The first section, "Life, Art, and Works of Taşlıcalı Yahyâ Bey," outlines his advice-giving style and focuses on the studies conducted on him.

In the second section, "negative criticisms" derived from Taşlıcalı Yahyâ Bey's works are classified under various headings, and subheadings are created and supported with relevant couplets.

The third section categorizes the "positive criticisms" obtained from Taşlıcalı Yahyâ Bey's works under different headings, and subheadings are formed and supported with testimonial couplets.

In the "Conclusion" section, a general evaluation of the data obtained from Taşlıcalı Yahyâ Bey's works is conducted, and an attempt is made to reach a conclusion by creating tables based on these data. The "References" section presents the sources used in preparing the study in alphabetical order.

Keywords: Taşlıcalı Yahyâ, Criticism, 16th Century.

ÖNSÖZ

Divan Edebiyatı, Türk edebiyatının önemli dönemlerinden biridir. Bu dönem, 600 yıl hüküm sürmüş Osmanlı hakkında bilgiler içermekle birlikte dönemin zihniyetinin eserlere nasıl aksettiğini göstermektedir. Edebi zevkin yanı sıra dönemin siyasi, sosyal, kültürel olayları ve toplumsal problemleri açısından birer belge gibidirler. Çünkü dönemin eserleri barındırdıkları dil özellikleri ve çeşitli ifadeler ile yazıldıkları dönem hakkında okuyucuya bilgi vermektedir. Şairler ve yazarlar içinde bulundukları dönemden, dönemin siyasi, ekonomik, sosyal ve toplumsal özelliklerinden etkilenmektedirler. Bu etkilenmeleri farklı şekillerde yansıtan şairlerin bu özellikleri eleştirdikleri de görülmektedir. Taşlıcalı Yahyâ Bey'in bu durumu gerçekleştirdiği görülmektedir. Eserlerinde şahsi durumlarının dışında toplumsal problemlere yönelik eleştirilerinin olduğu görülmektedir.

Taşlıcalı Yahyâ Bey'in eleştirisi üzerine yapılan bu çalışma bir giriş ve üç ana bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın giriş bölümünde eleştiri hakkında genel mahiyette bilgiler verilmiştir. Aynı zamanda eleştirinin toplum, sanat ve edebiyat üzerindeki karşılıklı etkileşimleri üzerinde durulmuştur.

Tezin birinci bölümünde şairin hayatı, sanatı ve eserleri üzerinde durulmuştur. Aynı zamanda Taşlıcalı Yahyâ Bey'in şiirlerini eğitici ve öğretici bir şekilde kaleme almasıyla oluşan nasihat üslubuna değinilmiştir. Bu bölümde Taşlıcalı Yahyâ Bey ile ilgili yapılmış çalışmalara, tezlere, makalelere, bildirilere ve kitaplara yer verilmiştir.

Tezin ikinci bölümü Taşlıcalı Yahyâ Bey'in eserlerinde yer alan olumsuz eleştirilere tahsis edilmiştir. Şairin eserlerinde rastlanılan olumsuz eleştiriler çeşitli başlıklar altında sınıflandırılarak ilgili beyitler ile desteklenmiştir. İkinci bölüm: *“İlahi Olana Yabancılaşma ve Uzaklaşmaya Sebep Olan Unsurlara Yönelik Eleştiriler, Topluma Zararı Dokunan Kimselere Yönelik Eleştiriler, İnsanların Olumsuz Kişilik Özelliklerine Yönelik Eleştiriler, Padişahlara ve Devlet Adamlarına Yönelik Eleştiriler,*

Şahıslara ve Kişilere Yönelik Eleştiriler, Şairlere Yönelik Eleştiriler, Taşlıcalı Yahyâ'nın Kendisine Yönelik Yaptığı Eleştiriler, Tercüme Yapmaya Yönelik Eleştiriler, Müstensihe Yönelik Eleştiriler, Şiirin ve Şairin Nasıl Olması Gerektiği Üzerine Eleştiriler, Âşık, Sevgili ve Rakip Üzerine Eleştiriler, Sosyal Eleştiriler, Dünyaya Yönelik Eleştiriler, Feleğe Yönelik Eleştiriler, Müzik Aletleri ve Çalgıcılara Yönelik Eleştiriler, İçkiye Yönelik Eleştiriler" adlı alt başlıklardan oluşmaktadır.

Tezin üçüncü bölümü ise Taşlıcalı Yahyâ Bey'in eserlerinde yer alan olumlu eleştirilerden oluşmaktadır.

Olumlu eleştiriler çeşitli alt başlıklar altında verilerek, tanık beyitler ile desteklenmiştir. Üçüncü bölüm: *"Şahıslara ve Şairlere Yönelik Yapılan Olumlu Eleştiriler, Taşlıcalı Yahyâ Bey'in Kendisine ve Şairliğine Yönelik Olumlu Eleştirileri, Allah'a, Allah Aşkına, Hz. Muhammed'e ve Din Büyüklerine Yönelik Olumlu Eleştiriler, Taşlıcalı Yahyâ Bey'in Şehirlere Yönelik Olumlu Eleştirileri, Sevgiliye Dair Olumlu Eleştiriler, Diğer Unsurlara Dair Olumlu Eleştiriler"* adlı alt başlıklardan oluşmaktadır.

"Sonuç" bölümünde Taşlıcalı Yahyâ Bey'in eserlerinden elde edilen veriler hakkında genel bir değerlendirmeye yer verilmiş ve bu verilerden hareketle tablolar oluşturularak bir sonuç elde edilmeye çalışıldı. "Kaynakça" kısmında ise çalışma hazırlanırken kullanılan kaynaklar alfabetik sırayla sunulmuştur

16. yüzyılın önemli şairlerinden biri olan Taşlıcalı Yahyâ Bey ile ilgili olan çalışmaların sınırlı sayıda olması bizi bu çalışmayı yapmaya sevk etmiştir. Ortaya konulan verilerin Divan şiirine bir katkısının olmasını ümit ederek çalışmamızı nihayete erdirmiş olduk.

Çalışmada ihtiyaç duyulduğunda orijinal metinlere de müracaat edildi. Bunun yanında Mehmet Çavuşoğlu'nun *Yûsuf u Zelîhâ* ve *Divân*, Esra Bozyiğit'in *Taşlıcalı Yahyâ Bey Divânı (İnceleme- Tenkitli Metin- Nesre Çeviri- Sözlük)*, Kazım Yoldaş'ın *Taşlıcalı Yahyâ Bey Şâh u Gedâ*,

Ramazan Sarıççek'in *Taşlıcalı Yahyâ Bey Gencîne-i Râz*, Mehmet Akif Alkaya'nın *Taşlıcalı Yahyâ Kitâb-ı Usûl* ve Ayşe Sağlam'ın yeniden okuduğu *Gülşen-i Envâr* isimli   eviri yazılı metinlerinden faydalandık.

Çalışma boyunca yanımda olan sevgili aileme ve beni yönlendiren, yaptığı bilimsel katkılarla çalışmamı olgunlaştıran değerli hocam Dr. Öğr. Üyesi Yeliz YASAK PERAN'a    ukranlarımı sunarım.

Pınar BARDAKCI

Kırklareli- 2024

İÇİNDEKİLER

BEYAN.....	iii
ÖZ.....	iv
ABSTRACT.....	v
ÖNSÖZ.....	vi
KISALTMALAR.....	xii
TABLolar.....	xiv
GİRİŞ.....	1

1. BÖLÜM

1.TAŞLICALI YAHYÂ BEY'İN HAYATI, SANATI VE ESERLERİ.....	7
1.1.Hayatı.....	7
1.2.Sanatı.....	8
1.3.Eserleri.....	11
1.4.Taşlıcalı Yahyâ Bey ve Eserleri Hakkında Çalışmalar.....	23
1.4.1. Tezler.....	23
1.4.2. Makaleler.....	25
1.4.3. Bildiriler.....	28
1.4.4. Kitaplar.....	28
1.5.Taşlıcalı Yahyâ Bey'in Eserlerinde Nasihat Üslubu.....	29

2. BÖLÜM

2.TAŞLICALI YAHYÂ BEY'İN ESERLERİNDE OLUMSUZ ELEŞTİRİ.....	33
---	----

2.1. İlâhî Olana Yabancılaşma ve Uzaklaşmaya Sebep Olan Unsurlara Yönelik Eleştiriler.....	33
2.1.1. Günahkârlara, Kâfirlere, İnancı Sağlam Olmayanlara, İbadetini Doğru Yapmayanlara, Dünya Malına Rağbet Edenlere, Allah'ın Yolundan Sapanlara ve Kur'an-ı Kerim'i Örnek Almayanlara Yönelik Eleştiriler.....	34
2.1.2. Nefse Yönelik Eleştiriler.....	54
2.2. Topluma Zararı Dokunan Kimselere Yönelik Eleştiriler	56
2.2.1. Cahil Kimselere Yönelik Eleştiriler.....	56
2.3. İnsanların Olumsuz Kişilik Özelliklerine Yönelik Eleştiriler.....	67
2.3.1. Kibirli Kişilere Yönelik Eleştiriler.....	67
2.3.2. Asi Kişilere Yönelik Eleştiriler.....	70
2.3.3. Doyumsuz, Aç Gözlü, Tamahkar Kişilere Yönelik Eleştiriler.....	70
2.3.4. İki Yüzlü Kişilere Yönelik Eleştiriler.....	71
2.3.5. Zalim ve Zulmeden Kişilere Yönelik Eleştiriler.....	72
2.3.6. Miskin, Alçak, Fitneci, Fesat Kişilere Yönelik Eleştiriler.....	75
2.3.7. Hırslı Kişilere Yönelik Eleştiriler.....	76
2.3.8. Rüşvetçiliği Alışkanlık Haline Getirmiş Kişilere Yönelik Eleştiriler.....	77
2.3.9. Hilekâr ve Cesaretsiz Kişilere Yönelik Eleştiriler.....	77
2.3.10. Kişiye Yönelik Diğer Eleştiriler.....	78

2.4. Padişahlara ve Devlet Adamlarına Yönelik Eleştiriler.....	80
2.5. Şahıslara ve Kişilere Yönelik Eleştiriler.....	87
2.6. Şairlere Yönelik Eleştiriler.....	90
2.7. Taşlıcalı Yahyâ'nın Kendisine Yönelik Yaptığı Eleştiriler.....	98
2.8. Tercüme Yapmaya Yönelik Eleştiriler.....	101
2.9. Müstensihe Yönelik Eleştiriler.....	104
2.10. Şiirin ve Şairin Nasıl Olması Gerektiği Üzerine Eleştiriler.....	111
2.11. Âşık, Sevgili ve Rakip Üzerine Eleştiriler.....	114
2.12. Sosyal Eleştiriler.....	117
2.12.1. Toplumun Ahlaki Normlarına Aykırı Olan Durumlara Yönelik Eleştiriler.....	117
2.12.2. Toplumsal Sorunlara Yönelik Eleştiriler	118
2.12.3. Zina Eden Ahlaksız Kimselere Yönelik Eleştiriler.....	112
2.13. Dünyaya Yönelik Eleştiriler.....	128
2.14. Feleğe Yönelik Eleştiriler.....	131
2.15. Fiziksel Özelliklere Yönelik Eleştiriler.....	133
2.16. Müzik Aletleri ve Çalgıcılara Yönelik Eleştiri.....	134
2.17. Kış Mevsimine Yönelik Eleştiriler.....	141
2.18. İçkiye Yönelik Eleştiriler.....	143

3. BÖLÜM

3. TAŞLICALI YAHYÂ BEY'İN ESERLERİNDE OLUMLU ELEŞTİRİLER.....147

3.1. Şahıslara ve Şairlere Yönelik Yapılan Olumlu Eleştiriler.....	147
3.1.1. Kanuni Sultan Süleyman'a Yönelik Olumlu Eleştiriler.....	147

3.1.2. Diğer Şairlere Yönelik Olumlu Eleştiriler.....	159
3.1.3. Devlet Adamlarına Yönelik Olumlu Eleştiriler.....	161
3.2. Taşlıcalı Yahyâ Bey'in Kendisine ve Şairliğine Yönelik Olumlu Eleştirileri.....	163
3.2.1. Taşlıcalı Yahyâ'nın Şairliğine Yönelik Olumlu Eleştirileri.....	163
3.2.2. Taşlıcalı Yahyâ'nın Kendisine Yönelik Olumlu Eleştirileri	169
3.3. Allah'a, Allah Aşkına, Hz. Muhammed'e ve Din Büyüklerine Yönelik Olumlu Eleştiriler.....	170
3.4. Taşlıcalı Yahyâ Bey'in Şehirlere Yönelik Olumlu Eleştirileri.....	175
3.4.1. Edirne Şehrengizi.....	175
3.4.2. İstanbul Şehrengizi.....	176
3.5. Sevgiliye Dair Yapılan Olumlu Eleştiriler	178
3.6. Diğer Unsurlara Dair Olumlu Eleştiri.....	181
3.6.1. Güllaç Tatlısı.....	181
3.6.2. Turunç Meyvesi.....	182
SONUÇ.....	185
KAYNAKÇA.....	193

KISALTMALAR

Eser Adı Kısaltmaları

- D** :Divân
ŞG :Şâh u Gedâ
GR :Gencîne-i Râz
GE :Gülşen-i Envâr
YZ :Yûsuf u Zelîha
KU :Kitâb-ı Usûl

Diğer Kısaltmalar

- vb.** :Ve benzeri
vs. :Vesair
C. :Cilt
S. :Sayı
s. :Sayfa
ss. :Sayfalar Arası
a.s. :Aleyhisselam
k. :Kaside
g. :Gazel
H.z. :Hazreti

TABLÖLAR

Tablo 1 :Taşlıcalı Yahyâ'nın Eserlerindeki Eleştiri Unsurlarının Dağılımı.....	179
Tablo 2 :Taşlıcalı Yahyâ'nın Her Eserinde Geçen Eleştiri Başlıkları.....	180

GİRİŞ

Eleştiri, herhangi bir konuda, dalda gerçekleşen olay, olgu veya davranışı değerlendirmek demektir. Sanatsal bir eserde, inceleme ve araştırma ürünü olan unsurların eleştirileri yapılabilir. Yani toplumsal, siyasal, ekonomik, bilimsel, akademik, kültürel vb. her ürünün ve her unsurun olumlu veya olumsuz geniş bir şekilde ele alınıp işlenişi eleştiridir.

Sanatsal bir eserin değerlendirilmesi de eleştirinin tam kendisidir. Öykü, roman veya şiirle ilgili yapılan bir değerlendirmenin icra eden kişinin hayatının, ruhsal ve toplumsal izlenimlerinin açığa çıkması eleştirel bakışın doğal bir sonucudur (TAŞ, 2002: 1-3). Bunun doğrultusunda tarih boyunca edebi eserler genel olarak toplumsal boyutlarıyla ele alınmıştır. Bir eser ele alınırken şairin kendi hayatından ve toplumun yaşantısından faydalanılmıştır. Dolayısıyla şairler de bu yönde bir tutum sergilemiş, adet ve geleneklerine, toplumsal kabullerine uymayan her türlü davranış, alışkanlık ve noksanlığın karşısında olup, bunu eleştirmekten geri durmamışlardır. Olumsuz olana, kusur görülene verilen bu tepkiler geniş bir eleştiri ağının oluşmasını sağlamıştır (KILIÇ, 2008: 151-158).

Edebi eserlerin var olduğu her dönemde ve çevrede eleştirel tutumlar farklı isimlerle ve nitelik özellikleriyle ortaya çıkmıştır. Eleştiri insana dair pek çok olgu ile yakından ilişkilidir. Eleştiri unsurunun kendinden sonra kimlere tesir ettiğini ve tarihteki yerini göstermesi açısından önem arz etmektedir.

Toplumsal şartlar, yaşanan olaylar yazarı, okuru ve eseri belirlemektedir. Her eser, toplumun getirdiği olan özü bünyesinde taşır. Topluma veya sosyal hayata yön veren her unsur aslında eleştirinin temellerini oluşturur. Bu temeller olumlu veya olumsuz nitelikleri meydana çıkmaktadır.

Eleştirinin değerlendirilebilmesi için öncelikle eserin oluşturulduğu dönemin algısını, ruhunu, dilini, gelenediğini vb. idrak etmek gerekir. Bu hususta yazarın içine doğduğu sosyal hayatın ve düzenin üzerinde durulmalıdır (ALDEMİR, 2021: 542).

Modern anlamda eleştiri, şairi, yazarı veya eserin olumlu, olumsuz yönlerini ortaya çıkarmak maksadıyla yapılan değerlendirme çalışmalarıdır. Bu hususta eleştiri ağının ilk şeklini övgü ve yergi oluşturmaktadır (COŞKUN, 2007: 15- 20).

Türk edebiyatında eleştirinin ya da tenkitin bir tür olarak çıkması modern sanat anlayışı ile birlikte olmuştur. Fakat altı yüz yıllık bir tarihi olan Divan edebiyatında tenkit veya eleştiri diye adlandırılan bir edebi tür olmasa da kendi zamanının değerleri doğrultusunda oluşturulmuş bir anlayışın olduğu aşıkârdır.

Eski Türk edebiyatında şuara tezkirelerinde ve bazı divanların dibâce bölümlerinde şairlerin eleştirel yaklaşımlarına, peotik düşüncelerine rastlamak mümkündür. Tenkit ile ilgili örneklerin görüldüğü bu bölümler, şairlere dair birçok unsuru ortaya koymaktadır (ALDEMİR, 2021: 542).

Divan şairi, zamanında kabul gören sanat anlayışı çerçevesinde eserini oluştururken çevresinde olup biteni şiirlerine dahil etmiştir. Eski edebiyatın aşkları, güzellikleri anlatması kadar nefretleri, kötülükleri, sosyal problemleri vb. yansıtması da son derece normaldir (GÜVEN, 1997: 1-5).

Eleştiri, kaynak, metod amaç bakımından benzerlik gösterse de her milletin veya toplumun kültürel, toplumsal, ahlaki yapısı ve edebi gelenekleri onu çeşitli formlara sokmaktadır. Eski Türk edebiyatında eleştiri, islami şiir tipinin özelliklerini taşımaktadır. Divan edebiyatında eleştiri; şekil, tema, konu ve motiflerini İşlam’dan almaktadır (KILIÇ, 2008: 1-7). Eleştirinin Divan edebiyatı içerisinde rağbet görmemesinin bir sebebi de budur. Çünkü İşlam, Divan edebiyatını besleyen kaynaklardan biridir. Dolayısıyla bu noktada dini inanışların ve İşlam inancının eleştiri üzerinde etkisi büyüktür. İşlam inancı, insanın olgunlaşabilmesi için kendisine yani içerisine yönelmesi gerektiğini ve yine insanın dünyaya geliş amacını bu şekilde kavrayabileceğini ifade eder. Eleştiride ise gözlerin sürekli dışa dönük bir şekilde olması gereklidir. Bu konuda birbirine zıt düşen bu iki husus, Divan edebiyatı şairlerini de etkileyen bir unsur olmuştur (DEMİREL, 2007: 131-134).

Divan şairlerini kısıtlayan bir diğer unsur ise şairlerin saray çevresinde iyi bir yer edinme ve padişahın ya da herhangi bir yöneticinin himayesi altına girmektir. Bu da şairlerin şiirlerini konu bakımından sınırlandıran, daha çok övgü kısmına dahil ettiren bir unsur haline gelmiştir (KILIÇ, 2008: 1-7).

Divan şairleri dönemlerinin çeşitli zorluklarına rağmen gözden düşmeyi, hamisiz kalmayı, sürgünü, hatta canları pahasına da olsa içerisinde yaşadıkları toplumda gördükleri yozlaşmaları, toplumun ahlakî normlarına aykırı olan unsurları ve adaletsizlikleri dile getirmişlerdir. Padişah, vezir ve diğer devlet adamlarına kadar çekinmeden tenkit edebilen bu şairler, toplumda yaşanan bu olumsuzluklara sebep olan kişileri şiirlerinde dahil etmişlerdir.

Divan şiirinde tenkit; tarzı, derecesi, söylenme sebebi ve amacına göre değişiklik gösterebilmektedir. Çünkü tenkit diğer edebî türlere nazaran sosyal hayata ve sosyal hayat unsurlarına daha bağımlıdır. Şairler, konularını toplumdan, çevresindeki kişilerden, sosyal ve siyasi olaylardan seçmektedir. Şair, tenkit ettiği konunun eksikliklerini, kusurlarını, kötülüklerini tam manasıyla sergilediği için yazıldığı dönemin kabullerini ve eğilimlerini bir belge niteliğinde göstermektedir.

Divan şiirinde görülen feleğe kadar yükselen şikâyetler ve eleştiriler aslında içerisinde bulunan sistemin aksaklıklarından, yanlış yönlerinden ve bireyi etkilediği noktalardan duyulan rahatsızlığın bir getirisiidir. Genel bir şekilde bakıldığında dolaylı yollardan elde edilerek yapılan bu eleştiriler, asıl anlatılmak istenilen unsurların başka şeyler üzerinden eleştirilmesiyle oluşturulmuştur.

Şairler, eserlerinin çeşitli bölümlerinde birkaç beyitle kıymetinin anlaşılmadığını ve sanatının takdir edilmediğini ifade ettiği bireysel eleştirilerin yanında diğer şairlere üstünlük sağlamak amacıyla birbirleri aleyhinde söz söylemeleriyle eleştiri yapmaya başlamışlardır. Divan edebiyatının ilk yüzyıllarında daha çok şahsi eleştiriler söz konusuyken ileriki dönemlerde sosyal eleştiriler ve diğer unsurlara yönelik eleştiriler de şiirin gündemine girmeye başlamıştır.

Bu noktada 16. yüzyılın önemli şairlerinden biri olan Taşlıcalı Yahyâ, sosyal ve şahsi eleştiriler konusunda öne çıkan bir isimdir. Taşlıcalı Yahyâ Bey, ilahi olandan uzaklaşmaya sebep olan unsurlara, topluma zararı dokunan kimselere, insanların olumsuz kişilik özelliklerine, zalimlere, devlet adamlarına, şahıslara, şairlere, kendisine, tercüme yapanlara, müstensih, şiirin ve şairin nasıl olması gerektiği üzerine, âşığa, sevgiliye, rakibe, toplumun ahlakî normlarına aykırı olan durumlara, toplumsal sorunlara, dünyaya, feleğe, fiziksel özelliklere, müzik aletlerine, çalgıcılara, mevsimlere, içkiye yönelik olumsuz eleştirileriyle ve şahıslara, şairlere, Kanuni Sultan Süleyman'a, devlet adamlarına, Taşlıcalı Yahyâ'nın kendisine ve şairliğine, Allah aşkına, din büyüklerine, şehirlere, sevgiliye ve diğer unsurlara yönelik olumlu eleştirileriyle ele alınacaktır.

Divan şiirinin halktan, sorunlardan ve problemlerden uzak olmadığını, eserlerde bulunan şair ve eser değerlendirmelerinin yalnızca övgüden ibaret olmadığını, modern eleştirinin hem olumlu hem de olumsuz bağlamda yapılabilmesi gibi Divan edebiyatında da olumlu eleştirinin yapılabileceğinin üzerinde durulacaktır. Bu çalışmada, Taşlıcalı Yahyâ'nın eğitici ve öğretici yönüne, okuyucusunu değiştirmeye, geliştirmeye yönelik olan nasihat üslubuna yer verilecektir.

Taşlıcalı Yahyâ Bey'in *Hamse'si (Gencîne-i Râz, Kitâb-ı Usûl, Gülşen-i Envâr, Yûsuf u Züleyhâ, Şâh u Gedâ Mesnevileri)* ve *Divân'ı* ele alınacaktır. Yahyâ Bey'in *Divân'ı* değerlendirilirken 1977'de Mehmet Çavuşoğlu, 2021'de Esra Bozyiğit tarafından yayımlanan çalışmaların ikisinin üzerinde de durulacaktır. Taşlıcalı Yahyâ Bey ve eserleri dışına çıkılmayacaktır.

Taşlıcalı Yahyâ'nın ele alınan eserlerinde bulunan eleştirel unsurlar, eleştiriler, eleştirilerin içeriği, eleştirilerinin sonucu ve bu eleştirilerin nasıl bir şekilde ele alındığını saptamak, aynı zamanda sosyal faydayı gözetip gözetmediği ve eleştirilerine nasıl bir amaç yükleyip yüklemmediği noktasında tespitler yapılacaktır.

"Taşlıcalı Yahyâ Bey'in Eserlerinde Eleştiri" adlı çalışmada Taşlıcalı Yahyâ Bey'in tüm eserleri ele alınarak içerisinde bulunan olumlu ve

olumsuz anlamda bulunan eleştirel unsurlar tespit edilecektir. Tespit edilen bu eleştirel unsurlar çeşitli alt başlıklar altında sınıflandırılıp ilgili beyitler ile işlenecektir.

1. BÖLÜM

2. TAŞLICALI YAHYÂ BEY'İN HAYATI, SANATI VE ESERLERİ

2.1. Hayatı

Taşlıcalı Yahyâ Bey, Arnavut asıllıdır. Eserlerinin çeşitli yerlerinde Arnavut asıllı olmasından dolayı “Sengîstan”dan koptuğunu ifade etmesi üzerine “Taşlıcalı” olarak anılmıştır (YAKAR, 1996:1). Taşlıcalı Yahyâ, Kuzey Arnavutluk’tan devşirme olarak alınıp İstanbul’a Acemi Oğlanlar Ocağı’na getirilmiştir. Bu ocakta eğitilerek önce yayabaşı sonrasında ise sipahi olmuştur (KAYA, 2011: 156). Yahyâ, Acemi Oğlanlar Ocağı’nda Yeniçeri kâtibi Şahabüddin Bey’e intisap ile hem askerlikte bulunmuş hem de ilim öğrenimi için çabalamıştır. Onun sayesinde yeniçerilere uygulanan tekliflerden muaf tutulmuş ve böylelikle birçok şair ile tanışmıştır. Bunun yanı sıra bölüğe çıkarak birçok sefere katıldığı bilinmektedir. *Dîvân*’ında Yavuz Sultan Selim’e sunduğu bir kasideden Taşlıcalı Yahyâ’nın Mısır ve Çaldıran seferlerine katıldığı anlaşılmaktadır. Yahyâ’nın hayatı Rumeli’de ve Anadolu’da bir savaştan diğerine koşmakla geçmiştir. Kanuni’nin Viyana, Alman seferlerine katılmış, İbrahim Paşa’nın başlattığı I. İrakeyn seferinde de bulunmuştur. Sonrasında Kanuni Sultan Süleyman’ın cülusunun ardından âlimlerin meclislerine girerek, şöhreti iyice yayılmaya başlamıştır (YAKAR, 1996:1).

Zamanla şiirdeki şöhreti artsa da dönemin şairlerinden Hayâlî Bey’in bazı eleştirilerinden dolayı hak ettiği mevkii bir türlü elde edememiştir. Kanuni Sultan Süleyman, Hayâlî Bey’e gösterdiği iltifatı Yahyâ’ dan esirgeyince o da veziri Rüstem Paşa’nın himayesi altına girmiştir. Bunun üzerine Rüstem Paşa, Yahyâ’a Eyüp Vakfı’nın yöneticiliğini vermiştir (KAYA, 2011: 156). Kanuni’nin 1553’de Nahçıvan seferine giderken oğlu Şehzade Mustafa’yı katlettirmesi üzerine meşhur mersiyesini yazması yüzünden sadrazamın olumlu tutumu tersine dönmüştür. Tabî olarak Yahyâ’nın talihi de tersine dönmüştür. Yöneticilik görevinden alınmış ve İzvornik Sancağı’na sürülmüştür. Sürüldüğü yerde Akıncılar Ocağı’na katılmış ve bir daha İstanbul’a dönmemiştir. İlerleyen zamanlarda Kanuni

Sultan Süleyman başta olmak üzere birçok devlet adamlarına kasideler vs. sunan şair, istediği ve umduğu alakayı bulamamıştır (YAKAR, 1996: 1-2).

Yahyâ Bey'in Kanuni Sultan Süleyman'ın vefatından sonraki hayatı durgundur. Son yıllarında Gülşenî şeyhi Uryânî Mehmed Dede'ye mürit olan şair, kendini tamamen tasavvufa vermiştir. Yahyâ Bey'in ölüm tarihi ve yeri hakkında kesin bilgiler bulunmamakla birlikte 1582 yılında yaşı doksanı aşmış bir şekilde vefat ettiği kabul edilmektedir. Mezarı ise Sırbistan sınırları içerisinde Lozniçe'dedir (KAYA, 2011: 157).

2.2. Sanatı

Tarihçi Âli, *Künhü'l- Ahbar*'da Taşlıcalı Yahyâ'nın "hâl sahibi" olduğunu yazar. Eserlerinde kullandığı ifadelerden yola çıkarak onun korkusuz, atılgan bir karaktere sahip olduğu anlaşılmaktadır. "*Şehzade Mustafa Mersiyesi*" gibi dönemin şartları gereği cesaret isteyen bir şiiri kaleme alması da buna delildir (KAYA, 2011: 157). Öyle ki Yahyâ'nın bu sert ve cesur tutumundan pek çok devlet adamı ve şair de nasibini almıştır. Bunun yanı sıra yine eserlerinde dönemin siyasi, sosyal ve toplumsal birçok unsuru hakkında bilgiler de bulunmaktadır. İçkinin, rüşvetin, ahlaksızlığın ve toplumun ahlaki normlarına aykırı olan hemen her şeyin karşısında durmaktadır.

Taşlıcalı Yahyâ'nın sağlığında ve ölümünden sonra yazılan tezkirelerde şiirleri ve eserleri övülmüştür. Bazıları hayal ve sanat bakımından değerine dikkat çekerken bazıları tasavvufî fikirleri şiirlerine aksettirişine değinmiştir.

Eserlerinde dilinin sade, akıcı olduğu ve Türkçe kelimeleri aruza uydurmak maksadıyla imaleleri fazla kullanmadığı görülmektedir. Atasözleri ve deyimlere de sıkça yer vermiştir (SARIÇİÇEK, 2015: 10). Yahyâ'nın seferlerde, sınır boylarında ve savaş alanlarında her çeşit insanla birlikte olması onun herkesin anlayabileceği açıklıkta şiirler yazmasını sağlamıştır. Bunun yanı sıra topluma faydalı olma, okuyucusunu bilinçlendirme gayesi de üslubunun ve sanat anlayışının oluşmasında etkili olmuştur.

Şiirlerini belli başlı özelliklerle ele alan Yahyâ, içerisinde bulunduğu edebi gelenek ve sanat anlayışı çerçevesinde kaleme aldığı eserlerinde kendi şiir

anlayışına yönelik görüşlerini de dile getirmiştir. Bu nedenle şairin şiirlerinde poetik malzemeyi görmek mümkündür.

Eserlerinde şiirin ve şairin nasıl olması gerektiği üzerinde duran şair, aynı zamanda kendi şiirlerini de değerlendirmiş ve yeteneğini, kabiliyetini övmekten de geri durmamıştır. Çoğu zaman şiirlerinin sınırları aştığını, bütün dünyaya yayıldığını, okuyanların çok beğendiğini ifade etmiştir. Hatta kendisini marifet denizi olarak görmüş ve söz mücevherlerinin kaynağı olduğunu söylemiştir. Şiirlerini ise inciye benzetmiştir. Yani Yahyâ için bir şiirin yazılabilmesi için önce gerekli kabiliyete ve alt yapıya sahip olunması önemli bir husustur. Bu şekilde yazılan şiirlerin sınırını, hatta çağını aşabileceğini vurgulamış ve eserlerinde ifade etmiştir:

Toldı ey Yahyâ dūr-i nazmunla gûş-ı kâyinât

Ma‘erifet deryâsın söz gevherinin kânısın (D. g. 354/5)

(Ey Yahyâ, kainatın kulağı inci gibi olan şiirinle doldu. Sen marifet denizisin, söz mücevherinin kaynağısın.)

Adınun adı vardır o bâğ-ı murâdumun

Yahyâ gazelleri gibi meşhur u nâmdâr (D. g. 71/8)

(O muradımın bağının adının adı vardır. Aynı Yahyâ’nın gazelleri gibi meşhur ve ünlüdür.)

Taşlıcalı Yahyâ, kendi devrinde mesnevi ve gazel sahasının güçlü temsilcilerinden sayılmıştır. Nitekim eserlerinin çoğunda özgün olduğunu ve kimseyi taklit etmediğini açıkça belirtmiştir. Bunun yanı sıra eserlerinin tercüme olmadığını, kimseden çalmadığını, başkasının kullandığı sözü kullanmaktan hoşlanmadığını, tercüme yapan şairleri şairden saymadığını eserlerinde açıkça dile getirmiştir. Yahyâ, hikayesine ve şiirlerine tercümenin yakışmayacağını altını her fırsatta çizmiştir:

‘Ârîdür ‘âriyet libasından

Pâk durur tercüme belâsından (ŞG: 1943-1944)

(Şiirlerim ödünç elbisesinden uzaktır. Tercüme belasından paktır.)

Yakışmaz terceme bu dâstâna

Öli helvâsını almam dehâna (YZ: 5171)

(Bu hikayeme tercüme yakışmaz. Ben ağzıma ölü helvasını almam.)

Eserlerinin çoğunda askeri kişiliğinin getirisi ve bir Osmanlı gazisinin coşkun, gür ve cesur üslubu görülmektedir. Bunun yanında başka örneklerle bağlı kalmayıp kendi ilham ve buluşlarına bağlı kalan Yahyâ, eserlerindeki yerli çizgilerle ile de ön plana çıkmıştır. Döneminin motiflerini aşırıya kaçmadan ve kapılmadan açık bir üslup ile vermiştir. Bir diğer önemli tarafı da İran örneklerine bağlı kalmadan, yerli unsurlarla ve sade bir dille kaleme aldığı eserleriyle Türk edebiyatına önemli katkılar sağlamıştır (KAYA, 2011: 157):

İlün sözünü tercüme itmedüm

Yabanun avurdın ana katmadum

Dilüm olmadı tercümân-ı ‘acem

‘Acem ulusunun ta‘âmin yimem (KU: 3203- 3204)

(Elin sözünü tercüme etmedim. Yabancı sözcükleri şiirime katmadım. Dilim Acem ulusunun tercümanı olmadı. Çünkü ben Acem ulusunun yemeklerini yemem.)

Taşlıcalı Yahyâ, şiir anlayışını tam olarak *Gülşen-i Envâr* mesnevisinde dile getirmiştir. Yahyâ’nın eserlerinde anlatmak ve uygulamak istediği unsurların bir bütünü mahiyetindedir:

Nazm-ı kitâb az gerek öz gerek

Hakk’a yarar halka yarar söz gerek (GE: 2858)

(Şiir kitabının şiir kitabı olabilmesi için kitaptaki şiirler az ve öz olmalıdır. Önce Hakk’a yarar sonrasında ise halka yarar söz olmalıdır.)

Şair, bir şiirin şiir olabilmesi için çeşitli kıstasların olduğunun altını çizmiştir. Yahyâ’ya göre şiir bir vasıta aracıdır ve dolayısıyla açık, anlaşılır olması gerekmektedir. Beyitten yola çıkıldığında Yahyâ’nın şiirinin az sözle çok şey anlatması gerekmektedir. Çünkü şair, okuyucuyu geliştirmeyi,

eğitmeyi ve en önemlisi değiştirmeyi amaçlamıştır. Şiirlerini de bu doğrultuda oluşturmuştur.

Bir diğer husus ise Yahyâ, şiirin kısa, net ve öz olması gerektiğinin vurgusunu yapmıştır. Uzun uzadıya anlatılanların verimli olmadığının, tam manasıyla anlaşılamayacağının da üzerinde durmuştur. *Şâh u Gedâ* mesnevisinde uzun hikayelerin anlatıldığı sohbet meclislerinde bazı kimselerin söylemlerinin arif kimselerin bile uykusunu getirdiğine değinerek şiirin öz şeklinde olması gerektiğinin üzerinde durmuştur:

Getürür uyhu ehl-i ‘irfâna

Hîn-i sohbetde uzun efsâne (ŞG: 1937)

(Sohbet meclislerindeki uzun hikâyeler irfan ehlinin uykusunu getirir.)

Yahyâ, insanın niçin yaratıldığını, yaşamanın gerçek gayesinin ne olduğunu ve varoluşun gerçeklerine ulaşmanın tek yolunun insanın manevi yolculuğa çıkmasıyla mümkün olunabileceğinin bilincindedir. Yunus Emre’nin “*Ete kemiğe büründüm, Yunus diye göründüm.*” dizelerindeki gibi önce Hakk’ı bilmenin ve o yolda benliğinden vazgeçmenin önemini, yazılan şiirlerin Allah’a dair olması gerektiğini ve Allah’ın yoluna hizmet etmesinin doğruluğuna dikkat çeker.

Şiirin önce Hakk’a yarar nitelikte olması gerektiği üzerinde duran şair, Hakk’tan halka inmeyi amaç edinmiştir. Şiirin halka yarar sözlerden oluşması, okuyucuyu eğitmesi ve doğru yolu göstermesi gibi bir vizyon edinmesi görüşündedir.

Yahyâ, şiirin az ve öz olması gerektiğinin, içerdiği unsurların aşırı süse kapılmaksızın aktarılması ve yine şiirin maddi bir amaç güdülmeksizin okuyucuyu, toplumu bilinçlendirmek maksadıyla oluşturulmasını, önce Hakk’a yarar sonrasında ise halka yarar sözler içermesi noktasına edebi şahsiyetini taşımıştır ve bu noktada şiir anlayışını oluşturmuştur.

2.3. Eserleri

Taşlıcalı Yahyâ’nın *Divân*’ı ile Edirne ve İstanbul hakkında iki şehrengizi ve *Hamse*’si mevcuttur. Latifi, tezkiresinde Yahyâ Bey’in

“hamsesi belki de seb’ası” olduğunu ifade etmektedir. Bir de mesnevilerini sayarken “*Nâz u Niyaz*”dan bahsetmektedir. Fakat böyle bir eserin varlığı şüphelidir. Taşlıcalı Yahyâ’nın 2.000 beyit kadar “*Süleymânnâme*” yazdığı ve Peygamber’in mucizelerinden bahsettiği “*Gül-i Sad-berg*” adlı bir eseri olduğu kaynağı meçhul bilgilerdendir (SARIÇİÇEK, 2015: 10-11). Bahsedildiği üzere Taşlıcalı Yahyâ’nın *Divân*’ı ve *Hamse*’si vardır. Hamsesinde bulunan mesneviler şunlardır: *Gencîne-i Râz*, *Kitâb-ı Usûl*, *Gülşen-i Envâr*, *Yusuf u Züleyha*, *Şâh u Gedâ* (MENĞİ, 2015: 184).

I. *Divân*:

Taşlıcalı Yahyâ Bey’in *Divân*’ında nazım biçimlerinden kaside, terci-bend, terki-bend, müseddes, taşir, kıt’a, müstezâd, muhammes, murabba, mesnevi, gazel ve beyit kullanılmıştır. Aynı zamanda *Divân*’da mesnevi nazım biçimiyle yazılmış İstanbul ve Edirne Şehrengiz’i bulunmaktadır.

Divân’da yirmi farklı aruz vezni kullanan Yahyâ Bey’in en sık kullandığı bahir Remel bahridir. Genel hatlarıyla da Yahyâ, aruzun en sık tercih edilen kalıplarını tercih etmiştir. Eser redif bakımından oldukça çeşitlidir. Ekten ve kelimelerden oluşan redifler dışında bir kelime, ek ve kelime gruplarından oluşan rediflerde mevcuttur.

Divân, konu bakımından da oldukça zengindir. Kahramanlıklar, ahlaki unsurlar, din ve tasavvuf başlıca işlenen temalardır. Yahyâ Bey’in *Divân*’ında toplamda 34 adet kaside bulunmaktadır. Mirâc hadisesini konu alan bir naat ile başlayıp sonrasında Yavuz Sultan Selim, Kanunî Sultan Süleyman ve devrin veziri, paşası gibi önemli devlet adamları için yazılmış çeşitli methiyeler mevcuttur. Kasidelerinin içerisinde Süleymaniye Cami’nin inşası, Kanunî’nin seferleri ve Atmeydanı’nda yaptırdığı düğünler, yine Kanunî’nin av gezileri bulunmaktadır. Musammat tarzında yazdığı şiirleri ise âşıkanedir. Sünnet düğünleri, methiyeler, din, tasavvuf, ölüm, ahlaki unsurlar, katıldığı savaşlar, kahramanlıkları musammatlarında işlediği başlıca konulardır. *Divân*’ında Edirne ve İstanbul şehirlerini anlatan iki şehrengiz mevcuttur. Edirne Şehrengiz’i 215 beyitten oluşmaktadır. İstanbul Şehrengiz’i ise 315 beyitten oluşmaktadır. Şair, bu iki şehrin methiyelerine yer vermiş ve önemi üzerinde durmuştur. Gazellerinin geneli

ise âşıkane, Osmanlı geleneğine uygundur. Ahlaki, tasavvufi meselelere değindiği gazelleri de mevcuttur. Kıt'alarında devrin önemli şahsiyetlerinin vefatına, önemli olaylar neticesinde düşürülen tarihlere ve dönemin şairlerine yazılan hicviyelere yer verilmiştir. Dini, tasavvufi meselelere sıklıkla yer veren Yahyâ Bey, peygamberleri, din büyüklerini, sultanları, şehzadeleri, devlet adamlarını, şairleri, ilim adamlarını, sufileri, tarihi ve efsanevi kişileri, masal kahramanlarını, filozofları da ele almıştır.

Nüshalarının Bulunduğu Kütüphaneler

1- İstanbul Üniversitesi

68 sayfa, 210 x 130 mm ölçülerinde ta'lik yazı ile yazılmış, başlıkları yıldızlı, aharlı kalın bir kağıttan oluşmaktadır. Nüsha Kanunî'nin vezirlerinden Rüstem Paşa'nın görevine başlamasından önce tertip edilmiştir.

Bu nüsha diğer nüshalara nazaran farklılık göstermektedir. Örneğin bazı kasideler ve gazeller bu nüshada yer almamaktadır. Yine diğer nüshalardan bir diğer farkı ise son yapraklarının eksik oluşudur. Edirne ve İstanbul şehrengizleri bu nüshanın içinde mevcuttur.

2- Fatih Millet Kütüphanesi

116 sayfa, 238 x 168 mm ölçülerinde nesta'lik yazı ile yazılmış, kalın hafif aharlı bir kağıttan oluşmaktadır.

Nüshanın baş kısmında eksiklikler bulunmaktadır. Dibâce bulunmadığı için Taşlıcalı Yahyâ Bey'in sağlığında yazıldığı ya da sağlığında tertip edilen bir nüshadan yazıldığı anlaşılmaktadır.

3- Fatih Millet Kütüphanesi

4- 110 sayfa, 210x 155 mm ölçülerinde, nesih yazı ile yazılmış, kalın aharlı kağıttan oluşmaktadır. İlk ve son sayfalarında Ali Emîrî Efendi'nin mührü bulunmaktadır.

5- D. Zagreb

Yazılış tarihi Taşlıcalı Yahyâ Bey'in ölümüne çok yakındır. Dibâce bölümünü içermektedir. Bu açıdan bakıldığında şairin son tertip ettiği

nüshadan istinsah edildiği açıkça görülmektedir. Bu nüshanın da eksik kısımları bulunmaktadır.

6- Kahire Darü'l- kütübü'l Mısriyye'den Fotokobi,

Yazı nesihtir. Kenarlarda zaman zaman 17. yüzyıl şairlerinin şiirlerine rastlanmaktadır. Bu şiirler asıl yazardan farklı birine aittir. Bu nüshada dibâce bulunmaktadır.

II. *Hamse*: İran örneklerine bağlı kalmadan, yerli renklerle ve sade bir dille kaleme aldığı mesnevileriyle Türk edebiyatında hamse yazan şairlerin öncülerinden biridir. Taşlıcalı Yahyâ Bey, yazdığı hamsesini oluşturan tüm mesnevileri Kanuni Sultan Süleyman devrinde yazmış ve ona ithaf etmiştir.

1- *Şâh u Gedâ*: Taşlıcalı Yahyâ Bey'in hamsesinin ilk mesnevisidir. Telif bir mesnevidir. 1537'de yazıldığı tahmin edilen bu eser, tamamen yerli unsurlar içermesinden dolayı ün kazanmıştır. Konusunun İstanbul'da geçmesi bakımından ise orijinal bir eserdir (KAYA, 2011: 157). Dili oldukça sade, konusu ise mahalli unsurlarla çevrilidir. Asıl işlediği muhteva aşktır. Taşlıcalı Yahyâ'nın mesnevisindeki bu aşk, beşerî aşktan ilahi aşka geçişi anlatmaktadır. *Şâh u Gedâ*, klasik mesnevi geleneğine uygun bir şekilde kaleme alınmıştır. Mesnevi besmele, tevhîd, münâcât, nâ't, mir'ac bölümlerinden meydana gelmiştir. Eserin yazılış amacının anlatıldığı bölümden sonra âşığın hâlleri anlatılır ve sonrasında İstanbul, Ayasofya, At Meydanı'nın geniş kapsamlı bir tasviri yer almaktadır. Devamında asıl hikâyenin başladığı görülmektedir. Hikâye kısmında durağanlığın kırılması maksadıyla Taşlıcalı Yahyâ'nın aralara attığı beş gazel ve bir kıt'a yer almaktadır. *Şâh u Gedâ*, fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün vezniyle kaleme alınmıştır.

Taşlıcalı Yahyâ Bey'in kaleme aldığı geniş tasvirler, okuyucuya devrin sosyal unsurları hakkında olan bilgileri de beraberinde getirmiştir. Dönemin eğlence anlayışı veya merkezlerin, inançların, adetlerin ve diğer sosyal- toplumsal unsurların yer alışı eseri önemli kılan noktalardandır.

Mesnevinin geneli dikkate alındığında Taşlıcalı Yahyâ Bey'in dilinin sadeliği dikkat çekmektedir. Asıl hikâyenin başladığı kısımdaki dil sade, oldukça anlaşılırdır. Yer yer kullanılan atasözü ve deyimler ile de eser

mahalli bir tavır yakalamıştır. Bunların yanı sıra Arapça ibareler ve Farsça tamlamalarında yer aldığı görülmektedir. Giriş kısmına gelindiğinde ise hikâyenin başladığı noktaya nazaran dilin biraz daha ağır olduğu görülmektedir.

Şâh u Gêdâ mesnevisini önemli ve özel kılan noktalardan biri ise tamamen Taşlıcalı Yahyâ Bey'e ait yani daha doğru bir tabirle onun hayal dünyasının bir ürünü olmasıdır. Yahyâ, eserinin orijinallikinden telif oluşunu okuyucuna aktarmış ve kaleme aldığı her şeyin kendisine ait olduğunu da ifade etmiştir:

‘Aridür ‘ariyet libâsından

Pâk durur tercüme belâsından

Kimseden nesne almadum kat ‘a

Ya‘lemu‘llâh meger tevârüd ola

Her ne ise eger hatâ vü savâb

Hasb-i hâlüm durur benüm bu kitâb (ŞG: 1943- 1945)

(Eserim ödünç elbisesinden temizdir. Tercüme belasından paktır. Asla kimseden, kimsenin eserinden tek bir nesne almadım. Eğer haberim olmadan bir başka şairle aynı şeyleri söylediysem bunu ancak Allah bilir. Hatalarım ve sevaplarım her neyse! Bu kitap benim hasb-i hâlimdir.)

Taşlıcalı Yahyâ Bey'in mesnevisinde kullandığı atasözleri ve deyimler, eseri yerlileştirmiş ve mahalli bir söyleyiş yakalamasına zemin hazırlamıştır. *Şâh u Gedâ* mesnevisinde günümüzde de kullanılan atasözleri ve deyimlerde bulunmaktadır:

Şimdi sensün cihânun ağzında

Bakla ıslanmaz anun ağzında (ŞG: 908)

(Şimdi tüm cihanın ağzında olan sensin. Onun ağzında da bakla ıslanmaz.)

Hüsni mahbûblardan efzûndur

Gerçi dirler el elden üstündür (ŞG: 679)

(Güzelliği diğer güzellerden fazladır. Gerçi derler, “El elden üstündür.”

)

Nüshalarının çok fazla oluşu zamanında bu eserin çok sevildiğinin, üzerinde çok durulduğunun ve okunduğunun göstergesi olması açısından

çok mühimdir. Mesnevinin yurt dışı ve yurt içi olmak üzere toplamda yüz yirmi sekiz yazma nüshası görülmektedir. Yurt dışı nüshalarının en çok bulunduğu ülke Fransa'dır. Mesnevinin yurt içinde tespit edilen nüshalarının bulunduğu noktalar (SAĞLAM, 2016: 18-20):

1. Amasya Beyazıt İl Halk Kütüphanesi
2. Ankara Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi Türkçe Yazmaları
Yazma Dairesi No:813
3. Ankara Milli Kütüphane
4. Ankara Türk Dil Kurumu Kütüphanesi Yz. A 81, Yz. A 370/2
5. Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü Kütüphanesi 67 Saf 541
6. Diyarbakır İl Halk Kütüphanesi 21 Hk 1586, 21 Hk 1931
7. Edirne Selimiye Yazma Eser Kütüphanesi 22 Sel 2149
8. Eskişehir İl Halk Kütüphanesi 26 Hk 588
9. İstanbul Atıf Efendi Kütüphanesi No. 2138
- 10.İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı 973/1
- 11.İstanbul Köprülü Kütüphanesi No. 289/1
- 12.İstanbul Millet Kütüphanesi 990; Pertev Paşa No. 424
- 13.İstanbul Sadberk Hanım Müzesi Kütüphanesi Yz. 337
- 14.İstanbul Selim Ağa Kütüphanesi No. 997
- 15.İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi
- 16.İstanbul Topkapı Sarayı Müzesi Türkçe Yazmaları
- 17.İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi
- 18.İstanbul Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi Türkçe
Yazmaları 460/5
- 19.İzmir Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları 1462
- 20.Kastamonu İl Halk Kütüphanesi
- 21.Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi
- 22.Konya Karatay Yusuf Ağa Kütüphanesi 42 Yusuf 8087
- 23.Kütahya Vahit Paşa İl Halk Kütüphanesi
- 24.Manisa İl Halk Kütüphanesi
- 25.Mevlana Müzesi Türkçe Yazmaları
- 26.Samsun İl Halk Kütüphanesi (SAĞLAM, 2016: 18-21)

2- *Gencîne-i Râz*: Dini ve ahlaki hikayelerden oluşmaktadır. Taşlıcalı Yahyâ, bu eserini Peygamberi rüyasında görmesi üzerine kaleme aldığını eserin “sebeb-i te’lîf” bölümünde ifade etmiştir. *Gencîne-i Râz* “makale” adı verilmiş kırk bölümden oluşmaktadır. Ahlaki unsurların, öğütlerin çokça üzerinde durulduğu bir eserdir (ÜNVER, 1996: 20). Eğitici yönüyle öne çıkan bu eserde dini ve tasavvufi unsurlara rastlamak mümkündür. Genel hatlarıyla mukaddime, asıl hikâye ve hâtimedden oluşmaktadır. Eser, hamse içerisinde telif hakkı taşıyan tek mesnevidir (YAKAR, 1996: 4). Mesnevinin giriş kısmı üç bin elli beyitten oluşmaktadır. Asıl hikâyenin anlatıldığı bölüm ise kırk makaleden oluşmaktadır. Taşlıcalı Yahyâ Bey, sonuç kısmında eserin tercüme olmadığına altını çizerek bu noktaya dikkat çekmiştir. Aynı zamanda mesnevi aruzun remel bahri kalıplarından olan fe’ilâtün fe’ilâtün fe’ilün vezniyle kaleme alınmıştır (SAĞLAM, 2016: 108-115)

Muhteva açısından dini unsurların ön planda olduğu ve tutulduğu bir eserdir. Eserdeki temel amaç okuyucusunu eğitmek, dini ve ahlaki boyutta geliştirmektir. *Gencîne-i Râz* mesnevisinin genel hatlarında tasavvuf düşüncesinin yaygın bir şekilde verildiği görülmektedir. Eserde alemin özünün insan olduğu, Allah’a kavuşma ve ulaşma yolunun zorluğundan ve temel maddelerinden bahsedildiği ve alt metinde bu düşüncenin esas alındığı görülmektedir.

Yahyâ Bey, mesnevinin başlıklarında dilini ağırlaştırırsa da diğer eserlerinde olduğu gibi asıl hikâyenin anlatıldığı bölümlerde dili daha sadedir. Anlaşılır dilinin yanı sıra şairi ön plana çıkaran bir diğer unsur kullandığı atasözleri ve deyimlerdir. Günümüzde de hâlâ geçerliliği olan atasözleri ve deyimleri kullanan şair; üslubuna ve şairliğine dikkat çekmiştir:

Gördi ol gice Resûlün yüzini

Cân kulağıyla işitti sözünü (GR: 2010)

(O gece Resûl’ün yüzünü gördü. Sözünü can kulağıyla işitti.)

“Can kulağıyla dinlemek deyişi.” bir kişinin aktarılan konuyu son derece dikkatli biçimde dinlemesi anlamına gelmektedir. Yahyâ Bey’in

eserlerinde bu denli atasözleri ve deyimlere yer vermesini anlatımı kuvvetlendiren önemli unsurlardandır.

Gencîne-i Râz; mukaddime, asıl hikâye ve hâtime bölümlerinden oluşmaktadır ve asıl hikâye kısmı kırk hikâyeden meydana gelmektedir. Genel itibariyle din, tasavvuf, ahlaka uygun olmayan noktalar, efsaneler ve Yahyâ Bey'in uygun görmediği, kendisine ters düşülen konular üzerinde durulmuştur.

Gencîne-i Râz mesnevisinin yurt içinde yüz yirmi dokuz, yurt dışında ise kırk bir nüshası tespit edilmiştir. Mesnevinin yurt içindeki en fazla nüshasının bulunduğu kütüphane Milli Kütüphane'dir. Kütüphanede otuz yedi adet yazma nüsha bulunmaktadır. Yurt dışı kütüphanelerinde ise en fazla nüshanın bulunduğu yer on nüsha ile Mısır'dır (SAĞLAM, 2016: 110-113). Nüshaların bulunduğu kütüphaneler:

- 1- Afyon Gedik Ahmet Paşa Kütüphanesi
- 2- Amasya Beyazıt İl Halk Kütüphanesi
- 3- Ankara Milli Kütüphane
- 4- Ankara Türk Dil Kurumu Kütüphanesi
- 5- Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü Kütüphanesi
- 6- Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi
- 7- Diyarbakır İl Halk Kütüphanesi
- 8- Erzurum İl Halk Kütüphanesi
- 9- İstanbul Atıf Efendi Kütüphanesi
- 10- İstanbul Bayazid Umumi Kütüphanesi
- 11- İstanbul Büyük Şehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı
- 12- İstanbul Millet Kütüphanesi
- 13- İstanbul Nuruosmaniye Kütüphanesi
- 14- İstanbul Sadberk Hanım Müzesi Kütüphanesi
- 15- İstanbul Selim Ağa Kütüphanesi
- 16- İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi
- 17- İstanbul Topkapı Sarayı Müzesi Türkçe Yazmaları
- 18- İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi
- 19- İstanbul Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi

Türkçe Yazmaları

- 20- İzmir Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları
- 21- Kastamonu İl Halk Kütüphanesi
- 22- Kayseri Raşid Efendi Kütüphanesi
- 23- Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi
- 24- Konya Koyunoğlu Müzesi ve Kütüphanesi Türkçe Yazmaları
- 25- Konya Mevlana Müzesi Türkçe Yazmaları
- 26- Kütahya Vahidpaşa İl Halk Kütüphanesi
- 27- Kütahya Zeytinoğlu İlçe Halk Kütüphanesi
- 28- Manisa İl Halk Kütüphanesi

3- *Kitâb-ı Usûl*: Adı bazı kaynaklarda “*Usûl-nâme*” olarak geçmektedir. Yaklaşık 3.100 beyittir. Sosyal meselelerin öne çıktığı eserde savaş ve askerlikle ilgili temalarda işlenmiştir. Okuru eğitme amacı güdüldüğünden şair, sade ve anlaşılır bir dil kullanmıştır. Geleneksel mesneviciliğin çerçevesinde yazılmış bir eserdir. Toplumsal konular ön plandadır ve buna bağlı olarak şahıs kadrosu bu doğrultuda oluşturulmuştur. Olaylar sebep-sonuç ilişkisi içinde tutarlı bir şekilde verilmiştir. Yahyâ, olay ve verdiği mesaja yoğunlaşarak eserini oluşturmuştur (SAĞLAM, 2016: 374-508). *Kitâb-ı Usûl* mesnevisi 3237 beyitten oluşmaktadır. Muhteva açısından *Kitâb-ı Usûl*, sosyal eleştiri düzeyindedir. Adalet, zulüm, kötülük, çalgıcı kesimi, fahişeler, ahmaklık, ölüm, evlilik, aşk, kahramanlık gibi çeşitli noktalar üzerinde durulan konulardır. Kendisinden ve kendisine dair unsurlardan da bahsettiği mesnevisinde Yahyâ Bey; tasavvuf, din, tarih, cennet, cehennem, namaz, oruç, insanı kötü yollara sokan diğer unsurların üzerinde durmuştur. Sosyal meselelerin ön plana çıktığı, döneminin tarihini ve toplumsal sıkıntıların işlendiği yine toplumun farklı kesimlerinden insanların ve farklı meslek gruplarının da ele alındığı, konu yelpazesinin çok çeşitli olduğu bir mesnevi ortaya çıkarmıştır.

Mesnevinin genelinde sade, açık ve anlaşılır bir dil hâkimdir. Diğer mesnevilerinde ve eserlerinde olduğu gibi anlatımı kuvvetlendirmek amacıyla açık ve Türkçe ifadelerle, atasözleri ve deyimlere yer verilmiştir. Eserin gündeminde olan sosyal eleştirilerde Yahyâ Bey, olayların anlatımı üzerinde fazlasıyla durmuştur. Yine olayları aktarmada tabiat tasvirleri üzerinde durulmuş, okuyucunun gözünde canlanmasına olanak sağlanarak

eserin anlatımı kuvvetlendirilmiştir. Taşlıcalı Yahyâ Bey'in mesnevisinde bahsettiği bir durumda bu durumun açıkça verildiği görülmektedir. Savaş esnasında askerlerin savaştan korkmasını hazan yaprağı gibi sararan yapraklara benzeterek tasvir yeteneğini ortaya koymuştur:

Muhanneslerün uçdı benzinde kan

Sararmışdı mânend-i berg-i hazân (KU: 1470)

(Savaştan korkan askerlerin yüzlerinden kan gitti. Yüzleri hazan yaprağı misali sararmıştı.)

Taşlıcalı Yahyâ Bey'in mesnevisi mukaddime, asıl hikâye ve hâtimeden oluşmaktadır. Geleneksel mesnevi anlayışının normları doğrultusunda kaleme alındığı görülmektedir. Genel hatlarıyla Yahyâ'nın eserlerinde gözlem unsurunun ön planda olduğu ve yaşadığı dönemin sıkıntılarını, toplumun aksayan yönlerini anlattığı bir eser ortaya çıkardığı aşikârdır. Hikayelerinde sebep-sonuç ilişkisini tutarlı bir şekilde vermesi ve kahramanlarını buna göre işlemesi aslında Yahyâ'nın anlatmak istediklerini direkt olarak okuyucuda da oluşturmak istemesinden kaynaklanmaktadır. Mesaj verme ya da mesaj içerme mantığıyla yola çıkılmış olan hikâyelerinde okuyucuyu eğitme ya da okuyucuda ahlâk anlayışını oluşturma mantığı bulunmaktadır.

Kitâb-ı Usûl mesnevisinin yurt içinde on sekiz yurt dışında ise üç adet yazma nüshası bulunmaktadır. Bu nüshalardan dört tanesi Usûlnâme olarak kayıtlara geçmiştir. *Kitâb-ı Usûl* mesnevisinin yurt içinde nüshasının bulunduğu kütüphaneler (SAĞLAM, 2016: 374-375):

1. Ankara Milli Kütüphane
2. Edirne Selimiye Yazma Eserler Kütüphanesi
3. İstanbul Bayezit Umumi Kütüphanesi
4. İstanbul Millet Kütüphanesi
5. İstanbul Nuruosmaniye Kütüphanesi
6. İstanbul Köprülü Kütüphanesi
7. İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi
8. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi

Yurt dışında yazma nüshasının bulunduğu kütüphaneler:

- 1- Bosna Hersek The Ghazi Husrav Bey Library
- 2- Fransa Bibliotheque Nationale de France Regius
- 3- İngiltere British Museum

4- *Gülşen-i Envâr*: Dini, tasavvufi, ahlaki ve mahalli hikâyelerle temsillerden meydana gelmiştir. Taşlıcalı Yahyâ, bu eserinde Şehzade Mustafa'nın ölümüne de yer vermiştir. Şair, sanat anlayışını eserin ana fikrine destek verecek şekildedir. Didaktik bir üslupla kaleme alınmıştır (SAĞLAM, 2016: 511-600). Tasavvuf temasını anlatma amacıyla yazılan eser, Taşlıcalı Yahyâ Bey'in diğer eserleri gibi Kanuni Sultan Süleyman'a sunulmuştur. Mesnevi iki bin dokuz yüz on dört beyitten oluşmaktadır. Başta tasavvuf teması olmak üzere sosyal hayat, savaşlar vb. konular üzerinde sıklıkla durulmuştur. Tasavvufi unsurlar içinde vâhdet-i vücûd anlayışına Yahyâ Bey ayrı bir parantez açarak işlemiştir.

Allah'ı ve Allah aşkını birçok açıdan övdüğü ve peygamberleri, halifeleri, sehabeleri ele aldığı mesnevide melek, şeytan, cennet, cehennem gibi dini kavramlar üzerinde de durulmuştur. Bunun yanı sıra sosyal konuların ve dönemde yaşanan toplumsal unsurların geniş çaplı olarak ele alındığı görülmektedir. Hırsızlık, sahte şeyhler ve ahlaksızlık gibi konular Yahyâ Bey'in dönemiyle ilgili aktardığı sosyal problemlerdir.

Atasözleri ve deyimlerle anlatımın kuvvetlendirildiği *Gülşen-i Envâr* mesnevisinin genelinde açık, anlaşılır bir dil kullanılmıştır. Tasavvuf düşüncesini yayma ve anlatma amacı taşıması mesnevide anlaşılabilirlik unsurunun daha baskın olmasına olanak sağlamıştır. Öğretici bir üslûp ile ele alınan eserde Yahyâ Bey'in mutasavvıf kişiliğinin ortaya koyulduğu ve bu yönüyle Yahyâ Bey'in ön plana çıktığı görülmektedir.

Mesnevi mukaddime, asıl hikâye ve hâtime bölümlerinden oluşmaktadır. Hikayelerdeki kişilerin tarihteki önemli kimselerden oluştuğu ve gerek kişilerin gerekse diğer unsurların derinlik açısından zayıf olduğu tespit edilmiştir.

Gülşen-i Envâr mesnevisinin yurt içinde yirmi yedi, yurt dışında ise sekiz adet yazma nüshası bulunmaktadır. Mesnevinin yurt içinde nüshasının bulunduğu kütüphaneler (SAĞLAM, 2016: 512-515):

- 1- Ankara Milli Kütüphane
- 2- Erzurum İl Halk Kütüphanesi
- 3- İstanbul Bayezıt Umumi Kütüphanesi
- 4- İstanbul Millet Kütüphanesi
- 5- İstanbul Nuruosmaniye Kütüphanesi
- 6- İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi
- 7- İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi
- 8- Kayseri Raşid Efendi Kütüphanesi
- 9- Manisa İl Halk Kütüphanesi

Yurt dışında yazma nüshasının bulunduğu kütüphaneler:

- 1- Bosna Hersek The Ghazi Husrav Bey Library
- 2- Dükalık Kütüphanesi Gotha Koleksiyonu
- 3- Fransa Bibliotheque Nationale de France
- 4- İngiltere British Museum
- 5- Mısır Dârü'l-Kütübü'l-Kavmiyye

5- *Yusuf u Züleyha*: Türk ve İran edebiyatında da sıklıkla ele alınan Yûsuf ve Zelihâ konusunu Taşlıcalı Yahyâ Bey'de işlemiştir. Diğer mesnevilerinde de olduğu gibi bu mesnevisini de Kanuni Sultan Süleyman'a ithaf etmiştir. Mesnevi beş bin yüz yetmiş dokuz beyitten oluşmaktadır. Mesnevinin hâtime bölümünden Yahyâ Bey'in bu eseri ömrünün son zamanlarında yazdığı anlaşılmaktadır. Yani *Yusuf u Züleyha* mesnevisi Taşlıcalı Yahyâ Bey'in son mesnevisidir (SAĞLAM, 2016: 215-367). Mesnevi de sosyal hayata dair pek çok unsuru bulmak mümkündür. Dönemin düşünleri, adetleri, kılık kıyafetleri ve yemekleri bu unsurlardan birkaçıdır. Bunun dışında sünnet, iman, tövbe vb. gibi dini konular üzerinde de durulmuştur. Eserde peygamberlerden bahsedildiği ama en çok üzerinde durulan peygamberin Hz. Muhammed olduğu görülmektedir. Tasavvuf ve vahdet-i vücûd anlayışı mesnevide en çok üzerinde durulan diğer konulardır.

Taşlıcalı Yahyâ Bey'in dili oldukça samimi ve içtendir. Asıl hikâyenin aktarıldığı bölüm açık ve sade bir dille kaleme alınmıştır. Kullandığı ifadeler, halk söyleyişleri, kişi ve tabiat tasvirleriyle Yahyâ'nın eserine mahalli bir renk kattığı görülmektedir. Aşk temasının yoğun bir

şekilde işlendiği *Yusuf u Züleyha*'da asıl amacın okuru eğitme ve geliştirme olduğu Yahyâ Bey'in üslubundan da anlaşılmaktadır. Ele alınan aşk teması beşeri aşktan ilahi aşka geçişi anlatan bir yapıya sahiptir. *Yusuf u Züleyha*, geleneğe bağlı kalınarak yazılmış orijinal bir mesnevidir.

Yusuf u Züleyha'nın yurt içinde on üç, yurt dışında on yazma nüshası bulunmaktadır. Mesnevinin yurt içinde nüshasının bulunduğu kütüphaneler (SAĞLAM, 2016: 215-367):

- 1- Amasya Beyazıt İl Halk Kütüphanesi
 - 2- Ankara Milli Kütüphane
 - 3- İstanbul Millet Kütüphanesi
 - 4- İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi
 - 5- İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi
 - 6- İstanbul Kütüphanelerde Bulunan Türkçe Tarih- Coğrafya Yazmaları
 - 7- Kütahya Vahit Paşa İl Halk Kütüphanesi
 - 8- Mevlana Müzesi Türkçe Yazmaları
 - 9- Zeytinolu İlçe Halk Kütüphanesi
- Yurt dışında yazma nüshasının bulunduğu kütüphaneler:

1- Bosna Hersek The Ghazi Husrav Bey Library (Yurt dışında bulunan on adet yazma nüshanın dokuzu buradadır.)

- 2- İngiltere British Museum

1.4. Taşlıcalı Yahyâ Bey ve Eserleri Hakkında Yapılan Çalışmalar

1.4.1. Tezler

1. Akgül, S. (2013). *16. Yüzyıldaki Bazı Divan Şairlerinin Türkçe Divanlarında Gül: Bâkî, Fuzûlî, Hayâlî Bey, Muhibbî, Nev'î, Taşlıcalı Yahyâ, Usûlî, Zatî*. Yüksek Lisans Tezi. Manisa: Celal Bayar Üniversitesi.

2. Alkaya, M.A. (1996). *Taşlıcalı Yahyâ Kitâb-ı Usûl*. Yüksek Lisans Tezi. Malatya: İnönü Üniversitesi.

3. Bozyiğit, E. (2021). *Taşlıcalı Yahyâ Bey Divânı (İnceleme- Tenkitli Metin- Nesre Çeviri- Sözlük)*. Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi.

4. Çınar, B. (1995). *Taşlıcalı Yahyâ Gencîne-i Râz*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kayseri: Erciyes Üniversitesi.

5. Demir, Y. (1986). *Taşlıcalı Yahyâ Bey Divân'ında Sevgili ve Sevgiliye Ait Fiziki Unsurlar*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.
6. Dinçtürk, E. (2008). *Yusuf u Züleyha Mesnevilerinde Allah Korkusu Motifleri (Erzurumlu Darir, Hamdullah Hamdi, Yahyâ Bey Önekleri)*. Yüksek Lisans Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi.
7. İnce Sinan, S. (2005). *Taşlıcalı Yahyâ Bey Divân'ındaki Soyut Kavramlar (Kasîdeler, Musammatlar, Şehrengizler, Gazeller, Mukatta'lar)*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
8. Kayabaşı, B. (1991). *Taşlıcalı Yahyâ Bey Gülşen-i Evran (İnceleme-Sözlük)*. Yüksek Lisans Tezi. Malatya: İnönü Üniversitesi.
9. Mermer, A. (1985). *Taşlıcalı Yahyâ Bey Divânı'nda Nebatlar*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.
10. Öztürk, M. (2005). *Taşlıcalı Yahyâ'nın Yusûf u Zelîha İsimli Mesnevisindeki Eğitim Unsurları*. Yüksek Lisans Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi.
11. Pekşen, S. (2017). *Taşlıcalı Yahyâ Divân'ı Sözlüğü (Bağlamli Dizin ve İşlevsel Sözlük)*. Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
12. Pınarbaşı, M. (2018). *Taşlıcalı Yahyâ Bey Divânı'nda Savaş Unsurları*. Yüksek Lisans Tezi. Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi.
13. Sağlam, A. (2016). *Taşlıcalı Yahyâ Bey ve Hamse'si*. Doktora Tezi. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi.
14. Sağıroğlu, Ş. (2020). *Taşlıcalı Yahyâ Bey Divânı'nda Bezm u Rezm*. Yüksek Lisans Tezi. Hatay: Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi.
15. Sarıççek, R. (1991). *Taşlıcalı Yahyâ Bey Gencine-i Raz (inceleme-metin)*. Yüksek Lisans Tezi. Malatya: İnönü Üniversitesi.
14. Sarıtepe, M. (2019). *Taşlıcalı Yahyâ'nın 30 Gazelinin (1-3) Şerhi*. Yüksek Lisans Tezi. Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi.

16. Kocaman, S. (2005). *Taşlıcalı Yahyâ Bey'in Kanuni Sultan Süleyman'a Sunduğu Kasideler Üzerine Bir Yorum Denemesi*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
17. Topal, İ. (1986). *Taşlıcalı Yahyâ Bey Divân'ında Din ve Tasavvuf*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.
18. Toprak, Y. (2017). *Kanûnî Devri İhtişamının Divan Şiirine Yansıması (Hayâlî, Bâkî ve Taşlıcalı Yahyâ Divanlarında Değerli Taşlar)*. Yüksek Lisans Tezi. Mersin: Çığ Üniversitesi.
19. Yakar, H. İ. (1996). *Taşlıcalı Yahyâ Bey'in Eserlerinde İstanbul*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi.
20. Yoldaş K. (1993). *(Taşlıcalı Yahyâ Bey Şâh u Gedâ (İnceleme-Metin))*. Yüksek Lisans Tezi. Malatya: İnönü Üniversitesi.

1.4.2. Makaleler

1. Aktan, M. F. (2020). “Taşlıcalı Yahyâ Bey'in Şehzâde Mustafa Mersiyesine Ontolojik Analiz Metoduyla Bir Bakış”, *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (19), 398-412.
2. Atabey, K. (2008). “Taşlıcalı Yahyâ Bey'in Bir Beyti Üzerine Düşünceler”, *Erciyes*, No: 286, 12-16.
3. Belli, H. (2015). “Taşlıcalı Yahyâ Bey'in Şâh u Gedâ Mesnevisinde Çevresel Ve Olgusal Boyutuyla Mekân Tasvirleri”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, (14), 29-46.
4. Bilge, M. (2021). “Taşlıcalı Yahyâ'nın Yusuf u Züleyha Mesnevisi'nde Yusuf'un Gördüğü ve Yorumladığı Rüyaların Kutsal Kitaplardaki Yeri”, *IJEP 2021*, Volume 2, Issue 2, 127- 138.
5. Dinç, B. (2014). “Taşlıcalı Yahyâ'nın Yusuf ile Züleyha Adlı Mesnevisinin Yusuf Suresiyle Mukayesesini”, *Doğu Esintileri*, (1), 211-239
6. Çakır, M. (2015). “Osmanlı Tarihi'ndeki Bazı Savaşların Bir Yeniçeri Olan Taşlıcalı Yahyâ Bey'in Şiirlerindeki Akisleri/The Reflection Of Some Wars In Ottoman History in The Verses of Janissary Yahyâ Bey

from Taslica”, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11 (28), 69-83.

7. Çavuşoğlu, M. (2012). “Taşlıcalı Dukagin-zade Yahyâ Bey’in İstanbul Şehr-engizi”, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 17, 73-108.

8. Çınar, B. (2007). “Taşlıcalı Yahyâ’nın Gencîne-i Râz Mesnevisinde Bir Nasrettin Hoca Fıkrası”, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 2 Issue 4, 283-292

9. Çınar, B. (2013). “Taşlıcalı Yahyâ’nın Gencîne-i Râz Mesnevisinde Şiir, Şair ve Kâtiple İlgili Değerlendirmeler”, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 8/13 Fall 2013, 297-308.

10. Çınar, B. (2019). “Taşlıcalı Yahyâ’nın Gazellerinde Yaşlılık”, *Türkoloji Dergisi*, 23 (1) , 193-208.

11. Göktaş, M. (2018). “Taşlıcalı Yahyâ Bey Divanında Su”, *EKEV Akademi Dergisi*, (74) , 217-237.

12. Gülden, B. (2020). “Taşlıcalı Yahyâ’nın “Bana” Redifli Gazelinin Şerhi”, *Social Science Studies*, C.8, S.1, 71-85.

13. Gültekin, İ. (2013). “Taşlıcalı Yahyâ Bey in Divanı’nda Nasihatname Türünde Yazılmış Şiirler ve Bu Şiirlerin Konuları Dili ve Üslubuna Dair Bazı Hususiyetler”, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, (8/9), 1525–1552.

14. Gürgen, A. ve GÖKTAŞ, M. (2023). “Taşlıcalı Yahyâ Bey Divân’ında Hayâlî Bey Eleştirisi”, *Hikmet – Akademik Edebiyat Dergisi*, (18), 234-251.

15. Kaya, İ.G. (2014). “Taşlıcalı Yahyâ Bey’in Şiirlerinde Rüya ve Rüya Tabirleri”, *İlmî Araştırmalar: Dil, Edebiyat, Tarih İncelemeleri Dergisi*, (18), 61–70.

16. Kaya, İ. G. (2010). “Figânî’nin Ölümü ve Taşlıcalı Yahyâ Bey’in Bir Şiiri”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 14 (34), 47-61.
17. Kaya, İ. G. (2010). “Taşlıcalı Yahyâ Bey’in Hammamiyeleri”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 11 (27) , 227-235 .
18. Köksal, M. F. (2001). “Tahkiyeli Bir Eser Olarak Taşlıcalı Yahyâ’nın Şâh u Gedâ Mesnevisi”, *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 245–282.
19. Onat Çakıroğlu, T. (2018). “Taşlıcalı Yahyâ Bey’in Şiirlerinde Devlet Adamı Kimliğinin İzleri”, *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, Tebdiz Özel Sayısı, 62-72 .
20. Özder, D. (2020). “Taşlıcalı Yahyâ Bey Divanında Şiir Anlayışı”, *Türk Uluslararası ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, S. 20, ss. 235- 238.
21. Öztürk, M. (2015). “Tasvir ve Tahkiye Açısından Yekahenk Gazeller Taşlıcalı Yahyâ Divanı Örneği”, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (29), 75–96.
22. Paksoy, K. (2021). “Taşlıcalı Yahyâ Bey’in Mesnevîlerinin Sebeb-i Te’lif Bölümleri Üzerine Bir Değerlendirme”, *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 5 (4) , 2253-2278.
23. Sarıkaya, E. (2019). “Yaşlılık Olgusu Bağlamında Taşlıcalı Yahyâ’nın Yaşlılık Gazeli”, *Journal Of Social, Humanities and Administrative Sciences (JOSHAS)*, 5 (18), 753–758.
24. Sefercioğlu, M.N. (2016). “Taşlıcalı Yahyâ Bey ve Dukakin-Zâde Ahmed Bey Dîvanlarında Musikî Âletleri”, *Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi*, 2 (2) , 158-186.
25. Yeşil, A. ve Nikubaht, N. (2013). “Abdurrahman Cami Şeyyad Hamza Erzurumlu Darir Hamdullah Hamdi ve Taşlıcalı Yahyâ Yusuf ve Züleyha Mesnevîlerinde Yer Alan Tema ve Motiflerin İncelenmesi”, *Doğu Araştırmaları Dergisi*, 11, 5–24.

26. Yıldırım, A. (2007). “Taşlıcalı Yahyâ ile Şeyhülislam Yahyâ Divanlarında Zühdi ve Harâbâtî Kelimelerin Kullanımı”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 17, S.2, 69-88.

27. Yılmaz, K. (2015). “Bir Nazire Örneği Olarak Taşlıcalı Yahyâ’nın Gülşen-i Envâr-ı”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (21) , 107-126.

1.4.3. Bildiriler

1. Bilgin, E. (2010). “Taşlıcalı Yahyâ Bey’in Bir Gazelinin Düşündürdükleri” *III. Türk Dili ve Edebiyatı Öğrenci Sempozyumu (05-06 Mart 2009) Bildirileri*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi. 41-50.

2. Çağlayan, B. (2015). “Taşlıcalı Yahyâ Bey Divan’ında Kur’an-ı Kerim ile İlgili Benzetmeler ve Yapılan İktibaslar.” *4. İslami Türk Edebiyatı Sempozyumu “Kur’an-ı Kerim ve Edebiyat” (25- 26 Nisan 2015) Bildirileri*.

3. Çınar, B. (2013). “Taşlıcalı Yahyâ’nın Gencîne-i Râz Mesnevisinde Şiir, Şair ve Kâtiple İlgili Değerlendirmeler.” *VIII. Klâsik Türk Edebiyatı Sempozyumu (15-17 Kasım 2012) Bildirileri*. Diyarbakır. 297-308.

4. Sağlam, A. (2016). “ Savaşı Taşlıcalı Yahyâ’nın Şiirlerinden Okumak.” *Uluslararası Savaş ve Edebiyat Sempozyumu (16- 18 Aralık 2014) Bildirileri*. Editör: Yılmaz Daşcıoğlu. Sakarya: Sakarya Üniversitesi. 81- 91.

1.4.4. Kitaplar

1. Çavuşoğlu, M. (1979). *Yahyâ Bey- Yûsuf Ve Zelîhâ Tenkitli Basım*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

2. Çavuşoğlu, M. (1977). *Yahyâ Bey- Divan Tenkitli Basım*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

3. Doğan, M.N. (2009). *Eski Şiirin Bahçesinde: Taşlıcalı Yahyâ’nın Yûsuf u Zelîhâ ’sında Şiirin Şiiri*. İstanbul: Yelkenli Yayınları.

4. Sağlam, A. (2016). *Gülşen-i Envâr*. Ankara: Grafiker Yayınları.

5. Şentürk, A.A. (2018). *Taşlıcalı Yahyâ Beğ'in Şehzade Mustafa Mersiyesi*. İstanbul: Büyüyenay Yayınları.

1.5. Taşlıcalı Yahyâ Bey'in Eserlerinde Nasihat Üslubu

Klasik Türk edebiyatında oluşturulan eserler, estetik zevk ve beğeniye hitap etmelerinin yanında okuyucuyu eğitmek, aynı zamanda okuyucuya yol ve yön göstermek gibi amaçlara hizmet etmek için kaleme alınmıştır. Bu maksatla yazılan eserler dinî, tasavvufî, sosyal, toplumsal, ahlakî vb. alanlarda bireye öğüt ve bilgi vermek amacıyla yazılmışlardır. Dolayısıyla şairin kendisine yüklediği “öğüt verme” görevi, şiirin ve şairin yol gösterici bir kimliğe bürünmesine zemin hazırlamıştır. Klasik Türk edebiyatının muhtevası, toplumun içerisinde bulunduğu ve şahit olduğu unsurlar ile şekillenir. Eserler yapısı itibarıyla bireyi iyiye, güzele, doğruya yöneltmek ve devletine yararlı, iyi ahlaklı fertler yetiştirmek amacıyla oluşturulmuşlardır.

16. yüzyılın önemli şairlerinden Taşlıcalı Yahyâ Bey'in mesnevilerine bakıldığında şaire ve şiire yüklenen bu kimlik belirgin bir şekilde görülmektedir. Sözü nü sakınmayan bir şair olarak edebiyat tarihinde yerini almış olan Yahyâ Bey'in mesnevilerinde dinine bağlı, tasavvufa gönül veren ve iyi ahlaklı bir insan olabilmenin özellikleri üzerinden okuyucusuna karşı uyarıcı ve öğüt verici bir üslup ile şiirlerini oluşturduğu görülmektedir. Taşlıcalı Yahyâ Bey, mesnevilerinde öğretici ve uyarıcı nitelikte olan nasihatlerini doğrudan veya dolaylı olarak vermiştir (YASAK PERAN, 2018: 127-151).

Taşlıcalı Yahyâ Bey, eserlerini oluştururken İslam anlayışına dair genel kuralları sade ve anlaşılır bir dil ile okuyucusuna aktarmıştır. Mesleği, içerisinde yer aldığı çevre, mensup olduğu din, toplumsal yapılar Yahyâ Bey'in şiirinin önemli belirleyicileridir.

Yahyâ Bey'in nasihat tarzı şiirlerinin büyük çoğunluğunu dinî konular teşkil etmektedir. Dinimizin temelinde bireye iyiliği emretme, doğru yolda olma ve kötü olandan sakındırma bulunmaktadır. Allah'ın yasakladıklarını terk edebilmek kulun geçici olan bu dünyada huzurunun bir getirisidir. Taşlıcalı Yahyâ Bey, İslam dininin temel yasaklarından biri olan şarap

içmenin üzerinde durmuştur ve şiiri üzerinden okuyucuya uzak durulmasını gerektiğini nasihat etmiştir. Hatta şarap içen kimsenin başını ayaklar altında ezmesi gerektiğini ifade ederek bu konu hakkında olan tutumunu dile getirmiştir:

Harâma göz dikicidir habâb-ı bâde gibi

Şarâb içen kişinün eyle başını pâ-mâl (D. 221/8)

(Şarap içenin başını ayaklar altını al! (Çünkü) o, şarap kabarcığı gibi harama göz diker.)

Taşlıcalı Yahyâ Bey, namaz kılmanın önemi üzerinde durmuştur. Arzularına esir olup nefesine uyanların abdest alıp namaz kılmadıklarını söyleyen Yahyâ Bey, bu kişilerin şeytanlaşmış olduğunu ifade eder. Yahyâ Bey, bu eleştirisi üzerinden okuyucularına namaz kılmalarını öğütlemektedir:

Âb-dest almaz nemâza yüz yumaz ehl-i hevâ

Secde emrinde ‘inâd iden kişi şeytânîdür (D. 480/ 2)

(Heves ehli kişiler namaz kılmak için abdest almaz. Secde emrinde inat eden kişi şeytanlaşmıştır.)

Şair, bir Müslümanın pusulasının şariat olması gerektiğini vurgulamıştır. Şiirlerine eğitici bir amaç yükleyen Yahyâ Bey’in okuyucusuna iman, ahlak ve ibadet ile ilgili öğütleri her daim kişiyi güzelliğe, doğru yola ulaştıracak doğrultudur. Yine Yahyâ Bey, şiirlerinde amaç menziline varabilmek için şariat kurallarına uymanın önemi üzerinden okuyucusuna nasihat etmiştir:

Pusulan şer’i şerîf oldu anunla ‘amel it

Gösterür menzil-i maksuda sana râh-ı hasen (D. 129/ 9)

(Pusulan İslam’ın kutlu şeriatı oldu. Ona uygun amel et. Amaç menziline (erişebilmek için) sana doğru yolu gösterir.)

Taşlıcalı Yahyâ Bey, hemen her fırsatta eserlerinde okuyucunu değiştirmeyi ve geliştirmeyi hedeflemiştir. Bu hususta şairin şiirlerindeki üslubu şekillenmiştir. Şair, gaflette olmanın ateş içinde olmak gibi olduğunu

söyleyerek okuyucusunu uyarır. Nasihatlerini duyurmaya çalışan Yahyâ Bey, okuyucusuna gaflet ateşini nasihat suyuyla yatıştırması gerektiğini öğütler:

Sözümü dinle benim aç gözünü ey gâfil

Nasîhat âbı ile eyle âteşün teskin (D. 217/25)

(Ey gafil, benim sözümü dinle, aç gözünü! Ateşini nasihat suyuyla teskin et!

Gönül Kâbe'sini puthaneye çeviren kişinin gönlünü dünya süsleriyle doldurmasının yanlışlığı üzerinde duran Taşlıcalı Yahyâ Bey, okuyucusunu uyarak Hak'tan ve hakikatten uzaklaşmamasını sağlamaya çalışmıştır:

Gönül ki Ka'bedür itme sen anı büt-hâne

O sâde- rûdân ırag ol ki ola düşmen-i dîn (D. 216/13)

(Gönül Kâbe'sini puthane yapma! Din düşmanı olan yüzünde tüy bitmemiş o güzelden uzak dur!)

Taşlıcalı Yahyâ Bey, bir başka eserinde bu geçici dünyanın alçak olduğunun vurgusunu yaparak okuyucuyu bu alçak dünya ile sevgili olmaması ve din evini karanlık etmemesi hususunda nasihatlerde bulunur:

Olma bu dünyâ-yı denî ile yâr

Dîn evini eyleme târîk u târ (GE: 1554)

(Bu alçak dünya ile sevgili olma. Din evini karanlık eyleme.)

Taşlıcalı Yahyâ Bey, bu dünyayı ikiyüzlü olması dolayısıyla eleştirir ve okuyucusunun bu cihanı sevmemesi üzerinde durur. Sonrasında ise ayrılığın çok zor olacağı hususunda okuyucusuna öğüt verir:

Sevme iki yüzli cihânı katı

Müşkil olur sevgilinün fûrkati (GE: 1051)

(Bu ikiyüzlü cihanı sakın sevme! Sevgilinin ayrılığı zor olur.)

Zina edenleri gören Yahyâ Bey, eleştirilerinin yanında bu yoldan geri döndürmek için okuyucuna çeşitli uyarılarda bulunur. “*Ey hayasız, Allah*

her tarafından görürken ondan utanmaz mısın? Gel zina yapana zinada ortak olma! Sakın kötü işi iyi sanma!” der:

Her tarafundan görür iken Hudâ

Andan utanmaz mısın ey bî-hayâ

Zâniye gel olma zinâda şerîk

Kâr-ı bedi sanma sakın kâr-ı nîk (GE: 1228- 1229)

(Ey hayasız, Allah her tarafından görürken ondan utanmaz mısın? Gel zina yapana zinada ortak olma. Sakın kötü işi iyi sanma!)

Taşlıcalı Yahyâ Bey, şiirlerinde ahlakî kimliğini gizlemeden tüm eserlerinde nasihatlerde bulunmuştur. Şiirlerinin ve nasihat üslubunun en belirgin özelliği şairin okura, öğüt verici bir eda ile seslenmesidir. Adalet, din, iyi ahlaka dayalı sözler ve atasözleri ile Yahyâ Bey, bu anlatımı desteklemiştir. Şair, şiirlerinde içerisinde bulunduğu çevrenin ve İslam dininin aynı zamanda tasavvuf düşüncesinin bireye getirilerini, sosyal hayatın normlarına göre bir insanda olması gereken ahlaki vasıfları ve erdemleri okuyucusuna aşlamak için gayret göstermiştir. Uyarılarına ve öğütlerine şiirlerinde sıklıkla yer veren Taşlıcalı Yahyâ Bey, toplum düzeni içerisinde yapılması ve yapılmaması gereken tüm unsurları, okuyucularının doğru yolda olmaları hususundaki tüm noktaları nasihat üslubu içerisinde ortaya koymuştur.

2. BÖLÜM

2.TAŞLICALI YAHYÂ BEY'İN ESERLERİNDE OLUMSUZ ELEŞTİRİ

Divan şiirinde aşkın bir getirisi olan mutluluk ve hüznün, tabiat gibi unsurlar yoğunlukla işlenmişse de şairler ara ara bu kalıpların dışına çıkmışlardır. Özne olmaları nedeniyle olumsuzlukları, hoşlarına gitmeyen durumları eleştirmekten, yermekten geri durmamışlardır.

Divan edebiyatı içerisinde rağbet görmeyen eleştiri, şairlerin çeşitli unsurlar tarafından kısıtlanmasına rağmen, eserlerinin muhtelif bölümlerinde kişisel eleştirilerinin yanında dönemindeki diğer şairlere, padişah ve devlet yöneticilerine, toplumsal problemlere, insan tiplerine, müstensihe, görüşüne ve savunduğu fikirler doğrultusunda çeşitli konulara göre şekillenmiştir.

Eleştiri, her milletin kültürel yapısına ve geleneklerine özellikle de edebî geleneklerine göre belirli kalıplar çerçevesinde şekillenmektedir. Bu unsurların değişmesiyle eleştiride çeşitli değişiklikler meydana gelir. Eleştiri her alanda yapılabildiği gibi toplumun aksayan yönlerinin ele alınması veya bir şahsın seçilmesi olumsuzluklarının ön plana çıkarılmasıyla da yapılabilir. Divan şairleri, böyle olumsuz tipleri ortaya çıkararak okuyucularının bir ders çıkarmasını amaçlar. Genel hatlarıyla kendi kişisel problemlerinin yanı sıra ders verme ve eğitme amacıyla eleştirilerini gerçekleştirirler.

Eleştiriye etkileyen unsurların en başında devletin refah durumu gelmektedir. Devletin ekonomik kriz içinde olmaması, halkın, şairlerin refah ve rahatlık içinde yaşayabiliyor olması eleştirinin şiirine ne kadar dahil olacağının bir kıstası haline gelmiştir.

Devlet büyüklerinin iltifatına nâil olma isteği şairler arasında rekabet, kıskançlık gibi duyguların doğmasına sebebiyet vermiştir. Bu duygular da beraberinde eleştiriye de getirmiştir. Kendisine gösterilmeyen ihsanın başka şairlere gösterilmesi durumu en çok işlenen konuların başında gelmektedir.

16. yüzyılın önemli şahsiyetlerinden biri olan Yahyâ'nın şiirleri de dikkate değer konumdadır. Eserlerinde toplumun problemlerine, sosyal unsurlara, olumsuz tiplere, insanı Allah'ın yolundan ve Allah'ı zikretmekten alıkoyacak durumlara, dönemin şairlerine, kendine ve diğer çeşitli konulara yönelik eleştirilerini dile getirmiştir.

2.1. İlahi Olana Yabancılaşma ve Uzaklaşmaya Sebep Olan Unsurlara Yönelik Eleştiriler

2.1.1. Günahkarlara, Kafirlerle, İnancı Sağlam Olmayanlara, İbadetini Doğru Yapmayanlara, Dünya Malına Rağbet Edenlere, Allah'ın Yolundan Sapanlara ve Kur'an-ı Kerim'i Örnek Almayanlara Yönelik Eleştiriler

Taşlıcalı Yahyâ, eserlerinde dini görüşüne sıklıkla yer vermiştir. Eserlerinin konusu ne olursa olsun en nihayetinde ilahi aşkın anlatıldığı görülmektedir. Yahyâ, bu şiirlerinde okurlarına Kur'an-ı Kerim'in emirlerine uymayı, Allah rızası için yaşamayı ve nefsi terk edip Allah'ın yolunda olmayı telkin etmiştir (ÖZDER, 2020: 238). Yahyâ, bu telkinlerinin yanında tüm bu unsurlara uymayanları ağır bir dille eleştirir. Dünyevi ve şehvet aşklarına karşı olan nefretini, insanların sanki kıyamet günü yokmuşçasına rahat günah işleyebilmelerini, Allah'tan uzaklaşabilmelerini, sözde Müslüman, sofı ve şeyhlerin çokluğunu dile getirir ve bu hususları sorgulamaktan geri durmaz. Öyle ki insanlardaki bu kibrin ve gururun, zevk ve eğlencenin manasını anlamaz. Hatta kibri dağlar kadar büyük olan beylerin kıyamet gününde mahşer ehlinin ayakları altında karınca gibi ezileceğini söyler:

Nedür bu kibr ü gurûr u nedür bu zevk u sürûr

Kişiy e rûz-ı kıyâmetde yok mı yoksa su'âl

Cibâl gibi fakîre büyüklenen ümerâ

Karınca gibi olur mahşer ehline pâ-mâl (D. s. 88, k. 17/24-25)

(Bu kibir, gurur, zevk ve eğlencenin manası nedir? Yoksa kıyamet gününde kişiye sual yok mudur? Kibri dağlar kadar büyük olanlar kıyamet gününde mahşer ehlinin ayakları altında karınca gibi ezileceksiniz.)

Yahyâ, aklı başında olanın günah işlemeyeceği ve insanın amel defterini bile bile siyah kılmayacağı noktasında eleştirisini dile getirir. Çünkü insanın günah işlemesinin tek nedenini aklının başında olmamasına bağlar:

‘Aklı başında olan itmez günâh

Nâme-i a‘mâlini kılmaz siyâh (GE: 289)

(Aklı başında olan günah işlemez. Amel defterini siyaha boyamaz.)

Şair, böylelerinin iman ve İslâm’ını bilmeden gezdiklerini, gaflet kadehini elinden bırakmadıklarını, namazı bıraktıklarını, başı düşmeyince yere dokunmadıklarını yani secde etmediklerini, ibadet yerine kötülük ettiklerini ifade eder. O kişilerin dert ve bela ile ölüp gittiklerini, zaten hazan yaprağı gibi olan ömürlerini bu şekilde yaşayarak çürüttüklerini ekler. Bu insanlardan hiç hoşlanmayan Yahyâ, ölülerinin halka ağır bir yük olduğunu, kokmuş tenlerinin çukura girdiğini belirtir. Eleştirilerinin dozunu arttıran Yahyâ, bunların ölülerinin bile bir değerinin olmadığını ancak mahalle imamına zahmet olduğunu söyler:

Gezer bilmez îmân u İslâm’ını

Elinden komaz gafletî câmını

Namâzın kor uymaz musallâlara

Başı düşmeyince tokunmaz yire

‘İbâdet yirine şenâ‘at ider

Bu derd ü belâ ile ölür gider

Çürür ‘ömri mânend-i berg-i hazân

Ölisi olur halka bâr-ı girân

Ten-i cifesi bir çukura girer

Mahalle imâmına zahmet virür (KU: 2881- 2885)

(İmanını, islamını bilmez gezer. Gaflet kadehini elinden bırakmaz. Namazı bırakır, uymaz musallalara. Başı düşmeyince yere dokunmaz. Bu dert ve bela ile ölür gider. Hazan yaprağı misali ömrü çürür. Ölüsü halka ağır bir yük olu, kokmuş tenleri ise çukura girer. Mahalle imamına zahmet verir.)

Taşlıcalı Yahyâ Bey, günahkâr kimselerin kalplerinin kötülüğünün fiziksel olarak dışa vurduğunu ifade eder. Günahkarların suretinin insan yüzüne benzemediğini, yüzlerine günahlarının karanlığının bastığını söyler. Mana yüzlerinin utançla dolu olduğunu, maymun suretiyle meydana çıktıklarını belirtir. Fazla günah işlemenin neticesi olarak iblis gibi siyah yüzlü olduklarını söyleyen şair, iman kuvvetiyle açıkça gören kişinin gam kadehini nihayete getirse, günahkâr olan kişinin kan yalamış ite döneceğini ekler:

Benzemez âdem yüzine sureti

Basmış anı ma‘siyeti zulmeti (GE: 2134)

(İnsan yüzüne benzemez sureti, onun yüzünü günahlarının karanlığı basmış.)

Kiminün ma'nâ yüzi pür-fütûr

Sûret-i meymûn ile itmiş zuhûr (GE: 2223)

(Kiminin mana yüzü utançla dolu, kimi ise maymun suretiyle meydana çıkmış.)

Olmışuz İblîs gibi rû-siyâh

Alçağa çekdi bizi dest-i günâh (GE: 334)

(İblis gibi siyaz yüzlü olmuşuz. Günah eli bizi alçağa çekti.)

Câm-ı gam encâmı getürse yakîn

Kan yalamış ite döner fâsıkîn (GE: 1015)

(Kişi gam kadehini nihayete getirse, günahkâr olan kişi kan yalamış ite döner.)

Şair, insanların günahı çoğaldıkça daha da azdıklarını, nefislerine uyup gezdiklerini söyleyerek bu noktada eleştirir:

Cürmi çoğaldıkça kişi azmasa

Nefsi hevâsına uyup gezmese (GE: 1057)

(Suçu çoğaldıkça insan azmasa. Nefis hevesine uyup gezmese.)

Yahyâ Bey, günahkâr, şarkıcı ve heves ehli kimselerin nefis gafletine müptela olduklarını, hatta Müslümanların bazen azıp on akçeye oruçlarını bile bozduklarını, böylelerin halini mustarip, ezanı ise avaz ettiğini ifade eder:

Fâsık u gûyende vü ehl-i hevâ

Gaflet-i nefisine olur mübtelâ (GE: 2362)

(Günahkâr, şarkıcı ve heves ehli kimseler, nefis gafletine müptela olurlar.)

Ba‘zı müسلمânlar olur kim azar

Orucın ok akça virürsen bozar (GE: 2621)

(Bazı Müslümanlar bazen azıp, on akçeye oruçlarını bile bozarlar.)

Gam degül hak sözümü dinlemese ehl-i nifâk

Fâsıkı muztaribü’l-hâl ider âvâz-ı ezân (D. s. 94, k. 22/5)

(Münafık ehli doğru sözümü dinlemese gam değildir. Ezan sesi günahkâra ızdırap verir.)

Günah eli kimseleri halkı alçağa çektiği konusunda eleştiren şair, bunun için günah eli kimselere şeytanın sîretine bakmasını ve Kârun’un gösterişi sevdiğinden, dünya malına düşkünlüğünden dolayı geldiği halin hikayesini dinlemesini önerir (HARMAN, 2001: 519) :

Rif‘âtinden halkı alçağa çeker dest-i günâh

Sirret-i şeytânı dinle kıssa-i Karûna bak (D. s. 409, k. 203/4)

(Günah eli kişiyi yüksek makamından aşağıya çeker. Şeytanın kötülüğünü aklına getir, Kârun’un kıssasını bak.)

Yahyâ Bey, Ramazan ayında on bir ay her türlü kötülüğü yapan ve günahı işleyen günahkâr ve fitnecilere kanlarının bu ayda ansızın

kurduğunu ve oruç ayında adeta boşalmış bir kadehe döndüklerini söyleyerek bu kimseleri eleştirir:

Fâsık u fâcirlerün kanu kurıdı nâgehân

Oruc ayından boşanmış câma döndiler hemân (D. s. 177, mu'aşşer. II/3)

(Günahkâr ve fitnecilerin ansızın kanları kurudu ve oruç ayında hemen boşalmış bir kadehe döndüler.)

Şair, böyle günahkâr kimselerin ölüsünün de dirisinin de alçaktan daha alçak olduğunu söyleyerek eleştirir ve günah alçaklığını kim beğenirse, onu yüce itibarının derecesinden düşeceği noktasında da uyarır:

Olur zîrâ günehkârun muhakkak

Dirisi ölüsü alçakdan alçak

Günâh alçaklığın her kim beğendi

Tedennî eyledi kadr-i bülendi (YZ: 3195-3196)

(Zira günahkarın dirisi de ölüsü de alçaktan daha alçaktır. Günah alçaklığını her kim beğenirse, yüce itibarı alçak olur.)

Yahyâ Bey, ahlaksız ve fenalık ehli kimselerin dinsiz olduğunu, şeytanlara yenilmiş olduklarını ifade ederek eleştirir:

Fısk u fücûr ehli li bî-dîn olur

Cümlesi mağlub-ı şeyâtîn olur (GE: 2104)

(Ahlaksız ve fenalık ehli kimseler dinsiz olur. Tamamı şeytana yenik düşmüş olur.)

Heves ehli, günahkâr kimselerin abdest almadığını, namaza yüz sürmediğini belirten şair, onları secde emrine inat eden kişinin şeytani olduğu bilmemeleri noktasında eleştirir:

Âbdest almaz namaza yüz yumaz ehl-i hevâ

Secde emrinde ‘inâd iden kişi şeytânîdür (D. s. 343, g. 99/2)

(Abdest almaz, namaza yüz sürmez heves ehli. Secde emrine inat eden kişi şeytanidir.)

Yahyâ Bey, kâfirlere itimat edilmemesi gerektiği konusunda uyarırken onların fesat ehli olduklarını, bu zamana kadar yaptıkları hataları ve o fesat ehlilerin erlerinin ve kadınlarının fesatlıkların anası olduğunu söyler:

Yedinci bölüm oldu a‘dâ-i dîn

Kalîlü’l-hayâ ya‘ni kim müşrikîn

Nasârâ ki nass ile mel‘ûndur

Sıgâr u kibâr ile mağbûndur

Yehûdâ ki beyhûde evzâ‘i var

Tama‘kâr u bî-gayret ü hilekâr

Sarı çalması ile âteş-misâl

Virür gördüğü hâneye ihtilâl

Firenge sakın eyleme itimâd

Eri avratı olur ümmü’l-fesâd (KU: 2895-2899)

(Hayası az olan müşrik din düşmanı yedinci bölümü oldu. Hristiyanlar ki lanetlidir. Küçükler ve zarif ile kandırılmıştır. Gereksiz hâlleri vardır.

Tamahkâr, gayretsiz ve hilekâr. Ateş misali sarıya çalması, gördüğü haneyi ateşe verir. Frengi sakın itimat etme. Eri de kadını da fesatlıkların anası olur.)

Şair, benzetmeleri doğrultusunda dahi kafir kimseleri eleştirir. “*Kafir gönlü gibi dar ve karanlık.*” der:

Dil-i nâ-müselmân gibi teng ü târ

Yir içine girmişti gûyâ menâr (KU: 1623)

(Kafirin gönlü gibi dar ve karanlık, sanki minare yer içine girmişti.)

Yahyâ Bey, Allah’ı tanımayanları kara çingeneye benzeterek eleştirir. Onların sapık ve fitneci olacağını ifade eder. Oysaki bu şahısların Allah’a inanmamak için ne kitabı ne senedi ne de ebedi delili yoktur:

Kara çingâneye benzer mülhid

Ki olur ehl-i dalâl u müfsid

Ne kitâbı var anun ne senedi

Yoktur ilhâda delili ebedî (GR: 2156-2157)

(Allah’ı tanımayanlar kara çingeneye benzer. Sapık ehli ve fitneci olur. Onun ne kitabı var ne senedi. Gerçeğe dönme yolunda onun ebedi delili yoktur.)

Şair, Kur’an-ı Kerim’i bilmeyenleri, örnek almayanları ve Allah’ın yolundan gitmeyenleri eleştirmeye devam eder. Bir şiirinde Ledün ilminden bile haberdar olmayanın Kur’an-ı Kerim’in “lâm” harfini nereden bileceğini

söyler. Sorgu zamanında ne cevap vereceklerini merak eden Yahyâ Bey, sitemini ve eleştirisini şu ifadelerle dile getirir:

Olmayan ‘ilm-i ledün âgâhı

Ne bilür lâm-ı kelâmu’llâhı (GR: 52)

(Ledün ilminden bile haberdar olmayan, ne bilir Kur’an-ı Kerim’in “lâm” harfini.)

Ol dahı vire cevâbın ol ân

Diye gönderdi size Hak Kur’ân

Niçün anunla ‘amel itmedünüz

Zühd ile toğrı yola gitmedünüz

İncine biri birinün sözine

Tüküre biri birinün yüzine (GR: 2899- 2901)

(Allah, ne diye yolladı size Kur’an-ı Kerim’i? Niçin onunla amel etmediniz? Niçin zühd ile doğru yola gitmediniz? Şimdi birbirinizin sözünden incinin ve birbirinizin yüzüne tükürün!)

Yahyâ Bey, hemen hemen her eserinde sözde Müslüman geçinenleri eleştirmekten geri durmamıştır. Camiye giden günahkarların ve sözde Müslümanların sanki düğüne bayrama gider gibi bey elbiseleri giymelerini eleştirmektedir. Bunu, gün gibi altınlılar giyip, sırmalı kumaştan elbiselerini yerlere sürüyerek yürümeleriyle anlatır. Böyle yaparak gizli kibirlerini aşikâr ettiklerini söyler. Kimisinin atlas kumaştan yapılmış kaftan giydiklerini kimisinin de haram mal ile namaza gittiklerini ve bu hâl ile

ibadet ettiklerini ifade eder. Böylelerin gönlüne iblis girer, azdırır ve onlar da böyle bozulmuş kalıbını gezdirirler. Şair, bu kimseleri uyararak, böyle giyinmesinin, kuşanmasının ona zarar vereceğini söyler. Kibriyle meşhur Nemrud'un bela elbisesini çıkarmasını ister. Yoksa geldiği bölge dolayısıyla siyah renk ile bağdaştırılan Frenk kumaşının ateş olacağını ve suçunu mahşerde ortaya çıkaracağını ekler:

Hep giyinür câme-i mîrânesin

Dügüne bayrama gider sanasın

Gün gibi altunlular ile yürür

Câme-i zer-beftini yire sürür

Kibr-i nihânını ider âşikâr

Salınur ol sanki zen-i şîve-kâr

Kimi giyer kırmızı atlas kabâ

Hûn-ı hanâzîre batar gûyiyâ

Mâl-ı harâm ile namaza gider

Ya'ni bu hâl ile 'ibâdet ider

Gönlüne İblîs girer azdırur

Kâlib-ı fersudesini gezdirür

Gel beri ey ma'nâda 'uryân olan

Böyle tonanmak sana eyler ziyân

Câme-i Nemrûd'ı çıkar oda ur

Câna belâdur bu meta‘-ı gurur

‘Âteş olur sana Firengî kumâş

Halka ider cürmüni mahşerde fâş (GE: 1472- 1480)

(Camiye giden günahkarların ve sözde Müslümanlar sanki düğüne bayrama gider gibi bey elbiselerini giyerler. Gün gibi altınlılar giyip, sırmalı kumaştan elbiselerini yerlere sürüyerek yürürler. Gizli kibirlerini aşikâr eder bu kimseler. Kimisi atlas kumaştan yapılmış kaftan giyer kimisi de haram mal ile namaza gider ve bu hâl ile ibadet eder. Böylelerin gönlüne iblis girer, azdırır ve onlarda böyle bozulmuş kalıbını gezdirirler. Kibriyle meşhur Nemrud’un bela elbisesini çıkar. Yoksa o Frenk kumaşı ateş olur ve suçun mahşerde ortaya çıkar.)

Böyle sözde sofı ve Müslüman geçinenlerin anlamsız ve boş sözlerinin ahmak günahına sebep olacağını söyleyen şair, bunların isyan şarabının sarhoşu olacağını ve kendisine kendisinin şeytan olacağını belirtir:

Laklaka-i bedreka-i zındıka

Bâ‘is olur ma ‘siyet-i ahmaka

Niçesi mest-i mey-i ‘isyân olur

Kendüsine kendüsi şeytân olur (GE: 2631- 2632)

(Sözde sofı ve Müslüman geçinenlerin anlamsız ve boş sözleri günaha sebep olur. Nicesi isyan şarabının sarhoşu olur ve kendine kendisi şeytan olur.)

Şairin, eserlerinde bu denli insanları aldatarak para kazanmaya çalışan sahte şeyhlerden bahsetmesi hem bu sahte şeyhlerin yaptığına sessiz

kalmadığını hem de şairin yaşadığı dönemde oldukça hayata hâkim olduğunu gösterir. Kendisine şeyh görüntüsü vermeye çalışan bir adamın, seferden dönen sipahinin kapısına giderek ona adanmış adağının olduğunu söyleyerek dini unsurları kendi çıkarları doğrultusunda kullanmaktadır. Yahyâ Bey, bu şahıs için edepsiz bir eşek olduğunu ve boğazında kıldan bir torba olduğunu söyler:

Gelür garîbün biri kapısına

Dikilir ‘asâ gibi karşısına

‘Asâsı elinde gözi sürmeli

Siyâset idüp şehrden sürmeli

Sakal sinesinde edepsüz hımâr

Sanasın boğazında kıl torba var

Yeşil tâcı var kellesinde ‘ayân

Tehî nısf-ı batîha benzer hemân

Bu gurbet sipahiye eyler du‘â

Adanmış adagunı vir dır ana

Erenler beni sana gönderdiler

Çıkar nezrünü saklama kıl hazer (KU: 905-910)

(Garibin biri kapısına gelir. Asa gibi karşısına dikilir. Asası elinde, gözü sürmeli. Siyaset edip, şehirden sürmeli. Sakalı sinesinde edepsiz bir eşek. Zannedersin boğazında kıl torba var. Kellesinde açıkça görünen yeşil bir tacı var. Hemen yarım bir kısma benzer. Bu gurbet, sipahiye dua eder.

Adanmış adağını ona verir. Erenler, beni sana gönderdiler. Çıkar adağını saklama, çekinme!)

Şair, bu ikiyüzlü sofuya seslenerek kibirli ve riyası büyük olanın asla büyüklük sultanını rüyasında bile göremeyeceğini söyler. İkiyüzlü diyerek sofuları eleştiren şair, kibirli kimselerin de Allah’a asla ulaşamayacağının altını çizerek eleştirir:

Ey sôfi-i mürâyî düşünde dahi görmez

Kibr ü riyâsı olan Sultân-ı Kibriyâyı (D. s. 589, g. 507/8)

(Ey ikiyüzlü sofu, kibirli ve riyası olan büyüklük sultanını rüyasında bile görmez.)

Bu sahte sofuların şeytan olacağını belirten şair, sakalın bile onda adeta cananın bağının ayağı gibi olacağını ekler:

Niçe sûfi olur ki şeytân olur

Sakal anda pâ-bend-i cânân olur (KU: 2356)

(Nice sofu şeytan olur, sakalı sevgilinin ayak bağı gibi olur.)

Yahyâ’nın Şam’da sipahi olarak görev yaptığı zamanlarda gördüğünü ifade ettiği şarlatanın daha sonrasında Anadolu’ya gelerek kendisini insanlara şeyh olarak tanıtip din üzerinden maddi çıkar elde etmeye çalıştığını ifade eder:

O hengâme-gîr olan ehl-i hevâ

Gelüp Rûm’a şeyh olmuş eyler du’â (KU: 938)

(O hengameleri tutan heves ehli, Rum’a gelip şeyh olmuş dua eylermiş.)

Bu şahısların hilekâr, şarlatan olduğunu söyleyen Yahyâ, başlarında kara bir sarığın oturduğunu söyler. Dudaklarının durmadan kımıldayıp okuduğunu ve bunun aynı tefin içindeki zillere benzediğini, keçi gibi durup insanlara baktığını, asası elindeyken bile dedikodu yaptığını ve riyakâr ona gölge gibi uyup o kara gönüllüye şöhret sağladıklarını ifade eder. Şair, hem hilekâr şeyhleri hem de onun yolundan gidip, onu şöhret edenleri eleştirir:

Soyunmuş odun gibi ol hilekâr

Oturur başında kara şemle var

Kara toylasân pâ-y-ı zengî-misâl

Anı sâyeveş eylemiş pâymâl

...

Okur ya'ni turmaz kımıldar lebi

Def içinde olan celâcil gibi

Yüzinde sakal başda misvâklar

Keçi gibi eşhâsa turur bakar

‘Asâsı elinde ider kîl ü kâl

Kazığa urulmuş harâmî-misâl

Uyup bir mürâ’î ana sâyevâr

Virür o kara günliye iştiâr

Velîdür diyü turmaz anı satar

Velâyetden olmuş velî bî-haber (KU: 939-946)

(O hilekâr, odun gibi soyunmuş oturur başında kara bir sarık var. Zenci ayağı misali karalar dolamış, onu gölge gibi ayaklar altına almış. Yani dudakları durmaz, kımıldar, okur. Tefin içindeki ziller gibi. Yüzünde sakal, başta misvaklar. Keçi gibi insanlara durur, bakar. Asası elinde dedikodu yapar. Kazığa vurulmuş harami gibi. Bir riyakâr gölge gibi ona uyup; o kara gönüllü olana şöhet verir.)

Sözde şeyhleri ve sofuları eleştirmekten geri durmayan şair, benzetmelerinde dahi bu kimseleri eleştiri unsuru olarak kullanır. Öyle ki *Kitâb-ı Usûl*'de bu insanları daima ikiyüzlü sofı gibi başkalarının tanesini, malını kendilerine gıda ettikleri noktasında eleştirir:

Riyâ ehli sûfî gibi dâ'imâ

İlün dânesini idersüz gıdâ (KU: 750)

(Daima ikiyüzlü sofı gibi başkalarının tanesini kendinize gıda edersiniz.)

Şair, eldeki tespihin, baştaki misvakın riya ehlini temizleyemeyeceğini dile getirerek bir kere daha sözde Müslüman ve şeyh geçinenleri eleştirir:

Eylemez ehl-i riya olanı pâk

Elde tesbîh ü başında misvâk (GR: 849)

(Eldeki teşbih ve baştaki misvak, riya ehlini temizleyemez.)

Yahyâ Bey, kendisine şeyh görüntüsü veren ve bu şekilde sahtekarlıkla para koparmaya çalışan kimselere eleştirisini açıkça belirtir. Hatta o kimselerden rezillik ve adilik aktığını söyler. Böyle sözde şeyhlerin kamillerden çekindiğini ve bu yüzden sırlarını ifşa edip söylemeyeceğini de

ifade eder. Çünkü söylerse kötülüklerinin duyulacağını ve aşikâr olacağını bilir. Bu sûfilerin çoğunun cahil olduğundan, kendileri gibi cahil olanların onlara inanıvereceğini söyler. Halkın böyle kimselerin başına divane gibi üşüşüğünü hatta beylere, paşalara varmadan geçtiklerini ama hasta olduklarında koşa koşa onları görmeye gittiklerini belirtir. Sonrasında ise bu sahte şeyhlere, sanki bir şeyler yapmışlar gibi lütuf ve ihsanlar ederek gönderdiklerini ifade eder. Bu sahte şeyhlerin hasta, ahirete göçünce ölünün yanına vararak ölünün bile mallarını toplayacak kadar karakersiz olduklarına değinir. Okuyucuya bu sahtekarların halini anlamasını ve birinden bininin halini dinlemesi gerektiğini öğütler:

Hîle ile adı velîye çıkar

Ana edânî vü erâzil akar

Kâmil olanlardan ider ihtirâz

Söylemez itmez ana ifşâ-yı râz

Söylese zîrâ tuyulur ‘illeti

‘İleti tuyulsa gelür zilleti

Tınmaduğı cehlîni eyler nihân

Virdine meşgûl olur ol nâ-gehân

Sûfilerün çoğı nâ-dân olur

Bilmeyeni aldamak âsân olur

Neyler ise eyler ider bir fesâd

Bir niçe nâ-dâna virür i’tikâd

Başına halk üşmek için her zamân

Âlet-i hengâme olur eblehân

Başına dîvâne gibi halk üşer

Halka temâşâ olur ol bî-hüner

Beglere paşalara varmaz geçer

Haste iken görmege vara meger

Başın okur varsa du‘âlar kılur

Âdemün ihsânı zamânın bilür

Şeyhi yatan haste dil ü cân ile

Gönderür in‘âm ile ihsân ile

Eyler ise ahirete irtihâl

Meyyitine vurur ider celb-i mâl

Kabrine tâbûtı yanınca gider

Ya‘ni ki izhâr-ı hakikat ider

Beglere paşalara irer eli

Ölüsi dirisi olur me‘keli

Anla bu deccâllerün âlini

Dinle birinden bininün hâlini (GE: 1330- 1344)

(Hile ile adı veliye çıkar. Ondan rezillik ve adilik akar. Kamil olanlardan çekinir. Sırrını ifşa edip söylemez. Çünkü söylerse duyulur yalanları. Yalanları duyulursa, şerefsizliği gelir. Önemsemediği cahilliğini

gizler ve birdenbire virdle meşgul oluverir. Sûfilerin çoğu cahil olduğundan, bilmeyeni kandırmak kolay olur. Bir fesat neylerse eder, birçok cahil de inanır. Halk başına divane gibi üşüşür. O hünersiz halka seyir olur. Beylere, paşalara varmaz geçerler ama hasta olduklarında onları görmeye giderler. Vardıklarında başlarında dualar okurlar. İnsanın ihsanın zamanını bilirler. Yatan hasta, şeyh görünümündeki bu kişiye gönülden lütuf ve ihsan ederek gönderirler. Hasta ahirete göçünce, ölünün yanına varırlar ve mallarını toplarlar. Tabutun yanınca giderler. Yani hakikati açığa vururlar. Beylere, paşalara erer elleri. Ölüsü de dirisi de yiyecek olur. Bu sahtekarların halini anla. Birinden bininin halini dinle.)

Yahyâ Bey, sofuların doyumsuzluğunu ve bu doyumsuzluğu ölü helvası dağıtıldığında dahi sürdürüyor olmalarını eleştirmektedir:

Bir ölü helvâsına kim ola tûş

Toyduğunu tuymaz o bî- ‘akl u hûş (GE: 1613)

(O akılsız, şuursuz bir ölü helvasına rastlasa doyduğunu bilmez.)

Tüm bu durumları gören Yahyâ Bey, insanın bu isyanına ve aykırılığına anlam veremez. Bu kimseleri eleştiren şair, Allah’ın insanların isyanına göre bela verdiğinde hallerinin nice olacağını sorgulamadan da yapamaz:

Hâlümüz nice olurdu Mevlâ

Virse ‘isyânumuza göre belâ (GR: 1800)

(Allah, isyanımıza göre bela verseydi bize halimiz nice olurdu.)

Yahyâ Bey, ululuk perdesinde olan Allah’ı, ondan başka kimsenin ne tanıyabileceğine ne de bilebileceğine işaret eder (SAĞLAM, 2016: 34).

Mutlak kemalde olanın Allah olduğunu, zatını ancak kendisinin bilebileceğini söyler. Fakat kendisini tanıma noktasında zayıf olan insanı eleştirerek, bu kimselerin Allah'ın zatını asla bilemeyeceğine değinir:

Mâ hüve'l- hâk kemâl ile mutlâk

Zâtıdur zâtını bilen ancak

Zât-ı Hakkı nice bilür insân

Kendüzin bilmede kalır hayrân (ŞG: 60-61)

(O mutlak kemalde olan Allah'tır. Zatını ancak kendisi bilir. Kendisini bilme hususunda şaşkın olan insan Allah'ın zatını bilemez.)

Şair, ölmeyen faninin muradına eremeyeceğini, ölmeden ölmeyenin beka bulamayacağına işaret eder. Tasavvufun asıl amacı, beden ve maddi isteklerin odak noktası olan nefsin kemale ermesini sağlamaktır. Bu da Allah ile birlikte olmakla mümkündür. Tasavvuf düşüncesinin temelini oluşturan ihsan derecesini yakalamak, her an kendini Allah'ın huzurunda gibi görmek ve sanki onu görüyormuş gibi kulluk etmekle gerçekleşir. Bunun ilk basamağı nefsin hakimiyetini bitirmekle başlar. Bu yüzden tasavvufta “*Ölmeden önce ölünüz!*” hadis-i şerifi adeta bir emirdir. Buradaki ölüm kibrin, gururun, dünya malına rağbetin vs. kısacası nefsin hoşuna gidebilecek tüm dünyevi unsurlardan arınmaktır. Çünkü asıl gerçek hayat ölmeden önce ölmekle başlar. Allah ile dirilmek; hür ve günahlarından arınmış olarak yeniden doğmak demektir (DEMİRCİ, 2000: 10). Tam da bu noktaya değinen Yahyâ Bey, nefsin terbiye edemeyen kimseleri eleştirirken, yok olmadan Allah'a ulaşamayacağını, ulaşabilmek

içinse gafil insanın önce kendi varlığını unutmasını yani kendi varlığından kurtulmasını ister:

Ölmeyen fâni ber-murâd olamaz

Ölmedin ölmeyen bekâ bulamaz (ŞG: 113)

(Ölmeyen fani muradına eremez. Ölmeden önce ölmeyen ise beka bulamaz.)

Hakka olmaz yog olmayan vâsıl

Hûya lâdan varılır iy gâfil (ŞG: 115)

(Ey gafil, yok olmadan Allah’a ulaşamaz. Allah’a ancak lâ’dan ulaşılır.)

Taşlıcalı Yahyâ Bey, muhabbet iddiasında bulunanların yani Allah ile bir olma yolunda olanların nasıl uyuyabildiklerine şaşırmaktadır (SAĞLAM, 2016: 43-44). Her uykunun muhabbet sahiplerine haram olduğunu bilmelerine rağmen bunu yapabiliyor olmaları da şairin eleştirdiği bir diğer noktadır. Çünkü bu kimselerin yaptığı beşeri dünyada gaflet uykusuna yatmaktır. Bu da bu kimseleri asıl amacından saptıran bir unsurdur (OKASSOVA, 2019: 207):

‘Acaben lil’ muhibbi keyfe yenâm

Küllü nevmin ilel muhibbi harâm (ŞG: 1533)

(Muhabbet iddiasında bulunanlar acaba nasıl uyuyabiliyor? Halbuki her uyku muhabbet sahiplerine haramdır.)

Yahyâ Bey, bir insanın gönlünde sadece Allah sevgisinin olması gerektiği ve âşığın, insanın tercihini buna göre yapması gerektiği üzerinde durur. İnsanı gafilliği noktasında eleştiren şair, bunu yine gafil insana seslenerek ifade eder. Âşığın iki kible yerinin olamayacağını ve bir vilayette iki tane şahın da olamayacağını belirtir. Gafil insana ikisini de aynı anda sevebilmesinin mümkün olmadığını, gönlün bu iki muhabbete dayanamayacağını söyler:

‘Âşıka iki kible-gâh olmaz

Bir vilâyette iki şâh olmaz

Yâ Hakk’ı sev ya yârı iy gâfil

Döymezi iki muhabbete bir dil (ŞG: 1905-1906)

(Âşığa iki kible yeri olmaz. Bir vilayette de iki şah olmaz. Ey gafil, ya Allah’ı sev ya da sevgiliyi. Bir gönül iki muhabbete dayanmaz.)

2.1.2. Nefse Yönelik Eleştiriler

Nefis, insanın kendisi, duyuları, özü, manevi gücü, heves ve ihtiyaçları, istekleri anlamındadır. Tasavvufî bir terim olarak nefis, insanda var olan kötü huylara kaynaklık eden arzular, duygular bütünü ve insanın bizzat kendisidir. Bu denli kötü bilinen nefsin tüm istekleri kötü değildir. Yaşamın idaresi için normal arzuları gereklidir. Fakat hevâ, nefsin en olumsuz yönüdür. Hevâsı peşinden giden, nefsinin isteklerine boyun eğen bir kimse ruhunu kötü hasletler ile kirletir.

Nefsin, yapısı gereği insanlığa kötülüğü emrettiği, aşırı isteklere meylettirerek yoldan çıkarmaya çalıştığı bilinmektedir. Zaten sûfiler, tüm bu olgulardan sonra insanın en büyük düşmanın nefis olduğunu belirtmişlerdir. Nefsi dizginlemek için de bireyin sürekli onunla mücadele etmesi gerektiği belirtilir. Nefis, beden içinde gizlendiğinden dolayı onu kontrol altında

tutmak için bedene eziyet edip, yıpratmak gereklidir. Allah'a ulaşmak, hakikate erişmek içinde nefis terbiye edilmelidir (BULUT, 2020: 167-176).

Klasik Türk edebiyatı şairleri de nefsi şiirlerine konu etmişlerdir. Daha çok nefis, sıfatları ve özellikleri doğrultusunda ele alınmıştır. Nefsin, insanı Allah'ın yolundan çıkardığı, ibadetlerden alıkoyduğu, vahdet yolunda en büyük engel olduğu, sahibine zulmeden, aciz bir kafir olduğu, şehvet, gazap, kin, kibir, cehalet vs. gibi sıfatlara sahip olduğu belirtilmiştir. Şairler nefis, denilince, en kötü nefis olarak bilinen, emmare nefsi kast etmişlerdir. Nefsin emmare ile birlikte toplam yedi tane mertebesi vardır. Bu sayı şiirlerde şairden şaire değişmektedir. Bunlar nefsin perdeleri olup her bir mertebe aşıldığında insanın üzerindeki zulmet kalkar, nefsi terbiye ve Allah'a ulaşma yolunda bir adım daha ilerlemiş olur. Şairlerde bu denli kötü olan nefsi, yılan, kargaya, akbabaya, köpeğe, öküze, baykuşa, Firavun'a, Deccal'a, Nemrud'a, Yecüc ve Mecüc'e, Yezid'e vb. benzeterek şiirlerinin ve eleştirilerinin odağı haline getirirler (KAYAOKAY, 2017: 298- 299). Bu şairlerden biri de Taşlıcalı Yahyâ'dır. Nefsi ve ona uyanları eleştirir. Eserlerinde Yahyâ, nefsin alçak ve onun asıl düşman olduğunu söyler:

Yatlu düşürdi bizi nefs-i denî

Düşmeyicek anlamaduk düşmeni (GE: 297)

(Bizi, alçak nefis düşürdü. Düşene kadar da anlamadık düşmanı.)

Yahyâ Bey, nefsin alçaklığını hemen her fırsatta dile getirir:

Zühd ile şeytânını itmiş zebûn

Yumruğu altında anun nefs-i dîn (GE: 1984)

(Züht ile şeytanını güçsüz etmiş. Alçak nefis de yumruğu altında imiş.)

Şair, nefsinin hazzı doğrultusunda hareket edip zulmeden kişinin yanılacağını, hatta nefsine uyup kötü bir yola girdiği için adının lanet ile anılacağını ifade eder:

Sefâhet ider zulm iden yanılır

Ölür la'net ile adı anılır (KU: 361)

(Nefsinin hazzı doğrultusunda hareket edip zulmeden kişi yanılır. Öldüğünde adı lanet ile anılır.)

Nefse karşı sert bir tutumu olduğu görülen Yahyâ Bey'in nefsine uyup heves ehli olan bir kimsenin büsbütün at şekline gireceğini söyler ve nefsi eşeğe, başka bir beyitte ise köpeğe benzeterek eleştirir:

Nefsine uyup olan ehl-i hevâ

Cümle at şekline girer şeklâ (GR: 1509)

(Nefsine uyup heves ehli olan kimse büsbütün at şekline girer.)

Rükû'a varur zâhir ârâ gibi

Olur merkeb-i nefsinün râkibi (KU: 2846)

(Meydana çıkmış fikirler gibi rükûya varır. Nefis eşeğinin rakibi olur.)

Seg-i nefsüm tarik-ı Hakka gitmez

Bu işi dîni ayrı kâfir itmez (D. s. 229, Şehrengîz-i Edrine, 26)

(Köpek nefsim Allah'ın yoluna gitmez. Bu işi dini başka olan kafir bile yapmaz.)

2.2. Topluma Zararı Dokunan Kimselere Yönelik Eleştiriler

2.2.1. Cahil Kimselere Yönelik Eleştiriler

Şairler, eserlerinde ilim, âlim, cehl ve cahil kelimelerini kimi zaman terim anlamlarıyla, kimi zamanda şiirden, sanattan anlayıp anlamamak şeklinde kullanmışlardır. İlim sahibi olmanın insana getirileri ve iyi bir şair olma yolundaki katkılarının yanında cehaletin insana yakışmadığı üzerinde durmuşlardır (EREN KAYA, 2010: 9). Taşlıcalı Yahyâ'nın ele alınan tüm eserlerinde cahil, bilgisiz, akılsız kimseleri hem kişisel hem de fiziksel açıdan ele alıp, sözün manasını anlamadıkları, hiçbir bilimin kitabını okumadıkları, yine hiçbir şeye faydalarının dokunmadıkları noktasında ve çeşitli benzetmeler doğrultusunda şiirlerinde eleştiri konusu yapmıştır.

Bu husustan yola çıkıldığında Yahyâ Bey, cahil kimseleri lanetlenmiş iblise benzetir. Onun sohbetinden bile halka zarar geleceğini, iltifatının

gaflet sebebi, hele ki görüşülmesinin keder ve sıkıntı getireceğini, sonrasında ise insanın dert sahibi olacağını ifade eder:

Câhil İblis-i la'ine benzer

Sohbetinden irişür halka zarar

İltifâtı sebab-i gaflet olur

İhtilâtı elem ü mihnet olur

Seni İblis gibi zâr eyler

Bir nice derde giriftâr eyler (GR: 965-967)

(Cahil kimseler lanetlenmiş iblise benzer, sohbetinden bile halka zarar gelir. İltifatı gaflet sebebi, görüşülmesi keder ve sıkıntı olur. Sonrasında seni aynı iblis gibi dermansız, pek çok derde tutulmuş eyler.)

Yine başka bir beytinde cahil olanın halinin harap olacağını ifade eder. Cahil kimselerin ne nasihat dinlediklerini ne de azarlamadan anladıklarını da ekleyerek onların teri misk, perçemi kumaş olsa dahi her cahilin kara toprakça gördüğünü söyler:

Câhil olanun olur her hâli harâb

Ne nasîhat eser eyler ne 'itâb

Misk-i ter olsa metâ '-ı kâkûl

Kara toprakça görür her câhil (GR: 2594- 2595)

(Cahil olanın hali harap olur. Ne nasihat dinler ne de azarlamadan anlar. Teri misk olsa, perçemi kumaş olsa da her cahil kara toprakça görür.)

Taşlıcalı Yahyâ Bey, insanın şerefının ancak ilim ile tam olabileceğini söylemektedir. Bu nedenle cahil kimselerin hayvandan bir farkı olmadığını, ahmak ve sanki cansız mutlağın cesedi olduklarını ifade etmektedir:

Şrefi 'ilm iledür insânun

Farkı yok câhil ile hayvânun

'Adeta câhil olan ahmak olur

Sanki cansız cesed-i mutlak olur (GR: 940- 941)

(İnsanın şerefi ilim iledir. Cahil olan ile hayvanın bir farkı yoktur. Cahil olan adeta bir ahmak olur. Sanki cansız mutlağın cesedi olur.)

Cahil kimselerin her şeyden habersiz olduklarını ne hayra ne de şerre yaradıklarını belirten Taşlıcalı Yahyâ Bey, böylelerinin ne sınırının ne de sonunun olduğunu altını çizmektedir. Eleştirilerine devam eden şair, cahil kimselerin ne dinden ne de imandan anlayacaklarını, ne öğrenmek ne de bilmek isteyeceklerini, ne suçunu anlayacak ne de insaf edecek kimseler olmadıklarını da açıkça ifade etmiştir. Hatta böylelerin sefer olsa seferden bile kaçacaklarını belirterek cahil kimseler ile ilgili tavrını net bir şekilde ortaya koymaktadır:

Neyi sorsan andan olur bî-haber

Vücudı ne hayra ne şerre yarar

Gezer kara başına dermânı yok

Bunun gîbinün hadd ü pâyânı yok

Ne dînini anlar ne imânını

Çalar yirlere adını sanını

Ne öğrenmek ister ne bilmek diler

Hevâ ehli câhiller ile yiler

Ne cürmini anlar ne insâf ider

Nükûd-ı hayâtını isrâf ider

Husûsâ kimisi sipâhî geçer

Sefer olur ise seferden kaçır (KU: 2864- 2869)

(Neyi sorsan ondan habersiz olur. Vücudu ise ne hayra ne de şerre yarar. Kara başına gezer, dermanı yok. Bunun gibisinin haddi ve sonu yok. Ne dinini ne de imanını anlar. Adını sanını yerlere çalar. Ne öğrenmek ister ne de bilmek. Heves ehli cahiller ile yiler. Ne suçunu anlar ne de insaf eder. Hayatın nakdini israf eder. Özellikle kimisi sipahi geçer. Sefer olursa seferden kaçır.)

Öyle ki Müslüman olan kişinin cahil bir kimseyi dinlememesi gerektiği üzerinde durarak ve cahilin dilini kilise çanına benzeterek eleştirilerine devam etmektedir:

Müselmân olan dinlemez câhili

Derâ-yı kilîsâ gibidür dili (KU: 1141)

(Müslüman olan cahili dinlemez. Çünkü onun dili kilise çanı gibidir.)

Taşlıcalı Yahyâ'nın cahil kimselere tahammülsüzlüğü yaptığı benzetmelerde bile belirgin bir şekilde görülmektedir:

Derûnı tehi kalb-i câhil gibi

Mukassî vücud-ı erâzil gibi (KU: 2750)

(İçi boş cahil kalbi gibi. Sıkıntı veren rezil bir vücut gibi.)

Karanu idi çâh-ı Bâbil gibi

Kararmış idi kalb-i câhil gibi (KU: 1622)

(Cahil kalbi gibi kararmış idi. Babil kuyusu gibi karanlık idi.)

Şair, âlim kimseler ile cahil kimseler arasında zaman zaman kıyaslama yapmaktadır. Âlim kimseleri hoş sözlü bülbüle benzetirken cahil kimseleri ise kara gözlü kargaya benzetmektedir:

‘Ulema bülbül-i hoş-hû gibidür

Cühelâ zâğ-ı siyeh-rû gibidür (GR: 943)

(Âlimler hoş sözlü bülbül, cahiller de kara yüzlü karga gibidir.)

Bir başka beyitte cahilin bilmediğinden, aklının yetmediğinden dolayı açıkça zulmettiğini söyleyen ve bu konuda cahili eleştiren şair, âlim olanda durumun böyle olmadığını, onlarda ahiret korkusu olduğunu vurgulamaktadır:

Câhilün bilmezligindendür ider zulm-i sarîh

‘Âlim olanda olur ‘âlemde havf-i âhiret (D. s. 152, Tercî’i Bend. IV/4)

(Cahil, bilmediğinden açıkça zulmeder. Âlim olanın ise dünyada ahiret korkusu olur.)

Hatta şair, bu hususta okuyucuya eleştirel bir bakış açısı altında öneriler de sunmaktadır. Cahili dost edinmemesi gerektiğini vurgulayarak, âlimin düşmanlığının ondan daha yeğ olacağı hususunda okuyucuyu uyarmaktadır:

Dost idinme sakın câhili sen

‘Âlimün düşmeni yegdür andan (GR: 1539)

(Sen sakın cahili dost edinme! Âlimin düşmanlığı cahilin dostluğundan daha iyidir.)

Yahyâ Bey, cahil olan bir kimsenin yaptığı yanlış düşünmediğini ve zikr edeni hatrına bile getirmediğini ifade eder:

Câhil ola küfrini fikr itmeye

Zikr ideni sevmeye zikr itmeye (GE: 1134)

(Cahil yanlışını düşünmez. Zikr edeni sevmeyi de hatırına getirmez.)

Taşlıcalı Yahyâ Bey, okuyucuya hayrı bırakıp şerri talep etmemesi gerektiğini söyleyerek cahilliğiyle şeytanı sevindirmemesi için uyarıda bulunmaktadır:

Hayrı koyup şerri murâd eyleme

Cehl ile şeytânunı şâd eyleme (GE: 758)

(Hayrı bırakıp şerri talep etme. Cahillikle şeytanı sevindirme.)

Yahyâ Bey okuyucuya cahilin sözü ile mahzun olmaması gerektiğini söyler. Bu uyarısını, cahil kimselerin sözün manasını anlamayan kişiler olduğunu ifade ederek destekler:

Kelâm-ı cehûl ile olma melûl

Sözi ma‘nasın anlamaz çünkü ol (KU: 1148)

(Cahilin sözü ile melûl olma. Çünkü o, sözün manasını anlamaz.)

Taşlıcalı Yahyâ Bey, uyarı ve önerilerinden sonra cahil kimseleri eleştirmeye devam eder. Onların alçaklıklarla ve hatalarla dolu olduklarını söyler:

Hayıflar hayıflar ki câhilsiniz

Hatâ ile her d na m 'lis n z (KU: 747)

(Yazıklar olsun ki cahilsiniz; hata ile her alçaklığa meyillisiniz.)

Cahil bir kimseye makam ve ululuk gelse dahi onların bu mertebeyi kaldıramayacaklarını, bunun devamında makam ve mevki için cahile ba  eğilmemesi gerektiğini de söyler:

C hile irse dahı c h u cel l

Kendüye sadrı ider saff-ı ni' l (GR: 899)

(Cahile makam ve mevki erse bile kendisine verilen bu makamı oturulacak yerlerin en aşağısı yapar.)

C hi i  n bir câhile b   egmez z Yahyâ gibi

 'tib rı b rına bir lahza hamm l olmazuz (D. s. 392, g. 175/5)

(Makam, mevki için cahile ba  eğmeyiz. Yahyâ Bey gibi, itibarın ağırlığına bir an hamal olmayız.)

Yahyâ Bey, dini emirlere uygun hareket edenlerin acıyı lezzetin içinde bile bulabilecekleri belirtir. Fakat cahillerin bu manayı anlayabilecek kapasiteye sahip olmadıklarını da ekler:

Suleh  lezzeti acıda bulur

Bu haberden c hel  gâfil olur (GR: 687)

(Salihler, lezzeti acının içinde bulurlar. Fakat cahiller bu manayı anlamazlar.)

Şair, cahillere nasihat edildiğinde, cahillerin bunu anlamayacaklarını, nasihat edenlere düşman kesileceklerini, sonradan da onların her sözünün bir ok olacağını ifade eder:

C hile pend idicek d  men olur

Sonradan her sözü bir demren olur (GR: 2586)

(Cahile    t verince olan düşman olur. Sonradan da her sözü bir ok olur.)

Yahyâ Bey, sözde veli geçinen cahillere karşı da çok tepkilidir. Bu kimselerin insanları aldattıklarını, hiçbir bilimin kitabını okumadıklarını, sözlerinin tamamen yalandan olduğunu belirterek eleştirir:

Biri ‘ilm-i cefr ile aldar ili

Yaban câhilini sanurlar velî

Ne cefrûn kitâbını görmüş gözi

Kamu gayr-ı vâki‘ yalan her sözi (KU: 916-917)

(Biri gaipten haber veren bilim ile herkesi aldatır. Yaban cahilini veli zannederler. Ne bu bilimin kitabını gözü görmüş. Tamamı hiç meydana gelmemiş yalan sözler.)

İnsan, aziz bir varlık olmakla beraber, her insanın derecesi bir değildir. Hakk’a kavuşma yolunda insan, Hak’tan başka her şeyden yüz çevirmeye, Allah’a yönelmeye, kalp ve fikir olarak ona dönmeye meyletmelidir. Ancak bu şekilde insan-ı kâmil derecesine yani Hakk’a kavuşabilir (LEVEND, 2021: 27-28). Bu dereceye gelmiş kimselerin derdi, yükü fazla olur. Yahyâ Bey bunu belirterek cahilin tüm bu unsurlardan ziyade şansının açık olduğunu ifade eder. Kemâl mertebesine erişen mürşit, Allah’ın kendisine açtığı bazı sırlara da vakıf olur. Kâmil insan, bu sırları açık etmez (BARDAKÇI, 2008: 1-4). Taşlıcalı Yahyâ Bey, cahillerin bu gizli sırları anlamayıp açık edeceklerini belirtir. Başka bir beyitte de Allah’ın cahil kimseleri veli etmeyeceğini çünkü bu kimselerin sırları koruyamayacaklarını, cahillikle bir yere varılamayacağını da ekler:

Kâmilün gussası ziyâde olur

Câhilün tâli’i küşâde olur (ŞG: 872)

(Kamilin derdi fazla olur. Cahilin ise şansı açık olur.)

Turmaz ider râz-ı nihânın ‘ayân

Anlayamaz tâ‘ife-i câhilân (GE: 2519)

(Gizli sırları durmaz açık ederler. Cahiller tayfası anlayamaz.)

Hazret-i Hak câhili itmez velî

Mahrem-i esrâr olamaz her deli

Câhil-i nâ-kâbile eyle nazar

Cehli cünûnına ‘alâmet yeter

‘Aklı olan kimse olur ehl-i ‘âr

Zulmet-i cehl idemez ihtiyâr

Câhilün olur yiri çâh-ı elem

Müdğam olur cânuna hem hemm u gam (GE: 759- 762)

(Hazreti Allah, cahili veli etmez. Her deli sırlar mahremi olmaz. Kabil olmayan cahile bir bak! Cahillik deliliğine bir alamet yeter. Aklı olan kimseler ar ehli olur. Cahilliğin karanlığı ihtiyar edemez. Cahilin yeri elem çukuru olur. Canına keder ve gam dahil olur.)

Divan edebiyatında âşıklar, aşkları uğruna tüm eziyetleri göze alırlar. Yani aşkları uğruna divane olurlar. Şair de, âşıkların bu divane hâlini, cahil kimselerin anlayamayacağı üzerinde durmaktadır. Bu cahil kimseler, âşıkların divane, tutarsız davranışlarından onların akıllı olmadıklarını düşünerek kendi akılsızlıklarını, bilgisizliklerini ortaya koymuş olurlar (SAĞLAM, 2016: 221). Yahyâ Bey onların bu bakışına tam tersi bir şekilde aklın, âşıkların başında olduğunu söylemektedir:

Ser-i ‘âşıkdadur ‘aklun tamâmı

Ne var dîvâne sansa ‘ayn-ı ‘âmî (YZ: 1748)

(Aklın tamamı aşkın başındadır. Ne olur ki cahil kimseler âşıkları deli zannetseler.)

Yine sevgililerin gonca gibi kapalı olunca güzel olduğunu vurgulayan şair, “*Kitap gibi cahillere açılma!*” diye okuyucuyu uyarmıştır:

Gonca-veş mahcûb olunca hûb olur mahbûblar

Dostum câhillere açılma mânend-i kitâb (D. s. 295, g. 24/2)

(Sevgililer, gonca gibi kapalı olunca güzel olur. Ey dostum, sakın kitap gibi cahillere açılma!)

Yahyâ Bey, sözün seçkin kimselere olduğunu, kendini bilmezlere cevap verilmemesi ve okumayan, cahil şahıslara kitap açılmaması gerektiğini vurgular. Aynı zamanda Yahyâ Bey, cahillerin şiirlerini anlamamalarını okumamalarına bağlar. Çünkü ona göre mana, okudukça anlaşılır. Yahyâ Bey zaten şiirlerindeki manayı cahillerden gizlemek için onların gözünü sihirle bağladığını, böylece şiirlerini koruma altına aldığını ifade eder:

Anlamaz bu rumûzu her câhil

Söz havâssa durur ‘avâma degil (ŞG: 1841)

(Bu rumuzu her cahil anlamaz. Söz, seçkin kimseledir. Avama değil.)

Kendüyi bilmezlere virmez cevâb

Okımayan şahsa açılmaz kitâb (GE: 2577)

(Kendini bilmezlere cevap verilmez. Okumayan, cahil şahıslara da kitap açılmaz.)

Ma‘naları hatt ile mestûrdur

Perde-i ‘ismetde turur hûrdur

Câhil u nâ-mahremi görse hemân

Gizlenür ol perdede olmaz ‘ayân

Bagladum efsûn ile câhil gözin

Görmesün ebkâr-ı ma‘ânî yüzün (GE: 2876- 2878)

(Manaları çizgi ile örtülmüştür. (Ve manalar) ismet perdesinde duran huri gibidir. Namahrem bir cahil görse hemen, o perde de gizlenir ve onlara görünmez. Orijinal mananın yüzünü görmesin diye cahilin gözünü efsunla bağladım.)

Yahyâ Bey, cahil kimselerin hatalarını bilen ve beden mülküne sahip çıkabilecek kimseler olmadıklarını söyler. Onların cahilliklerinin havasıyla kabarcık misali kendi evlerini yıktıklarını ekler. Şair, yine cahilliğin karanlık bir bela olduğunu ve cahil kimselerin münafık misali cehalet ateşiyle şakayık çiçeğinin ortası gibi gönlünün kara olduğunu ifade eder:

Câhil olan sehvine vâkıf degil

Mülk-i vücuda mutasarrıf degil

Cehli hevâsıyla misâl-i habâb

Kendü evini yıkar eyler harâb (GE: 2610- 2611)

(Cahil olan kimse hatasına vakıf ve vücut mülküne sahip değildir. Cahilliğinin havasıyla kabarcık misali kendi evini yıkıp, harap eyler.)

Zulmet-i cehl oldı belâ-yı şedîd

Urmasın ağzun kapusına kilîd

Nâr-ı cehaletle münafık- misâl

Gönli kara ola şakâ'ik- misâl (GE: 1190- 1191)

(Cahilliğin karanlığı şiddetli bir bela oldu. Ağzın kapısına vurmasın kilit. Münafık misali cehalet ateşiyle, şakayık gibi gönlü kara ola.)

Eleştirilerine devam eden Taşlıcalı Yahyâ Bey, cahil bir kimsede ilim ve hünerden işaret olmadığını, cisminin adeta boş bir kâseye döndüğünü, gönül evinin de kapkara bir kargaya benzediğini söyler:

Sende ki yok 'ilm ü hünerden nişân

Döndi tehi kâseye cismün hemân

Başun ağardı nitekim karlı tağ

Gönlün evi kapkara mânend-i zâğ (GE: 1172- 1173)

(Sen de ilim ve hünerden herhangi bir işaret yok. Cismin hemen boş bir kâseye döndü. Nitekim başın karlı bir dağ gibi ağardı. Gönül evin kapkara bir kargaya benzedi.)

Şair, okuyucuya ve insana seslenerek cahil kimseler hakkındaki uyarılarına hemen her fırsatta devam etmektedir. Cahillik karmaşasının içinde olan insana; *"Kendine zulmetmez insan gibi insan olan."* der. Hemen ardından cahile iltifat edilmemesi gerektiği ve cahilin, cefa taşına işaret edilmesi gerektiğini söyleyerek ona cefa ve eziyet taşıyı layık görür:

Âdem ol ey âlet-i hengâme-i nâdân olan

Kendüye zulm eylemez insân gibi insân olan (D. s. 494, g. 344/1)

(Ey cehalet hangamesinin aleti olan (insan). İnsan ol! İnsan gibi insan olan kendine zulmetmez.)

N'eylersen eyle bilmeze ur kılma iltifât

Seng-i cefâ vü cevre nişân eyle câhili (D. s. 575, g. 483/2)

(Ne yaparsan yap, bilmezden gel, iltifat etme! Cahili cefa ve eziyet taşına nişan et.)

Fakat bunca uyarısına rağmen ömrünü boşa geçiren, cahilliğini kendine bela eden kimseleri unutmuyarak, sitemini dile getirir:

Tâze iken 'ömri hebâ eyledün

Cehlünü kendüne belâ eyledün (GE: 1170)

(Gençken ömrünü heba ettin. Cahilliğini kendine bela ettin.)

Yahyâ Bey, kendi şiirine dil uzatan cahil ve bilgisiz kimselere de değinir. Cahilin şiirlerine dil uzatmasını önemsemez. Zaten Yahyâ, sözünün ruhunu, cahil ve bilgisiz olanların idrak edemeyeceğini söyler. Bir başka beytinde de şair, kendisinin şiirdeki ehliyetini görenlerin hâlâ cahilliklerinden nasıl utanmadıklarını sorgular:

Şi'-i Yahyâyâ dil uzadursa câhillere ne gam

Kim sözün rûhını idrâk eylemez nâdân olan (D. s. 467, g. 298/7)

(Cahiller, Yahyâ'nın şiirine dil uzatırlarsa gam değildir. Zaten cahil olan sözün ruhunu idrak edemez.)

Görüp ehliyyetini Yahyânun

Cehli ağyâra 'âr gelmez mi (D. s. 578, g. 487/5)

(Yahyâ'nın ehliyyetini görüp, cahil rakibe ar gelmez mi?)

Taşlıcalı Yahyâ Bey, cahil, bilgisiz ve okumayan kimselere karşı tepki gösterir. Sadece tepki göstermekle kalmaz, okuyucunda farkındalık oluşturmaya ve onu değiştirip geliştirmeyi amaçlar. Cahilden fayda gelmeyeceğini belirterek cahilleri tesirsiz görür:

Câhil u nâ-dân olan ehl-i hevâ

Dahl idemez ana misâl-i sabâ (GE: 2874)

(Cahil ve bilgisiz olan heves ehli, ona sabah rûzgârı misali karışamaz.)

2.3. İnsanların Olumsuz Kişilik Özelliklerine Yönelik Eleştiri

Kişilik, bedensel özelliklerin, içgüdülerin, eğilimlerin, deneyimlerin bir bütünüdür. Geçmişin, şimdinin ve geleceğin harmanlanmasıyla oluşmaktadır. Yani bireyler, içsel ve dışsal koşullardan etkilenerek kişiliklerini meydana çıkarmaktadırlar. Bu doğrultuda bireyin duygu ve düşünceleri kişilik özelliklerine göre şekillenmektedir. Bu nedenle olumlu veya olumsuz kişiliğin oluşması huy ve karakter temelli olmaktadır.

Kişiliklerin oluşmasında aile, sosyal çevre, kültür ve içerisinde bulunulan dönemin siyasi ve toplumsal durumları etkilidir. Tabi ki bu faktörler her bireye farklı şekilde etki etmekte ve kişiliği farklı düzeyde etkilemektedir (ERDOĞAN, 2019: 1-17). Bu durumda istenmeyen, hoş karşılanmayan çeşitli kişilik özellikleri de meydana çıkmaktadır. Bu olumsuz kişilik özellikleri toplum tarafından onaylanmayan ya da toplumun ahlaki normlarına aykırı özellikler olabilmektedir.

Klasik Türk şiiri şairlerinin de eserlerinde hem kendi kişilik özelliklerine dair unsurları bulmak mümkündür hem de dönemin toplumsal durumlarının insanların kişiliğine olan etkilerini görmek tabiidir. Bu durumu Taşlıcalı Yahyâ'nın eserlerinde de görmek mümkündür. Eserlerinden hareketle kişilerin tutum ve davranışları üzerine ahlaki, toplumsal, kültürel vs. eleştiriler yapmıştır (İSPİR, 2019: 414).

2.3.1. Kibirli Kişilere Yönelik Eleştiriler

Kur'an-ı Kerim'e göre insan, yaratılmışların hepsinden üstün kılınan bir varlıktır. Ancak bu üstünlük yaratılış amacına uygun bir hayat yaşamakla mümkündür.

Kibir, kemal yolunda insanın önüne çıkan engellerdendir. İnsanın iç dünyasının ve kişiliğinin bir problemi olarak ortaya çıkan kibir, modern psikolojinin de kabul ettiği gibi; yıkıcı, acımasız ve yolundan sapmış bir karakter halinde ortaya çıkar (POLATER, 2012: 336-337).

Yahyâ'nın şiirlerinde de kibir farklı şekillerde ortaya çıkmıştır. Öyle ki şair, eğer kişinin niyeti dünyada kibir ise ukbânın gözünün onu şeytan gibi kör/ nursuz edeceğini söyleyerek eleştirir:

‘Ayn-ı ‘ukbâ seni şeytân gibi bî-nûr eyler

Kişinün niyyeti dünyâda enâniyyet ise (D. s. 521, g. 389/4)

(Dünyada kişinin niyeti kibir ise ukbânın gözü seni şeytan gibi nursuz eyler.)

Yahyâ Bey, bir başka beytinde büyüklüğün sadece Allah'ın sıfatı olduğunu söyler ve insanoğlunun bu sığata layık olduğunu düşünmesini anlamlandıramaz:

Kibriyâ çün sıfat-ı Hâlıkdur

Bu sıfat pes nerene lâıykdur (GR: 893)

(Çünkü büyüklük sadece Allah'ın sıfatıdır. Pes bu sıfat senin nerene layıktır.)

Kibirli insan, üstünde bir hakimiyet kabul etmeyerek kendisini tanrılaştırır. Firavun ve Nemrut'un büyüklenmesi bu şekildedir. Nemrut'un Allah ile boy ölçüşmeye kalkması, insanlar hakkında ölüm kararı vermesi ve sonrasında bu karardan vazgeçmesi ilahi bir fiil olan öldürmeye ve diriltmeye kendisini denk tutması büyük bir kibirdir (POLATER, 2012: 352-353). Yahyâ Bey, kişinin duman gibi yüceliğe ve yüksekliğe meylettiğinde Nemrut gibi kibirli olacağını söyler. Bu kişileri Nemrut'un kibri üzerinden eleştirir:

Rif'ate mâ'yil olup dûd gibi

Mütekkebbir ola Nemrûd gibi (GR: 2410)

(Duman gibi yüceliğe, yüksekliğe meyledip Nemrûd gibi kibirli olur.)

Şair, kibri ve büyüklenmeyi anlamakta güçlük çeker. Çünkü dünya aynasının insanı daima büyük göstereceğinin farkındadır. Yahyâ Bey, bu gurur şarabı ile divane olmuş şeyhin sabi misali o aynaya bakıp aldandığını, onun kilise çanı gibi öttüğünü söyleyerek eleştirir. Sonrasında ona:

“Veliliğin muzaffer başkanı mısın? Cesaret kemalinde Haydar mısın? Ya alem Cemşid’i misin? Neriman mısın? Rüstem-i Zâl mısın?” diye sorar. Çünkü bu gelip geçici dünya uğruna kibirleneni ve ikiyüzlülük yapanı idrak edemez:

Dehri âyinedür bu devr-i semâ

Büyük gösterür kendüyi dâ‘imâ

Bakar aldanursın misâl-i sâbî

Ötersin derâ-yı kilîsa gibi

Eyâ bî-hayâ evvelâ sen nesin

Şarâb-ı gurûr ile dîvânesin

Velâyetde mîr-i muzaffer misin

Kemâl-i şecâ‘atde Haydar mısın

Ya Cemşid-i ‘âlem misin Cem misin

Nerîmân mısın Zâl-i Rüstem misin

Nedir bu riyâ ile bu kibriyâ

Amân kâgadı mı virildi sana

İdersin Müselmanlığı bî-Huzûr

Nigeh çak bu denlü gurur u sürûr (KU: 550-556)

(Bu sema devri dünya aynasıdır. Kendini daima büyük gösterir. Sabi misali bakar aldanırsın. Kilise çanı gibi ötersin. Ey hayasız, evvelâ sen nesin? Gurur şarabı ile divanesin. Veliliğin muzaffer başkanı mısın? Cesaret kemalinde Haydar mısın? Ya alem Cemşid’i misin? Neriman mısın? Rüstem-i Zâl mısın? Nedir bu ikiyüzlülük ile büyükleme. Aman kâğıdı mı verildi sana? Müslümanlığı huzursuz edersin. Bu denli gurur ve sevinç ile bakışları parçalarsın.)

İdrak edemeyen Yahyâ Bey, insanın neden böyle büyüklendiği noktasında şaşırır, eleştirir ve sorgulamaya devam eder. Çünkü şaire göre bela karı önce dağ gibi büyükleme kimselere yağar:

Niye büyüklenür âdem ‘acebâ

Evvelâ kûha yağar berf-i belâ (GR: 892)

(Acaba insan niye böyle büyüklenir? Evvelâ belanın karı dağa yağar.)

2.3.2. Asi Kişilere Yönelik Eleştiriler

Allah’a, kurallara, buyruklara başkaldıranlardır ve Taşlıcalı Yahyâ Bey için şeytan sıfatlı, günah çeken, nasihat edildiğinde dahi yüzlerinin gülmediği kimselerdir:

Âsî olan âdemi şeytân- sıfat

‘Alem-i süflîye çeker ma’siyet (GE: 836)

(Asi olan şeytan sıfatlı insanı, değersiz aleme günah çeker.)

‘Âsiye söylense nasîhat sözi

Düzd ü harâmî gibi gülmez yüzi (GE: 1113)

(Asiye nasihat sözü söylense, hırsız ve haydut gibi gülmez yüzü.)

Eleştirilerine devam eden şair, servi gibi sağlam olanın çok yaşayacağını ama asi, çürük bir padişah gibi olanın tez düşeceğini ifade eder. Şeytan sıfatlı asi ve kötü cevher kişilerin iki cihanda da yerlerini ateş edeceklerini belirtir:

Serv gibi sâlih olan çok yaşar

‘Âsî çürük şâh gibi tiz düşer

‘Âsî-i şeytân-sıfat u bed-güher

İki cihânda yirini od ider (GE: 841- 842)

(Servi gibi uygun olan çok yaşar. Asi ve çürük bir padişah gibi olan ise tez düşer. Şeytan sıfatlı asi ve kötü cevher; iki cihanda da yerlerini ateş ederler.)

2.3.3 Doyumsuz, Aç Gözlü, Tamahkar Kişilere Yönelik Eleştiriler

Var olanla yetinmeyi bilmeyen, her zaman daha fazlasını isteyen, arzulayan, paraya, mala aşırı derecede düşkün olan, heveslerinin

doğrultuları noktasında her şeyi ama her şeyi elde etmeye çalışan bu kimselere Yahyâ, oldukça tepkilidir. Çünkü Taşlıcalı Yahyâ için dünyevi her unsur gelip geçicidir. İnsanın önce gönlünün zengin olması gerektiğini, eğer zengin olmazsa bu alçak dünyanın da onu doyurmayacağını ifade eder:

Âdemün olmaz ise gönli ganî

Anı toyurmaya dünyâ-yı deni (GR: 1243)

(İnsanın gönlü zengin olmaz ise onu bu alçak dünya doyurmayaz!)

Yahyâ Bey, sevgilinin vuslatını dünya malına benzetir. Artıkça insanın daha çok tamahkâr olduğunu söyleyerek eleştirir:

Didi şol mâla benzer vuslat-ı yâr

Çoğaldıkça olur âdem tama'kâr (YZ: 3119)

(Dedi: “Sevgilinin vuslatı şu mâla benzer, çoğaldıkça insan (daha da) tamahkâr olur.)

Şair, sürekli mal ve mülk talebinde bulunanların Karun gibi maneviyatta sürekli aşağı düşeceklerini ifade eder. Karun, güzel bir mertebedeysen servetinin büyümesine kapılmıştır. Gösterişi seven, kavminin arasında gösterişle gezen, böbürlenmiş biri haline gelmiştir. Sonrasında ise çok ağır bir şekilde cezalandırılarak olduğu mertebeyi kaybetmiştir (HARMAN, 2001: 519-520). Yahyâ Bey, Karun üzerinden aslında mal ve mülk talebinde bulunanları eleştirir ve başlarına gelecekleri söyler:

Ma'nâda her tâlib-i mâl u menâl

Turmaz iner alçağa Kârûn-misâl (GE: 839)

(Mal, mülk talebinde bulunanlar maneviyatta Karun gibi durmadan aşağı iner.)

2.3.4. İkiyüzlü Kişilere Yönelik Eleştiriler

Bir davranış türü olan ikiyüzlülük Yahyâ'nın eserlerine de konu olmuştur. Yahyâ, bu kimselerin ömür törpüsü olduğunu ifade ederek eleştirir:

‘Ömür dörpüsidür münâfik olan

İki yüzlü şemşîre benzer hemân (KU: 373)

(Münafık olan ömür törpüsüdür. Hemen ikiyüzlü kılıça benzer.)

2.3.5. Zalim ve Zulmeden Kişilere Yönelik Eleştiriler

Başkasının hakkına giren ve mazluma eziyet eden merhametsiz kimselere zalim denir. Allah, insanların dünyada ve ahirette saadete kavuşabilmeleri için peygamberler ve kitaplar yollamıştır. Gönderilen bu peygamberler aracılığıyla insanları her türlü zulümden sakındırmış ve zalimlikle dolmamalarını amaçlamıştır. Kur'an-ı Kerim'de zalimlerden ve zulmedenlerden çokça bahsedilmiştir (AKAN, 2017: 120-121). Taşlıcalı Yahyâ, hemen hemen her eserinde bu kimseleri ele almış ve ağır bir dille eleştirmiştir. Öyle ki *Gencîne-i Râz* mesnevisinde her yeri dağıtıp halka eziyet edenlerin hakikatte köpek gibi olduğunu ifade eder:

Talayub halkı virenler zahmet

Ma'nâ yüzinde olur kelb-sıfat (GR: 1507)

(Her yeri dağıtıp halka eziyet edenler, hakikatte köpek gibi olur.)

Zalimin iblis sıfatlı olacağı ve boynuna lanet tavrının takılacağı hususunda eleştiren şair, kişiye zulüm ile imanını paslamaması gerektiğini, bu beyaz iman elbisesinin lekeyi götürmeyeceğini söyler:

Zulm ile eyleme îmânunı pâs

Ki götürmez leke bu ak libâs

Zulm iden kimsenün İblîs-sıfat

Zulm olur boynuna tavk-ı la'net (GR: 1916- 1917)

(Zulüm ile imanını paslama, bu beyaz elbise lekeyi götürmez. Zalimlik eden kimsenin boynuna iblis gibi lanet tavrı olur.)

Zalim olan bir kimsenin halktan çok kendisine zararı olduğunu söyleyen Yahyâ, kötü huylu bir zalimin bir mazlumu dövdüğünde asıl kendi organına eziyet ettiğini dile getirir. Bu ahmak ve alçak kimselerin gönül ehline sövmelerinin bir anlamı olmadığını, nefeslerini ancak boşuna harcayacaklarını söyleyerek bu kimselerin değersizliğini eleştirir:

Zâlimi sanma ider halka zarar

Zararı her kişi kendüye ider

Dögse mazlûmı eger bed- haslet

Kendü a ‘zâsına eyler zahmet

Sögse bir ehl-i dile bir ahmak

Nefesin zâyı ‘ ider ol ancak (GR: 1952- 1954)

(Sanma zalim olan halka zarar eder. Asıl zararı her kişi kendisine eder. Eğer kötü huylu bu zalim, bir mazlumu dövse asıl kendi bedenine eziyet eder. O ahmak ve alçak bir gönül ehline sövse ancak nefesini boşa harcamış olur.)

Şair, bazı zalimlerin bazı günahlardan çekindiklerini söyler. Ama haram paraya hemen canlarını verecek gibi olduklarını da belirtir. Bu cahil, cefa dolu ve utanmaz kimselerin baştan başa köpek vücutlarının pis olduğunu ekler:

Olur ba‘zı zâlim ki içmez şarâb

Günâhun kiminden ider ictinâb

Ne beng ü ne çeng ü çegâne sever

Harâm akçaya cânı ammâ iver

Bu nâ-kâbil ü câhil ü pür-cefâ

Nenün gibidür bildüreyin sana

Köpekler işerken turur bakınur

Kıç ayağını kaldurur sakınur

Anı bilmez ammâ ki ol bî-hicâb

Ser-â-ser necisdür vücûd-ı kilâb (KU: 620-624)

(Bazı zalimler olur ama şarap içmez. Günahın bazılarından çekinir. Ne uyuşturucu ne çalgı ne çegane sever. Ama haram akçeye hemen canını veriverecek. Bu kabiliyetsiz, cahil ve cefa doludur. Neye benzediğini

bildireyim sana. Arka ayağını sakınıp kaldıran köpeğe benzer. O utanmaz bunun farkında değildir. Köpek vücudu baştan başa pistir.)

Yahyâ Bey, zalim kimselerin Kur'an-ı Kerim'i lanet ile andıklarını ifade eder. Cefaları, nefis köpeğinin küçük görmesidir. Böylelerin halinin it hali olduğunu ifadek edere eleştirir. Sonrasında zulüm ehlinin rahat olmayacağını, ahirete bile kalmadan cezalarını bu dünyada bulacaklarını belirtir:

Görür zâlim olan 'azâb-ı elîm

Anar la'netile Kelâm-ı Kadîm

Cefâsı seg-i nefsi izlâlidür

Bunun gîbinün hâli it hâlidür

Sakın sanma zulm ehli râhat olur

Cezâsını dünyâda evvel bulur (KU: 615-617)

(Zalim olan ıstırap veren azabı görür. Kur'an-ı Kerim'i lanet ile anar. Cefası, nefis köpeğinin küçük görmesidir. Bunun gîbinin hali it halidir. Sakın sanma zulüm ehli rahat olur. Cezasını dünyada evvel bulur.)

Şair, bu zalim kimselerin yaptıklarının yanına kalmayacağını, mazlumun her ahının zalimler için öldürücü birer kılıç olacağını söyler. O ah dumanının zalim olan hayduda azap karı şeklinde yağacağını belirterek eleştirisine ve tutumuna başka bir boyut katar:

Cihânda zâlim olana be-her hâl

Olur mazlûmun âhı tîğ-i kattâl

Garibün dûd-ı âhının sehâbı

Şâkiye yağdurur berf-i 'azâbı (YZ: 4347-4348)

(Bu cihanda zalim olana her bir hâl, mazlumun ahı ile öldürücü kılıç olur. Garip olanın ahının dumanının bulutu, o hayduda azap karı yağdırır.)

Taşlıcalı Yahyâ, Hz. Peygamber'in bir hadis-i şerifinde buyurduğu gibi: *"Zulüm, zalim için kıyamet gününde zifiri karanlıktır."* hadisinden yola

çıkarak aslında zalimlerin ahirette acı bir akıbete maruz kalacağını bilir ama gördüğü bu zulüm karşısında sitemle karışık sorar:

Diyessin yok mıdur yoksa kıyâmet

Sorulmaz mı bu zulm-i bî-nihâyet (YZ: 1902)

(Diyessin, yoksa kıyamet yok mudur? Bu sonsuz zulmün hesabı sorulmaz mı?)

Yukarıdaki beyitte de olduğu gibi kıyamet günü zalimlere yaptıkları zulmün hesabı mutlaka sorulacaktır.

2.3.6. Miskin, Alçak, Fitneci, Fesat Kişilere Yönelik Eleştiriler

Eleştirilerine devam eden Yahyâ Bey, miskin kimselere seslenerek kâmil oldum diye kibirlenmemesi gerektiğini belirtir ve o kimseye ne kadar kâmil olabileceğini sorar:

Kâmil oldum diyü olma hod-bîn

Ne kadar kâmil isen ey miskin (GR: 1002)

(Ey miskin ne kadar kâmil isen de kâmil oldum diyerek kibirli olma!)

Alçak dünyanın yüksek makamının hırslısı olan miskine seslenen şair, dünya malına bu denli rağbet eden bir kimsenin iki cihanda da yüzünün kara olacağı noktasında eleştirir:

Harîs-i rif'ât-i dünyâ-yı dîn olan miskin

İki cihânda olur rû-siyâh niteki dûd (D. s. 312, g. 51/5)

(Alçak dünyanın yüksek makamının hırslısı olan miskin iki cihanda duman gibi kara yüzlü olur.)

Taşlıcalı Yahyâ Bey, servi gibi uzun boylu olan sevgiliye bayağı kişilerle sohbet etmemesi gerektiğini söyler. Çünkü böylesine alçak kimselerin onu da aşağılık kabul edebileceği ihtimali üzerine uyarır:

Serv-i bülendüm olma edânî musâhibi

Dûn ihtimal eylemesün her denî sana (D. s. 288, g. 14/2)

(Servi gibi uzun boylu olan sevgilim, alçaklarla dost olma! Her alçak sana ulaşmayı kolay sanmasın.)

Şair, fitneci ve fesat kimselerin harâmî gözleriyle günde bin kez kan ettiklerini ifade eder. Bu kimselerin Mesiha'dan nasıl utanmadıklarını anlamlandıramaz:

Harâmî çeşmi eyler günde bin kan

Mesîhâdan utanmaz mı o fettân (D. s. 241, 192)

(Harâmî gözleri günde bin kez kan döker. (Acaba) o fettan Hz. İsa'dan utanmaz mı?)

2.3.7. Hırslı Kişilere Yönelik Eleştiriler

Her şeyin fazlası nasıl zarar ise hırsın fazlası da zarardır. Yahyâ Bey, bu kimseleri de ele alır. Bu alçak dünyanın yüksek makamının hırslı günahkârının iki cihanda da duman gibi kara yüzlü olacağını ifade eder:

Harîş-i rif'ât-i dünyâ-yı dîn olan merdûd

İki cihânda yüzi kara kopısar nite dûd (D. s. 311, g. 50/1)

(Bu alçak dünyanın yüksek makamının hırslı günahkârının iki cihanda da duman gibi yüzü kara olacak.)

Yahyâ, *Yusûf* ve *Zelîhâ* mesnevisinde hırslı olmanın ve acele etmenin zararları üzerinde durmuştur:

Budur korkum ki fûrkat ola zâhir

Seni mahrûm ide bu hırsun âhir

İdenler 'ayn-ı tâ'cîlin güşâde

İrişmez maksad-ı rây-ı murada (YZ: 3725-3726)

(Korkum budur ki ayrılık zahir ola. Sonunsa hırsın seni mahrum edecek. Acelecilik gözünü açanlar, murad fikrinin maksadına erişemez.)

Şair, bir kimsenin hırsın etkisiyle nasıl davranış değişikliğine uğradığını söyleyerek eleştirir:

Ser-nigûn kâseye mânend-i semâ

Döndürürsin gam-ı hırs ile kafa

Gelse bir kimse kapuna eli boş

Hırs ile tolup olursun hâmûş (GR: 1303- 1304)

(Gökyüzü ters çevrilmiş bir kâseye benzer. Başını hırsın üzüntüsü ile döndürürsün. Birisi kapına eli boş gelse hırsla dolup susarsın.)

2.3.8. Rüşvetçiliği Alışkanlık Haline Getirmiş Kişilere Yönelik

Eleştiriler

Taşlıcalı Yahyâ'nın rüşvetçilik konusuna değinmesi okuyucuya dönemin rüşvet sorunları hakkında bilgiler vermektedir. Öyle ki şair, rüşvet malının kişiye haram kılındığını ifade eder. Rüşvetin devlet elbisesinde daima bir leke olarak kaldığını ve bu dünyada alınan rüşvet altınını alıp ahirette o ateşin insanın kendisini yakacağını ifade ederek eleştirir:

Mâl-i rüşvet kişiye oldı harâm

Lekedür câme-i devletde müdâm

Rüşvet altunun alup dünyâda

Yanma ol âteş ile 'ukbâda (GR: 2255- 2256)

(Rüşvet malı kişiye haram kılındı. Bu durum devlet elbisesinde daima bir leke olarak kalır. Dünyada rüşvet altını alıp sonrasında o ateş ile ahirette yanma!)

Rüşvet ile dirilen, kendine makam elde eden kişinin ahmak olduğunu ifade eden Yahyâ Bey, bu kimselerin yolun sonunun toprak olduğunu bilmediğini söyler:

Rüşvet ile dirilen ahmakdur

Anı bilmez ki sonı toprakdur (GR: 2306)

(Rüşvet ile dirilen ahmaktır. Ama bilmez ki sonu topraktır.)

2.3.9. Hilekâr ve Cesaretsiz Kişiler Yönelik Eleştiriler

Yahyâ Bey'in bir eleştirisi de hilekârlardır. Hilekârlar, fiziksel özellikleriyle de ele alınmıştır:

Zâğ gibi yüzü kara hilekâr

Gül budağı üzre kona zammevâr (GE: 1219)

(Hilekarın yüzü karga gibi karadır. Gül budağının üzerine konan zamme gibidir.)

Şair, hilekâr kimselerin yanı sıra savaştan kaçan korkak askerleri ve kimseleri de eleştirir. Savaş esnasında kaçan, korkan korkak askerlerin, Yahyâ'nın tabiriyle kalleşlerin, benzinden kan uçan yerin kanının çekildiğini, hazan yaprağı misali sarardıklarını ifade eder:

Muhanneslerün uçdı benzinde kan

Sararmışdı mânend-i berg-i hazân (KU: 1470)

(Kalleşlerin benzinde kan uçtu. Hazan yaprağı misali sararmıştı.)

Hatta şair, seferden kaçan bu tembel ve uğursuz kişilerin suretinin de siretininde eşek gibi olduğunu ekleyerek eleştirilerine devam eder:

Seferden kaçan kâhil ü nekbeti

Eşek gibidür sûreti sûreti (KU: 1502)

(Seferden kaçan tembel ve uğursuzların, sureti de sireti de eşek gibidir.)

Yahyâ'nın kendisi de asker olduğu için böyle korkak kimseleri tecrübe etmiştir. Bu kalleşleri imtihan ettiğini ifade eden şair, savaşta esas olanın baş vermek olduğunu vurgulamakla beraber kalleşlerin akıllarının başlarından gittiğine yani akılsız olduklarına kanaat getirir:

Muhannesleri eyledüm imtihân

Seri rây-ı idrâke olmaz mekân (KU: 1744)

(Kalleşleri imtihan eyledim. Başı idrak fikrine mekân olamaz.)

2.3.10. Kişiliğe Yönelik Diğer Eleştiriler

Taşlıcalı Yahyâ, *Şâh u Gedâ* mesnevisinde, aşk derdinin hayranına seslenerek, insanoğlunun canının çok tatlı olduğunu aktarır:

Didüm iy derd-i 'ışk hayrânı

Tatludur âdem oğlunun cânı (ŞG: 1440)

(Dedim: “Aşk derdinin hayranı! İnsanoğlunun canı tatlıdır.”)

Yine herhangi bir zorlukla sınanmayanların elindekinin kıymetini bilemeyeceğine dair bir eleştiri söz konusudur. Yahyâ Bey, hastalıkta dert ve sıkıntı çekmeyenin sağlığın kıymetini bilemeyeceği hususu üzerinde durur:

Çekmeyen hastalıkda derd ü te’ab

Sağlığın kadrini bilür mi ‘aceb (ŞG: 1744)

(Acaba hastalıkta dert ve sıkıntı çekmeyen sağlığın kıymetini bilir mi?)

Bir başka eserinde Yahyâ Bey, kanaat kokusundan bir şeyler almayan kişinin aynı bir it gibi ellerin ağzına bakacağını ifade eder. Yahyâ Bey, bu doğrultuda az şeyle yetinmeyen kimseleri eleştirir:

Almayan bûy-ı kanâ’atden eser

İt gibi illerin ağzına bakar (GR: 1251)

(Kanaat kokusundan bir şeyler almayan, it gibi ellerin ağzına bakar.)

Yahyâ Bey, farklı kişilikleri eleştirir. Çeşitli ifadelerle bu kimseleri belirli sıfatlara sokarak eleştiri noktası yapar. Hınzır, kilâb, maymun, karga, at, eşek, camız gibi durduklarını ifade eder:

Zînet-i sûret ile aldanma

Götürî halkı sen âdem sanma

Kimi hınzîr durur kimi kilâb

Kimi meymûn gibidür kimi gurâb

Kimi atdur kimi ‘ayniyle eşek

Kimi câmûs durur eyleme şek (GR: 1501- 1503)

(Sen halkı insan sanma, suretinin süsüne aldanma. Kimi domuz, kimi köpek, kimi maymun kimi de karga gibidir. Kimi attır, kimi aynı eşek, kimi camız gibidir. Şüphelenmeyesin.)

Böyle kimselerin sövmesinden bile insana zarar gelmeyeceğini ifade eden şair, onu gelip “hav hav” eden bir köpeğe benzeterek eleştirir:

Sögdüğinden sana anun ne zarar

Benzer ol kelbe gelip ‘av ‘av ider (GR: 1729)

(Onun sövmesinden sana zarar gelmez. O anca gelip “hav hav” eden bir köpeğe benzer.)

Hünersiz ve mayası bozuk kimselerin, uzun boylu sevgililere alçak nazar etmemesini söyleyerek ve de gönül aynası donuk, kendini bilmez ahmak kimselerin ne feleği ne de meleği gönül denizinde göremeyeceklerini belirterek kötü huylu kimseleri eleştirir:

Eyleme ey bî-hüner ü bed-güher

Kâmeti bâlâlara alçak nazar (GE: 1216)

(Ey hünersiz ve mayası bozuk, kameti yükseklerle alçak nazar etme!)

Felegi vü melegi dil denizinde göremez

Gönli mir‘âtı tonuk kendüyi bilmez gevden (D. s. 128, K. 33/7)

(Gönül aynası donuk, kendini bilmez ahmak, ne feleği ne de meleği gönül denizinde göremez.)

2.4. Padişahlara ve Devlet Adamlarına Yönelik Eleştiriler

Divan şiirinde şairler ile yöneticiler arasında genel olarak himaye ve iltifat üzerine kurulu karşılıklı bir durum söz konusudur. Şairler, kendilerini koruyan, kollayan yani himaye eden ve sanatlarını takdir eden padişah ve devlet adamlarına iltifat etmişler ve bu kimselerin düşüncelerini yayma noktasında olumlu tutumlar sergilemişlerdir. Fakat zaman zaman bazı şairler bu durumun aksine yöneticileri, ileri gelen devlet adamlarını, beyleri vs. bazı durumlardan dolayı eleştirmekten geri durmamışlardır (ÖZTÜRK, 2013: 2143-2148).

Dolaylı veya doğrudan yapılan bu eleştiriler kimi zaman bu kimselerin şahsiyetlerine yönelik kimi zaman hanedan üyelerine ve devlet adamlarına

kimi zaman da devletin bazı politika ve uygulamalarına yönelik olan eleştirilerdir (BİZBİRLİK, 2004: 52-53).

Yapılan eleştiriler bu şekilde olsa da şairler eleştiri konusunda dikkatli davranmışlardır. Bunun yanı sıra şairler, devlet adamlarına nazaran padişahlara karşı eleştiri yapmaktan geri durmuşlar veya yumuşak bir şekilde bu işlemi gerçekleştirmişlerdir. Bu nedenle çoğu zaman padişahın direkt adını vermek yerine düzeni tenkit edip suçu feleğe yıkmayı yeğleyen şairler de vardır (ÖZTÜRK, 2013: 2143-2148). Buna rağmen bazı şairler, toplumsal ve bireysel konularda eleştirmekten geri durmamışlardır. Hatta toplumun aksayan yönlerini, merhametsiz devlet yöneticilerini eleştirilerinin odağı yapanlar da söz konusudur. Bu şairlerden biri de, çalışmanın konusu olan Taşlıcalı Yahyâ'dır. Yahyâ Bey, gördüğü durumlar karşısında sessiz kalmamış ve eleştirilerini dile getirmekten çekinmemiştir. Öyle ki şair, bir yöneticinin halkına çok zulmettiği takdirde cehennemin köpeği olacağını ifade ederek eleştirir:

Zulmi çok itse re'âyâyâ begi

Olısar anda cehennem köpegi (GR: 2880)

(Beyi, halkına zulmü çok etse, orada cehennem köpeği olacaktır.)

Allah'tan her konuda uzaklaşılması gerektiğini savunan Yahyâ Bey, insanın asıl amacının bu dünya olmaması gerektiğinin altını çizer. Şair, insanların bu dünyayı asıl amaç kıldığında cesedinin bile köpeklere layık olacağını belirtir. O yüzden dönemin yöneticilerine seslenerek halkı buyruğuna muhtaç etmemesi gerektiğini ifade ederek şunları ekler; “*Çok güvendiğin taht ile taç, aslında kuru bir baş ağrısıdır.*”:

Kılma maksûdını dünyâyâ hicâb

Oldı bu cîfe sezâvâr-ı kilâb

Emrüne eyleme halkı muhtâc

Kurı baş ağrısıdur taht ile tâc (GR: 2003- 2004)

(Maksadını dünyaya perde kılma. Kıldığında köpeklere layık bir leş gibi olursun. Halkı buyruğuna muhtaç etme! Çok güvendiğin taht ile taç aslında kuru bir baş ağrısıdır.)

Dünya malına, taca, tahtta meyledenleri ve amaç edinenleri tasdiklemeyen Yahyâ Bey, bu kimselerde kibriyle ünlü Nemrud'un huyunun olduğunu söyler ve gelip geçici olan fani saltanatı amaç edindikleri noktasında bu kimseleri eleştirir:

Vâr imiş sende mizâc-ı Nemrûd

Devlet-i fâniyi kıldun maksûd (GR: 1621)

(Sen de Nemrud'un huyu varmış. Fani saltanatı amaç edindin.)

Halkı inciten, eziyet eden yöneticilere karşı tahammülü olmayan şairin, bu kimselerin eninde sonunda kendilerinin de kırılacağını ve incineceğini belirtir:

Halkı rencide iden 'âlemde

Kendü rencide olur son demde (GR: 1907)

(Bu dünyada halkı incitenin, kıranın son zaman kendi de incinir, kırılır.)

Hatta bir gün bu kimselere ecelin erişeceğini, işte o vakit halka eziyet etmeye elinin erişemeyeceğini belirtir:

Bir gün olur ki irişür eceli

Halka cevri eylemeğe irmez eli (GR: 1581)

(Bir gün olur ecel erişir, işte o vakit halka eziyet etmeye eli ermez.)

Yahyâ, eserlerde adalet timsali kahraman bir padişah olarak geçen Nûşîrevân'ın bir beye söylediği ifadeler doğrultusunda şefkati olmayan yöneticilere yönelik eleştirilerini; "*Ey azap ehlinin zalimi, utanmazlık ve günah şarabının sarhaşu. Senin bir meyve ağacına bile rağbetin yok. Memlekete şefkatin nasıl olsun?.*" dile getirir (ALBAYRAK, 1995: 255-256):

Didi eyâ zâlim-i ehl-i 'azâb

Mest-i mey-i ma'siyet u bî-hicâb

Bir şecer-i mîveye yok rağbetün

Memlekete nice ola şefkatün (GE: 878- 879)

(Dedi: “Ey azap ehlinin zalimi, utanmazlık ve günah şarabının sarhaşu. Senin bir meyve ağacına rağbetin yok. Memlekete nasıl şefkatin olsun?)

Kibirli bir vezirin dolaşmaya çıktığını ifade eden Taşlıcalı Yahyâ Bey, bu vezirin merhametinin az, azarlamasının çok olduğunu, yine zulmünün fazla, eleminin sayısız, eziyetinin ise son raddede olduğunu ve gamının yüz binlerce olduğunu bu ifadelerle belirtip vezirin bu merhametsiz tutumunu eleştirir:

Seyre çıkar bir mütekebbir vezîr

Merhameti az u ‘itâbı kesîr

Zulmi ziyâde elemi bî-şümâr

Cevri nihâyetde gamı sad-hezâr (GE: 1083- 1084)

(Kibirli bir vezir seyre çıkar. Merhameti az ve azarlaması çok. Zulmü fazla, elemi sayısız. Eziyeti son raddede, gamı yüz binlerce.)

Bu devlet yöneticilerini gören şair, onların büyüklenmemelerini, kendilerini ellerden daha yüce zannetmemelerini temenni eder. Çünkü halka büyüklenmesinin yine halka azap olarak döneceğinin farkındadır:

Halkun ulü’l-emri ululanmasa

Kendüyi illerden ulu sanmasa

Halka ululanma ki olur ‘azâb

Taşa tutarlar uluyınca kilâb (GE: 1104- 1105)

(Halkın devlet adamları büyüklenmese, kendilerini ellerden daha ulu zannetmese. Halka büyüklenmesinin sonu azap olur. Çünkü köpek uluyunca taş tutarlar.)

Kimsenin sevgilisine başkasının makbul olmamasını isteyen ve hemen her fırsatta zalim padişahların halka yaptığı eziyetlerin farkında olan Yahyâ Bey, bu zemin doğrultusunda zalim padişahların düşmanlarının bile ona kul olmamasını diler:

Kimsenün mahbûbına agyârı makbul olmasun

Pâdişâh-ı zâlîme düşmanları kul olmasun (D. s. 487, g. 332/1)

(Kimsenin sevgilisine başkası makbul olmasın. Zalim padişaha düşmanları kul olmasın.)

Zulüm eden devlet yöneticilerine karşı tepki göstermeyen şeyhleri gören Yahyâ, bu şeyhlerin aslında her zaman ellerinin kanlı olduklarını, yapılan bu zulümlere destek olduklarını hatta bu zalim kimselerin ihsanlarını da alıp dua ile namını daha da ihya ettiklerini söyler. Hakimlerin dahi zulüm etmeye hazır olduğunu ifade eder. Onların günahlarına ortak olanların da kadı olduğunu belirtir. Hatta uyarmak yerine “Hoş geldin!” demeye gittiklerini söyler. Yahyâ Bey sonrasında bu kişilere idrak ehli denmemesini vurgular. Bu kimselerin günahkâr, kanlı ve zalim olduklarını, hırka ve tacını giyerek baş kestiklerini, ayıbı hüner zannettiklerini söyleyerek zulmedenlere, zalimlere tepki göstermeyen, din adı altında her şeye göz yuman sözde şeyhlere de tepkisini koymaktan geri durmayan şair, bu ifadeler ile eleştirilerine devam eder:

Hakîkatde kanludur anlar hemîn

Bu zulm-i sarihe olurlar mu‘în

O hâkim ki zulm itmege râzıdur

Şerîk-i günâhı anun kâdıdur

Varup söylemezler ana hak sözi

Açılmaz kalur gafletinün yüzi

Varurlar hoş-âmed iderler ana

Olurlar delil-i tarik-ı cefâ

Meşâyih alur zâlim in‘âmını

Du‘â ile ihyâ ider nâmını

Dime bunlara ehl-i idrâkdür

Günehkâr u hûnî vü seffâkdur

Giyer hırka vü tâcî başlar keser

‘Acebdür ki bu ‘aybı sanur hüner (KU: 1090- 1096)

(Hakikatte onlar her zaman kanlıdır. Açıkça yapılan bu zulme destek olurlar. O hâkim ki zulüm etmeye razıdır. Onun günahının ortağı ise kadıdır. Ona varıp hak sözü söylemezler. Gafletinin yüzü açılmaz kalır. Bir de ona varırlar, hoş geldine giderler. Cefa yolunun delili olurlar. Şeyhler, zalimin ihsanlarını alır. Dua ile ihya eder namını. Sakın bunlara idrak ehli deme! Günahkâr, kanlı ve zalimdirler. Hırka ve tacını giyerek başlar keser. Bu ayıbı da hüner zannederler.)

Yahyâ Bey, *Kitâb-ı Usûl* adlı mesnevisinde görevini kötüye kullanan memurları da eleştirir. Yahyâ Bey, tiryaki kadıdan, hazine bekçiliğine getirilen kör muhafızdan, onu sorguya çeken sağır kadıdan, devletin malını yiyen, rüşvetçi görevlilerden ve yöneticilerden de bahseder (SAĞLAM, 2016: 381-382).

Büyük devlet adamlarının kimisinin ulu kimisinin de zalim çıkabileceğine işaret eden Yahyâ, hayatında daha önce hiç kimsesiz olmamış, sıkıntı görmemiş, zahmet çekmemiş, savaş etmeyi bırak savaşa katılmamış, kılıcını kınından dahi çıkarmamış, ne kelam ne lütuf ne ilim ne de güzel sözden haberi bile olmayanları ele alan şair, döneminde artan torpilin ve hayatta hiçbir zorlukla sınanmayan kimselerin halkı anlayamayacağının altını çizmesine rağmen böyle kimselerin gelip devletin herhangi bir makamında yönetici olabilmesi durumunu eleştirir:

Kimi kibriyâ ile zâlim çıkar

Eser sarsar-ı kahır evler yıkar

Garîb olmamış görmemiş mihneti

Fakîr olmamış çekmemiş zahmeti

Gazâ itmemiş cenge varmış degül

Kılıcın kınından çıkarmış degül

Ne lutf-ı kelâm u ne ‘ilm ü kemâl

Ne tedbîr-i rûşen ne hüsn-i makâl

Haracı kapusunda eyler mezâd

Calasın yiğitler yürür nâ-murâd

Gelür bir Yahûdî- sıfat nekbeti

Alur kuvvet-i mâlla hidmeti (KU: 495- 500)

(Kimi ulu kimi zalim çıkar. Kahır rüzgârı eser, evler yıkar. Garip olmamış, sıkıntı görmemiş. Fakir olmamış, zahmet çekmemiş. Savaş etmeyi bırak, savaşa varmış değil. Kılıcını kınından dahi çıkarmamış. Ne kelim ne lütuf ne de ilim ve kemal. Ne güzel tedbir ne de güzel söz. Haracı kapısında mezat eyler. Eski yiğitler muratsız yürür. Bir Yahudi suratlı uğursuz gelir. Malının kuvvetiyle hizmeti alır.)

Hazine bekçiliğine getirilen kör muhafızı eleştiren şair, bu kişinin işinin şahit malıyla ilgilenmek olduğunu ifade eder. Bu kör muhafızın suçunu tespit edebilsin diye gelen kadının da hayır mı şer mi anlamadığını aslında iki kulağının da sağır olduğunu söyleyen şair, dönemin yöneticilerinin ne kadar bozulduğunu belirtir:

Bir a‘mâ kişi nâzırı mâl olur

İşi mâl-ı şâhîde ihmâl olur

Koşarlar ana kâdının biri

Ki teftiş ide zulm ü taksîrini

Bu kâdı dahî anlamaz hayr u şer

İki kulağı sağır imiş meger (KU: 640-643)

(Kör bir kişi mala bakan olur. İşi, şahit malıyla ilgilenmekti. Kadının birine, ona doğru koşarlar ki teftiş edebilsin zulüm ve suçunu. Hayır mı şer mi olduğunu bu kadı dahi anlamaz. Meğer iki kulağı da sağırmış.)

Bu şekilde işini düzgün yapmayan kadıları gören Yahyâ Bey, böylelerinin insanları sağlığından edeceğini belirtir. Asıl günahında böyle kimseleri bu mertebelere getirenlerin olduğunu ifade eden şair, kendi

noksanlıklarının bela ve beddua ile dolaşıp onların üzerlerine gelmesini ister:

Sizün gibi kâdılarun ‘âcizi

Hemân ‘avk ider sağlumuzdan bizi

Bize gam degüldür bu zulm ü tebâh

Size mertebe virenündür günâh

Gelür kendü noksânunile belâ

Tolaşur bulur issini bed-du‘â (KU: 649-651)

(Sizin gibi kadıların acizi, bizi sağlığımızdan hemen alıkoyar. Bize, bu zulüm ve mahvolma gam değildir. Asıl günah sizi o mertebelere getirenlerindir. Kişiyi kendi noksânıyla bela gelir. Beddua dolaşır gelir sahibini bulur.)

Buna sebep olanların devlete hep zarar olduğunun bilincinde olan şair, bu hileyle padişahın malını yediklerini söyler:

Görün ‘âmîl olanların hâlini

Bu âlile yir pâdşâh mâlini (KU: 684)

(Sebep olanların halini görün! Bu hileyle padişahın malını yer.)

Buna ek olarak dönemin bozulmasını ve siyasi açığı gösteren Taşlıcalı Yahyâ, zamanında rüşvet yiyen vezirlerin olduğunu söyler hatta utanmaz, dilenci ve yalancı olan bu vezirlerin dünya mücadelesinde itibarsız olmasını diler:

Didi dâr-ı dünyâda olsun hakir

Utanmaz dilenci yalancı vezîr (KU: 1209)

(“Utanmaz, dilenci, yalancı olan vezir, dünya mücadelesinde itibarsız olsun.” dedi.)

2.5. Şahıslara ve Kişilere Yönelik Eleştiriler

Yahyâ Bey, Divan şiirinde sadece büyük devlet adamlarını veya padişahları eleştirmemiştir. Toplumun ahlaki bakış açısına ters, kendisine

göre uygunsuz olan kişileri de eleştirmiştir. Öyle ki Mansûr isimli homoseksüel birinin imam olmasının caiz olmadığı dile getirir ve bu şahsı, “*Ey boğazından asılası fodul.*” şeklinde eleştirir:

Sen imâm olma halka ey Mansûr

Kerem eyle sözümi eyle kabul

Senden efdal kimesneler yok mı

Ey boğazından asılası fodul

İsm-i mef’ûldür¹ senün adun

Lâ-yecûzü imâmetü’l- mef’ûl (D. s. 602, mukatta 16)

(Ey Mansûr, sen halka imam olma sakın! Kerem eyle sözümü ve kabul et! Senden daha iyi kimseler yok mu? Ey boğazından asılası fodul. Senin adın homoseksüel isimdir. Yani imam olma durumun caiz değildir.)

Yüce Osmanlı Devleti’ni kırıp geçiren imanı yaman biri hakkındaki düşüncelerini dile getiren şair, bu kişinin iman ehlinden akan kan ile Karaman’ı doldurduğunu ifade eder. İşinin ise hemen rüşvet altınını toplamak olduğunu dile getiren Yahyâ Bey, ona: “*Ey mala tapan, Karun mezhepli uyan ve kanaat et. Peygamberlerin sevmediğini seven zamanın hakanı.*” diyerek tepki gösterir. Sonrasında gelen bu şahsın ölüm haberi, Yahyâ Bey için çok sevinçli bir haberdur. Hatta yalan olmasından da hayli korktuğunu söyler. Sonrasında bu şahıs için şu ifadeleri söyleyerek eleştirir: “*Yıkılıp gitti o sultanların vakıflarını yıkan, yetimlerin malını alıp mescidi meyhane yapan. Her ne türlü yaramazlık var ise onda idi. İki ayağı çukurda, iki eli kanda idi.*”:

Âl-i ‘Osmânı kırân itdi o İmânı yaman

Biri birisine girdi nitekim âb-ı revân

Ehl-i imândan akan kan ile toldı Karaman

Bir dem içinde dem-i âdeme gark oldu cihân

¹ Kubbealtı Lugatı: “Mef’ul” kelimesinin argo karşılığı “Pasif homoseksüel erkek” olarak geçmektedir.

Rüşvet altunını cem itmek idi işi hemân
Dermend eyler idi encüm-i nahs ile kırân
Kani ol mâla tapan mezheb-i Kârûna uyan
Enbiyâ sevmedüğünü seven âsûb-ı zamân
Haber-i mevti melûl itdi beni haylî zamân
Korkar idüm ki bu şâdî haberi ola yalan
Yıkılup gitdi ol evkâf-ı selâtîni yıkan
Mâl-ı eytâmı alup mescidi meyhâne yapan
Her ne denlû yaramazlık var ise anda idi

İki ayağı çukurda bir eli kanda idi (D. s. 170, Terkîb-i Bend III)

(Osmanlılar onun yüzünden akarsu gibi birbirine girdi. İman ehlinde akan kan ile doldu Karaman. Cihan, bir zaman içinde kana gark oldu. İş hememen rüşvet altınını toplamaktı. Dertliler, uğursuz yıldızlarla bir araya gelirdi. Kanaat et, ey mala tapan, Karun'un mezhebine uyan! Peygamberlerin sevmediğini seven zamanın fitnesi nerde? Ölüm haberi beni hayli zaman melûl etti. Bu sevinçli haber yalandır diye korkardım. Sultanların vakıflarını yıkan ve yetimlerin malını alıp mescidi meyhane yapan yıkılıp gitti. Her ne denli yaramazlık var ise onda idi. İki ayağı çukurda, bir eli kanda idi.)

Yahyâ Bey, eşkıyalığa da eleştiri yapmıştır. Onun fesatlığından dolayı pis olduğunu ifade eden şair, her kişinin ondan sakındığını, onu görenlerin uzaktan geçtiğini ve eşkıyanın o pis yüzüne kimsenin bakmayacağını söyleyerek eleştirisini devam ettirir:

Sen bu fesâd ile necis gibisin
Her kişi senden sakınur dâmenin
Görse ırakdan geçer eyler hazer
Kimse necis yüzine itmez nazar (GE: 107 1075)

(Sen bu fesatlıkla pis gibisin. Her kişi senden sakınır. Görse uzaktan geçer, sakınır senden. Kimse o pis yüzüne bakmaz.)

2.6. Şairlere Yönelik Eleştiriler

Eserlerde bulunan şair ve eser değerlendirmeleri yalnız övgüden ibaret değildir (COŞKUN, 2007: 60). Hemen her divan şairi, etrafında veya geçmişte yaşayan şair ve şiir anlayışına, şiirlerinin anlam alanlarına çeşitli eleştiriler yöneltmişlerdir (TÖKEL, 2003: 25-26). Taşlıcalı Yahyâ'nın eserlerinde de bu tarz eleştirileri görmek mümkündür. Özellikle aynı dönemde yaşamış devrin diğer şairlerine, özellikle Hayâlî'ye karşı, eleştirileri söz konusudur.

Taşlıcalı Yahyâ ve Hayâlî aynı dönemde yaşamış iki şairdir. Hayâlî, Yahyâ'ya nazaran saraya ve padişaha daha yakın bir konuma sahiptir. Yahyâ, hükümdar çevresine dahil olabilmek için tüm hünelerini sergilemiş fakat Hayâlî ve diğer çeşitli etkiler ile bu konuda pek başarılı olamamıştır. Tabii olarak bu durum Yahyâ'nın şiirlerine de yansımıştır (COŞKUN, 2007: 110).

Öyle ki Yahyâ, *Divan*'ında Hayâlî'ye olan hürmetlerin kendisine olmadığını dile getirir. Eğer ona da gereken hürmetler verilseydi taze şiirinin büyüleyici güzellikte söz olacağını da ekler. Hayâlî'nin Yahyâ'nın gölgesi gibi altındayken gün ışığı gibi yanında olmasını bir bela olarak adlandırır:

Bana olaydı Hayâlî'ye olan hürmetler

Hak bilür sihr-i halâl eyler idüm şi'r-i teri

Ne belâdur bu ki sâyem gibi altumda iken

Gün gibi bir ışığın üstü yanum ola yeri (D. s. 44, k. 7/38)

(Eğer Hayâlî'ye olan hürmetler bana olsaydı, taze şiirim büyüleyici güzellikte söz olurdu. O şahsın, gün gibi bir ışığın üzerinde yanımda yer alması nasıl bir beladır?)

Hayâlî'ye karşı olan nefretini dile getirmekten çekinmeyen şair, dünyada iki eğrinin olduğunu birinin hilal diğerinin ise Hayâlî olduğunu dile getirerek eleştirir:

İki eğri var cihânda bir Hayâlî bir hilâl

Etmeği artar yürür mânend-i ehl-i ma'rifet (D. s. 151, Tercî'i Bend IV/2)

(Bu dünyada iki eğri var biri Hayâlî diğeri ise hilaldir. Marifet ehli gibi ikisinin de devamlı ekmeği artar.)

Hayâlî'nin bir şaka olduğunu atfeden Yahyâ Bey, onun dünyaya halkın maskarası ve gülünç kaynağı olmak için geldiğini ve Hayâlî'nin başındaki Rum takkesini eleştirerek onu ir doğan gibi görenlerin karga yakalamaya saldıklarını da ifade eder:

Dünyâya bu Hayâlî gibi lâga saldılar

Ya'nî ki halka mashara olmağa saldılar (D. s. 356, g. 118/1)

(Dünyaya Hayâlî'yi şaka olsun diye gönderdiler. Yani halkın maskarası olsun, eğlendirsın diye gönderdiler.)

Yahyâ ser-i Hayâlîde Rûm ili takyesi

Gûyâ ki bir togandur anı zâga saldılar (D. s. 356, g. 118/5)

(Yahyâ, Hayâlî'nin başındaki Rum takkesi sanki karganın üzerine salınmış bir doğandır.)

Yahyâ Bey, güya çok sevdiği Hayâlî'nin bu dünyaya eğlence olduğunu ve başındaki takkesinin sıvanmış kuş yuvasına benzediğini ifade ederek Hayâlî'yi eleştirir. Hatta Hayâlî'yi kuşlar içindeki “baba” kuşuna benzeterek alaya alır. “*Ey zamanın ahmağı, halkın maskarası, maymun*” gibi ifadeler ile şair, Hayâlî'yi eleştirmeye devam etmiştir:

Çok sevdüğüm Hayâlî eğlencesin cihâna

Takyen başunda benzer çemrenmiş âşiyâna

Kuşlarda ey Hayâlî sen bir baba kuşısın

Arundagı perûdun benzer ağaçkakana

Koyun celeplerine döndürme kendüzünü

Rûmili takyesiyle ey ebleh-i zemâne

Takyen hayâlleriyle gün toğsa sayesinden

Turmaz urur yürürsün atuna tâziyâne

Yahyâ sözmi esle halkun gülünci olma

Maymûn gibi başundan at takyeni yabana (D. s. 356, g. 428/1-2-3-5)

(Başındaki takken bükülmüş taca benzer; a pek sevdiğim Hayâlî, âleme eğlencesin! Ey Hayâlî, sen kuşlar içinde bir baba kuşusun; ardındaki perûdun ağaçkakana benzer! Ey devrin ahmağı, Rumeli takkesiyle kendini koyun tüccarına benzetme! Takkenin hayalleriyle güneş doğsa (onun) gölgesinden durmadan atına kırbaç vurup gidersin. Yahyâ'nın sözünü dinle de halka maskara olma, maymun gibi başındaki takkeni uzaklara at!)

Kendi şiirini övmekten geri durmayan Yahyâ, cahil kimselerin onun şiirinin ince hikmetlerle işlenmiş olduğunu anlamayacağını ifade eder. Sonrasında Hayâlî'nin tüm şiirlerini okuduğunu ve onun bu dünyada bir şöhreti olduğunu belirtir. Fakat Yahyâ, Hayâlî'nin bu şöhretinin gelip geçici olduğunu ve ona herhangi bir fayda sağlamayacağını belirtir. Sonrasında Yahyâ, Hayâlî'nin şöhretini küçümseyerek falcı Arap'ın bile şöhretinin olduğunu öne sürüp eleştirir:

Şi'r-i Yahyâyı ne bilsün cehele

İncedür ince durur hikmeti var

...

Okıdum şi'r-i Hayâlîyi tamâm

Haylî dünyâda bu gün şevketi var

Şöhreti eylüğünü virür mi

Gerçi Falcı 'Arabun şöhreti var (D. s. 597, mukatta' 2/ 1-3-4)

(Yahyâ'nın şiirini ne bilsin cahil, onun şiirleri incedir, zariftir. Hikmeti vardır. Hayâlî'nin şiirlerinin tamamını okudum, dünyada bir hayli şevketi

var. Ne var ki bu şöhreti onun iyi olduğunu gösterir mi? Gerçi Falcı Arap'ın bile şöhreti var.)

Taşlıcalı Yahyâ Bey, Hayâlî'yi ıfık dervişlerinden olması dolayısıyla da eleştirir. Zaten Hayâlî ile anlaşılamayan şair, onun kalenderîler arasına katıldığını göz önünde bulundurarak eleştirilerini farklı bir boyuta taşır (SAĞLAM, 2016: 386). Kaşını, kirpiğini tıraş ettiğini, yasemin gibi başına taç giydiğini, boynuna lanet halkası taktığını söyler. Zillerin Hayâlî'nin elinden figan ettiğini, cahil kimselerin Hayâlî'ye uyup onun gibi soyunduklarını ifade eder. Sırrını asla açık etmediğini ama bir gün bir kalenderînin bu kafiri gördüğünü ve sorular sorduğunu ekler: “Ey falan filan, kalenderlik ettin bunca zaman. Senin kafirliğini bilmediler mi? Bu halkla dirliğin nasıl geçti? Gizli din tuttuğun, kabahatler ettiğin, domuz güttüğün duyulmadı mı?” diye sorulan sorular doğrultusunda Hayâlî'nin aslında görüldüğü gibi birisi olmadığını altını çizerek. Bir başka beyitte onların ölümlerinin kimse tarafından görünmediğini ve hatta güme gittiğini belirtir:

Kalender olur tâ ki olmaya fâş

Kaşın kirpigin cümle eyler tirâş

Giyer yâsemin gibi başına tâc

Yakar hângâhun içinde sirâc

Takar boynına halka-i la'netin

Yider ol kılâd ile nefsî atın

Elinden figânlar ider zilleri

Tolaşmış miyânın selâsilleri

Uyup bir niçe râfızî câhile

Hayâlî Beg ile soyunmuş bile

Otuz yıl geçer sırrı olmaz 'ayân

Olur sûret-i bid'atiyle nihân

Meger yirlerinden la'inün biri

Görür bu kalender olan kâfiri
Sorup hâtırını demiş ey fülân
Kalenderlik itdün bu denlü zamân
Senün bilmediler mi kâfırligün
Niçe geçti bu halkla dirliğün
Tuyulmadı mı gizlü dîn dutdugun
Kabâhatler idüp tonuz gütdüğün (KU: 2683- 2692)

(Kalender olur ta ki faş olmaya kaşının, kirpiğinin tamamını tıraş eder. Yasemin gibi başına taç giyer. Hankahın içinde mum yakar. Boynuna lanet halkasını takar. Zilleri elinden figanlar eder. Meydanın zincirleri dolaşmış. Uyup bir nice rafızı cahile; Hayali Bey ile soyunmuş bile. 30 yıl geçer sırrı açık olmaz. Malının sureti gizli olur. Meğer yerlerinden lanetlinin biri, bu kalender kafiri görür. Sorup hatrını demiş: “ Ey falan filan, kalenderlik ettin bu denli zaman. Senin kâfırlığını bilmediler mi? Bu halkla dirliğin nasıl geçti? Gizli din tuttuğun, kabahatler ettiğin, domuz güttüğün duyulmadı mı?)

Bilürler sahih öldi İbrâhîmi
Leşi derdmendün ‘aceb oldu güm
Hayâlîye Yahyâ didi gam yime
Işık ölüsün kimse görmez begüm (D. s. 598,mukatta’ 4/1-2)

(İbrahim’in öldüğünü kesin olarak bilirler. Dertlinin cesedi tuhaf bir şekilde kayboldu. Yahyâ Hayâlî’ye “Gam yeme!” dedi. A beyim ışıık ölüsünü kimse görmez.)

Yahyâ Bey, Hayâlî’yi fiziksel özellikleri dolayısıyla da eleştirir. Benzinin sarı, gözlerinin ala olduğunu söyler ve yine takkesi üzerinden eleştirilerini sürdürür:

Şol Hayâlî Beg ki benzi sarı gözi aladur
Başda yelken takyesi boklukda bitmiş lâledür (D. s. 601,mukatta’ 13/1)

(Şu Hayalî' Bey'in benzi sarı, gözleri eladır. Başında yelken (yuvarlak) takkesi ile boklukta bitmiş laledir.)

Şair, Hayâlî'yi evliliği üzerinden de eleştirir. Hayâlî'nin eşi tarafından aldatılacağını, bu nedenle şehirde yasak olan çalgı çengiden ziyade boynuzlarını çalmasını tavsiye eder:

Hayâlî sen 'acâyib karnapâsın

Revâ mı ortadan 'avret alasın

Sana 'âlemde evlenmek olur mı

Husûsâ kim ışıklardan olasın

Yasag oldu şehirde çeng ü nâya

Meger şimden girü boynuz çalasın (D. s. 603, mukatta' 14/1-2-3)

(Hayâlî sen acayip bir vurdumduymazsın. Göz önünde evlenesin? Sana dünyada evlenmek olur mu hiç? Şehirde çalgı çengi yasak oldu. Bundan sonra boynuz çalarsın.)

Halk arasında Hayâlî'nin şiirlerinin Kandî'ye benzetildiğini söyleyen şair, Kandî'nin şiirlerinde bir tatlılık bulunmadığını ve bunu tüm cihan halkının bildiğini ifade ederek Kandî'yi de eleştirir. Hayâlî'nin de kötünün iyisi olduğunu belirtir:

Didi halkun biri nazm-ı Hayâlî

Ola mı nazm-ı Kandîye berâber

Didüm Kandî sözinde yok halâvet

Bilür anı cihân halkı mukarrer

N'ola andan yig olursa Hayâlî

Ki top yokdansa torlak yeg dimişler (D. s. 597, mukatta' 3/1-2-3)

(Halktan biri "Hayâlî'nin nazmı Kandî'nin nazmıyla bir olur mu?" dedi. "Kandî'nin şiirlerinde tatlılık yoktur. Şüphesiz bunu herkes bilir. Hayâlî ondan daha iyi olsa ne var? Gerçi "Hiç yoktansa acemi iyidir." demişler." dedim.)

16. yüzyıl şairlerinden olan Rahmî'yi de hanesinde rezil kimseler ile içmesi dolayısıyla eleştirir:

Rahmî didükleri dil-ârâmun

Reng-i rûyına 'ışk ola her bâr

...

Hânesinde erâzil ile içüp

Ne revâdur ki ola mest-i humâr (D. s. 599, mukatta' 7/1-8)

(Rahmî dediklerinin rengine her vakit aşk olsun.)

(Evinde rezilliklerle içip şarap sarhoşu olması reva mıdır?)

Yine 16. Yüzyıl şairlerinden olan Siyâhî'yi de cahil, ahmak, düşüncesiz, deli gibi ifadeler ile eleştirir. Siyâhî'nin her gün sakalını boyamaktan başını kaşımaya elinin değmeyeceğini, sakalının kendisinin ameli olacağını belirtir. Siyâhî'nin edebi yönüne de değinen şair, onun şiirinin bir rengi olmadığını, bu miskin Siyâhî'nin gazeli yenecek bir şey zannettiğini söyleyerek hem tiye alır hem de eleştirir. Sonrasında ise Siyâhî'nin şiirden hiç anlamadığını, o.uruk ile boya boyanmayacağını söyler ve ekler: "*Ey Yahyâ, eğer Siyâhî bu bahri sorar ise; Yelelala yela yela yelelidir.*" diyerek eleştirisini sonlandırır:

Gelmeye 'âleme Siyâhî gibi

Câhil ü ahmak u sefih ü deli

Boyamakdan sakalını her gün

Başını kaşımağa değmez eli

Ne belâ-yı siyâh olur yâ Rab

Sakalı oldu kendünün 'ameli

Rengi yok şi'rinün 'aceb işdür

Vây bu miskin yinür sanu gazeli

Osurug ile boya boyanmaz

Böyledür böyle atalar meseli

Sorar ise bu bahri ey Yahyâ

Yelelâlâ yelâ yelâ yeleli (D. s. 600, mukatta' 8)

(Bu aleme Siyâhî gibi cahil, ahmak, düşüncesiz, deli gelmez. Sakalını her gün boyamaktan başını kaşımaya eli değmez. Ya Rab, ne siyah bela olur? Sakalı kendisinin işi oldu. Şiirinin rengi yok, ne garip iştir? Vay ki bu miskin, gazeli yenen bir şey zannetmektedir. O.uruk ile boya boyanmaz. Atasözünde olduğu gibi tam da böyledir. Ey Yahyâ, eğer sana bu bahri sorar ise; Yelelâlâ yelâ yelâ yelelidir.)

Taşlıcalı Yahyâ Bey, *Gülşen-i Envâr* mesnevisinde Genceli Nizâmî'nin *Hüsrev ü Şirin* adlı mesnevisini eleştirir. Yahyâ Bey, Nizâmî'nin üstatlığını kabul etmekle beraber, öğrencinin üstadını geçebileceğini söyler. Nizâmî'nin *Hüsrev u Şirin* hikayesinin fikir, mana ve hayal örgüsü bakımından pek önem taşımadığını ima eden şair, kahramanlara ahlak dışı roller verilmesini ve hamsesine gereken özeni göstermemesini eleştirir (COŞKUN, 2007: 88-89). Hatta Câmî'nin Nizâmî'nin yanında acemi bir kişi olduğunu da ekleyerek eleştirisini tamamlar:

Şeyh Nizâmî n'ola olsa ferîd

Kâbil olan şeyhini eyler mürîd

Hüsrev ü Şîrîn'ine ne i'tibâr

Fikr ü hayâl eyle ne ma'nâsı var

Yâr ola bir kâfire bir kâfire

Meyl ide bir fâcire bir fâcire

Râm ola bir zâniye bir zâniye

Cân vire bir câniye bir câniye

Lâf u güzâfında velî bî-dirîğ

Heybeti yok niteki dellâl-ı tîğ

Hasmı kavî olsa kişün eger

'Aklı şaşar tîğ-i şihâbı düşer

Tiğ-i zebânundaki rûy-ı celâl

Eyledi kâl ehlini ma'nâda lâl

Ka'be-i kadründe her ashâb-ı fîl

Hüsrev-i Hindî gibi ibnü's-sebîl

Olmaya sen denli müdebbir kişi

Câmî yanunda 'acemî bir kişi

Mir Nevâyî'dür emîrû'l-kelâm

Hamsesine eylememiş ihtimâm (GE: 811- 820)

(Şeyh Nizâmî, eşsiz olsa ne olur? Kabil olan şeyhini mürit eyler. Ne itibarı onun *Hüsrev ü Şirin*'ine? Ne fikir ve hayal ne de mana örgüsü var. Bir kafire bir kafir yar ola. Bir facire bir facir meylede. Bir zina eden bir zina edene itaat ede. Bir canı bir canıye can vire. Veli, anlamsız sözlerinde bir şer esirgememiş. Nitekim tellalın kılıcının heybeti yok. Eğer kişinin hasmı güçlü olsa; aklı şaşar, parlak kılıcı düşer. Dil kılıcındaki öfkeli taraf söz ehlini manada susturdu. Kadir Kabe'sinde her fil sahibi Hintli Hüsrev gibi yolcudur. Senin kadar tedbirli kişi olmaya. Câmî, senin yanında acemi bir kişi. Nevâyî, sözün emiri Mir Nevâyî'dir ama hamsesine özen göstermemiş.)

Şiirlerinin önemini hemen her fırsatta dile getiren Yahyâ Bey, para için aşâğılık insanları öven ve şiiri buna alet eden şairleri eleştirir. Bu hususta para koparmak için kaside yazan Enverî'yi çok fazla tamahkar olmasından dolayı eleştirmekten geri durmaz:

Enverî eylemek için anı cer

Bir kasideyle ana vardı meğer (GR: 2684)

(Enverî, para koparmak için bir kaside yazarak onun yanına vardı.)

2.7. Taşlıcalı Yahyâ'nın Kendisine Yönelik Yaptığı Eleştiriler

Öz eleştiri, kişilik geliştirme noktasında çok önemli bir husustur. Bireyin günlük olaylar karşısında yaşamış olduğu olumsuz durumların sebeplerini kendinde araması gibi hassas durumları kapsayan bir olgudur.

Kişinin kendisini yargılaması ve yaşadığı sorunları, problemleri başkasını suçlamadan üstlenmesi ya da hissettiği suçluluk duygusunu sorgulama psikolojisini kapsamaktadır. Öz eleştiri, yani insanın kendisini eleştirebilmesi kişisel gelişim açısından yapıcı ve onarıcı bir niteliktir (OKAN, 2021: 75-76). Taşlıcalı Yahyâ Bey, bu noktada öz eleştiri yapmayı başarabilmiş şairlerdendir. Fakat şairin eleştirileri, bazı noktalarda yapıcı boyutu aşıp kendisinin yaptığı hataların ve günahların altında kaldığını gösteren ifadelerle ortaya çıkmıştır. Bu ifadeler, şairin dönemine göre kendisini sorgulayabilmesi, hatta sorgulamanın da ötesinde kendisini eleştirebilmesi açısından değinmeye değerdir. Yahyâ Bey'in eserlerinde de açıkça görülmektedir. Şair, eserinde vaize gitmeye utandığını ama meyhaneciye çağırmadan gittiğini söyleyerek kendisini eleştirir:

Vâ'ize varmağa hicâb iderin

Mey-furûşa çağırmadın giderin (ŞG: 121)

(Vaize varmaya utanırım ama meyhaneciye çağırmadan giderim.)

Bir başka eserinde, ibadetlerinin yanlış, sıkıntılı ve kusurlu olduğunu ifade eder. Adetlerinin de faydasız, sıkıntılı ve isyan olduğu açıkça söyler:

Tâ'atüm sehv ü ezâ vü noksân

‘Âdetüm lehv ü ezâ vü ‘isyân (GR: 190)

(İbadetlerim yanlış, sıkıntılı ve kusurludur. Adetim faydasız, sıkıntılı ve isyandır.)

Yahyâ Bey, kendisini eleştirme noktasında çok açık sözlüdür. Şiirinde ne sevgili ne âşık ne de âşık olmaya layık biri olmadığını, hatta suçlu, çaresiz ve avare olduğunu belirtir:

Ben ne ma'sûk u ne 'âşık oldum

‘Âşık olmağa ne lâıyk oldum (GR: 598)

(Ben ne sevgili ne âşık ne de âşık olmaya lâıyk biri oldum.)

Mücrim ü bî-çâre vü âvâreyin

Sen var iken ben kime yalvarayın (GE: 319)

(Suçlu, çaresiz ve avareyim. Sen varken ben kime yalvarayım?)

Şair, günahının çok, günah işlemekte çevik ve tetik ama doğruluğun emrinde güçsüz ve gamlı olduğunu ifade ederek günahkâr biri olduğu noktasında eleştirisini dile getirir:

Gönül ehl-i hevâ ‘ömr ise kûtâh

Günâhum çokdur âh estagfîrû’llâh (YZ: 56)

(Gönül heves ehli, ömür kısa. Günahım çoktur ah estagfurullah.)

Günâh itmekle oldum cüst ü çâlâk

Salâh emrinde ammâ süst ü gamnâk (YZ: 39)

(Günah işlemekte çevik ve tetiktim ama tam tersi doğruluğun emrinde güçsüz ve gamlıydım.)

Bu günahlarından dolayı Allah’a seslenen şair, Allah’tan işlediği günahlardan dolayı yeterince utandığını ve artık gazap etmemesini söyler. Bir başka beytinde az ömrünün içinde çok günahı olduğunu ve bu eksikliğin bağışlanmasını ister. Onu alçak nefsin baştan çıkardığını, Allah’a layık ibadet etmediğini itiraf eder:

Geç günâhumdan itme bana gazab

Senden utandugum yiter ya Rab (ŞG: 135)

(Ya Rab, senden utandığım yetti. Artık geç günahımdan etme bana gazap.)

Az ‘ömr içre çok günâhum var

Kalma eksiklüğüme iy Settâr (ŞG: 131)

(Ey bağışlayan, kullarının günahlarını ve kusurlarını örten Allah, şu az ömrümün içinde çok günahım var. Benim bu eksikliğimi bağışla.)

Eyledüm her ne lââyık ise bana

Sen sana lââyıkını eyle şehâ

Rahmetün bahri bî-nihâyetdür

Sana lââyık olan ‘inâyetdür

Beni yoldan çıkardı nefs-i denî

Kulunam neyler isen eyle beni (ŞG: 147- 150)

(Bana her ne layıkça ettim. Ey şahım! Sen sana layıkını eyle! Rahmetinin denizi sonsuz. Sana layık olabilen ise lütuf ve ihsan sahibidir. Beni alçak nefis yoldan çıkardı. Ben senin kulunum ne edersen et bana.)

Şair, bir başka hususta Allah’a yalvararak yazacağı bütün şiirlerin çok kıymetli incilerden oluşan bir hazine haline getirilmesini diler ve kaba saba, kabiliyetten yoksun sözlerini ince, zarif bir hale getirilmesini ister (DOĞAN, 2009: 117-119):

Hudâya nazmumı kıl dürr-i meknûn

Sözümü eyle Yûsuf gibi mevzun (YZ: 22)

(Ya Rabbi, şiirimi saklı inciler gibi kıymetli kıl, sözümü de Hz. Yusuf gibi düzgün eyle.)

Yüzi suyına Ya’kûb-ı Nebînün

Sözini âbdâr it ben gabînün (YZ: 24)

(Yakup Peygamber’in yüzü suyu hürmetine, bu kaba ve kabiliyetten yoksun kulunun sözlerini ince, zarif ve güzel hale getir.)

2.8. Tercüme Yapmaya Yönelik Eleştiriler

Bir eseri, bir metni veya bir sözü bir dilden başka bir dile çevirme anlamına gelen tercüme, tarih boyunca toplumların birbiriyle olan ilişkilerine, kültürel gelişmelerine, eserlerine vb. önemli katkıları olmuştur (AYVERDİ, 2005: 3124). Özellikle tercüme eser veren şairler, sebep-i telîf ve hâtıme bölümlerinde tercüme bir eserin nasıl olması gerektiği hususunda bilgiler verirler. Hatta tercüme ettikleri eserin manasını gizli tutup, kendilerinden de bir şeyler katarak tercüme esere te’lif görünümü kazandırırılar. Ancak klasik edebiyatta var olan bu köklü tercüme geleneğine bütün şairlerin olumlu bir şekilde yaklaştıkları söylenemez (EREN KAYA, 2010: 69-70). Bu şairlerden bir tanesi de Taşlıcalı Yahyâ’dır. Hemen her eserinde tercümeden kaçındığını ifade eder.

Tercüme edenlere ve çalma yoluna gidenlere gücendiğini şair, açıkça ifade eder. Çünkü Yahyâ'ya göre tercümeyle başvuranlar, parasız pulsuz olanlardan mal toplar ve şair böyle haydutlara uymadığını, cimrilerin eskilerini almadığını söyler. Ona göre takva ehli şair bir deniz gibidir. Kimsenin cevherine tamah etmez:

Ter düşerin tercüme idenlere

Ugrıların yolına gidenlere

Gelse harâmîye nişân-ı zeval

Müflis olanlardan ider celb-i mâl

Ben bu harâmîlere hiç uymadum

Cimrilerün eskilerin soymadum

Bahre döner şâ'ir-i ehl-i vera'

Gevherine kimsenün itmez tama' (GE:2880- 2883)

(Tercüme edenlere ve çalma yoluna gidenlere gücenirim. Sonu gelen haydut, parasız pulsuz olanlardan mal toplar. Ben bu haydutlara hiç uymadım. Cimrilerin eskilerini almadım. Takva ehli şair deniz gibidir. O kimsenin cevherine tamah etmez.)

Yahyâ Bey, bir başka eserinde, eserinin tercüme olmadığından, kimseden çalmadığından, aşırmadığından bahseder. Eserinin tercüme elbise giymekten uzak ve tercüme denilen beladan arınmış olduğunu belirtir. Kısacası Yahyâ Bey, kimseden bir şey almadığını ama haberi yokken başka bir şairle aynı şeyleri söyleyip söylemediğini de sadece Allah'ın bilebileceğini üstüne basa basa söyler:

‘Ârîdür ‘âriyet libasından

Pâk durur tercüme belâsından

Kimseden nesne almadum kat'a

Ya'lemu'llâh meğer tevârüd ola (ŞG: 1943-1944)

(Eserim ödünç elbisesinden arınmıştır. Eserim tercüme belasından temizdir. Asla kimseden nesne almadım. Allah bilir meğer tevârüd ola.)

Hemen her fırsatta tercümeye karşı olan olumsuz tutumunu gösteren Taşlıcalı Yahyâ Bey eserlerinde, başkasının sözünü tercüme etmediğini, eserine yabancı sözcükleri katmadığını, dilinin Acem ulusunun tercümanı olmadığını ve Acem büyüklerinin yemeklerini yemeyeceğini söylemiştir:

İlün sözini tercüme itmedüm

Yabanun avurdın ana katmadum

Dilüm olmadı tercümân-ı ‘acem

‘Acem ulusunun ta‘âmın yimem (KU: 3203- 3204)

(Başkasının sözünü tercüme etmedim. Ona yabancıların sözünü katmadım. Dilim Acem’in tercümanı olmadı. Acem büyüklerinin yemeklerini yemem.)

Taşlıcalı Yahyâ Bey, başkasının kullandığı bir manayı tekrar kullanmayı, söylenmiş bir sözü tekrar söylemeyi asla doğru bulmamış ve tercüme yapan şairlerin şairlik yeteneğine sahip olmadıklarını savunarak eleştirmekten geri durmamıştır. Öyle ki, kendine ait olan eserini mana incisi gibi gören ve kendine has bir hayal olduğunu savunan şair, hikayesine tercümenin yakışmayacağını, “*Ben ağzıma ölü helvası almam.*” diyerek belirtir. Çünkü Yahyâ Bey, gönül denizinde dalgalanan anlamların olduğu yerde başkasının malına tellal olmadığının farkındadır:

Bu te’lif-i latîf ü dürr-i ma’nâ

Hayâl-i hâsum oldu ekseriyyâ

Yakışmaz terceme bu dâstâna

Öli helvâsını almam dehâna

Ma’ânî mevc ururken bahr-i dilden

Metâ’-ı gayra dellâl olmadum ben (YZ: 5171)

(Bu hoş telif ve mana incisi, çoğu zaman bana has bir hayal oldu. Bu hikâyeye tercüme yakışmaz. Ben ağzıma ölü helvası almam. Anlamlar gönül denizinden mana dalgaları vururken, ben başkasının malına tellal olmadım.)

2.9. Müstensihle Yönelik Eleştiriler

Matbaanın olmadığı zamanlarda metinler el yazısı ile müstensih tarafından çoğaltılırdı (CANIM, 2004: 423). Müstensihnin amacı metni olabildiğince hatasız ve eksiksiz tamamlamaktır. Bu nedenle müstensihler, şairler için çok büyük önem taşımaktadır. Çünkü eserlerinin okuyucuyla buluşmasında ilk basamak intinsaktır. Bir eseri kopya etmeye çalışırken müstensihlerin bir kısmı, asıl metne sadık kalıp dikkatli bir şekilde yapmaya çalışır. Fakat bir diğer kısım eseri çabucak bitirmeye çalışır. Bu da yazının okunaklı olmamasına, belli başlı hataların oluşmasına vs. sebebiyet verir. Divan şairleri de yazdıkları eserlerde müstensihlerin özenli davranmalarını isterler. Hatta işini düzgün yapan müstensihlere dua ederlerken, esere gereken ehemmiyeti vermeyen müstensihlere de beddua ederler (EREN KAYA, 2010: 101). Taşlıcalı Yahyâ Beyeserine gereken önemi ve özeni gösteren müstensihlere eserlerinde yer vererek onlara dua etmiştir. Fakat gereken özeni göstermeyen müstensihler, Yahyâ'nın eleştirel bakış açısından kaçamamışlardır. Hatta *Yusûf ve Zelihâ* mesnevisinde, şiirden anlamayanların elinden şiirinin şikâyet ettiğini ifade eder. Çünkü onun gül bahçesinin yani eserinin kötü, cahil müstensihlerin elinde perişan olacağını farkındadır. Kötü müstensihlerin şiir okuduklarında ağızlarının şiire yakışmayacağını, yazdıklarının ise şiirin yıkılışına sebep olacağını söyler. Eğri büğrü yazan ellerinden “elif” harfinin bile düzgün çıkmayacağını, yazısında yanlışının doğrusundan daha fazla olacağını da ekler. Hatta kötü müstensihnin elindeki kalem öyle perişan yazar ki, satırlar adeta kargaların ayak izlerine benzer. Böyle müstensihler üç harfi doğru yazamazlar. Çünkü bu kişilerin gözü yazıdadır ama gönlü yabandadır. Vücudu yerde, düşüncesi göktedir. Tüm bunlara rağmen yazmaktan vazgeçemediklerini belirten Yahyâ Bey, onlar için Allah'tan yardım ve ihsan diler:

Şikâyet eylerin nâdân elinden

Bu gülşen pâymâl olur dilinden

Okursa ağzı yakışmaz kelâma

Yazarsa bâ'is olur inhidâma

Elif egri elinden togrı çıkmaz
Hatâsı yanlışı çok sıhhati az
Perîşân hat yazar destinde hâme
Döner zâğ izlerine satr-ı nâme
Sahîh ü sâlim itmez üç hurûfi
Ne nesh olur anın hattı ne kûfi
Gözi yazıda vü gönli yabanda
Vücûdî yirde fıkı-i âsumânda
Yazıdan eylemez bunlar ferâgat

Meger Allâhdan ola ‘inâyet (YZ: 5152-5158)

(Şiirden anlamayanların elinden şikâyet ediyorum. Çünkü bu gül bahçesi onların dili ile perişan edilir. Onlar okuduklarında, ağızları şiire yakışmaz; yazdıkları da şiirin yıkılışına sebep olur. Eğri büğrü yazan elinden “elif” harfleri doğru düzgün çıkmaz. Yazısının yanlışı, doğrusundan daha fazla olur. Elindeki kalem ile öyle perişan yazar ki, satırlar adeta kargaların ayak izlerine benzer. Üç harfi doğru düzgün yazamaz. Yazısı ne nesihe ne de kûfiye benzer Gözü yazıda, gönlü ise yabandadır. Vücudu yerde, düşüncesi ise göktedir. Bunlar hiçbir zaman yazmaktan vazgeçmezler. Meğerki Allah’tan yardım ve ihsan gelsin.)

Bir başka eserinde Yahyâ, kötü müstensihleri köylülere benzeterek ah eder. Yahyâ’ya göre “*Daha siyah ve beyaz ne?*” bunu bile bilmezler. Bu nedenle eserine basiret gözüyle bakamazlar. Onların kalemi, Yahyâ’ nın şiirine ıstırap verir. Yazıyı iyi kötü yazar ama perişan eder. Elleri şiirinin gözünü hasta eder. Böyleleri eğlenceyle makbul olanı maktul eder. Bu kadar donanımsız şairlerin yazıyı çıkaramayacağını, kendi yazısıyla yazamayacağını söyler. Yahyâ, onların kağıdının güzel ceylan derisi olmadığını söyleyerek, başını kalem gibi yarması şeklinde beddua eder. Devamında bu tiryaki katiplerin vücudunun yılanlara yem olmasını diler. Yahyâ Bey için eserleri bir gül bahçesidir. Bu dikkatsiz, özensiz

müstensihler ansızın ellerinde kalem varken uyurlar ve Yahyâ'nın gül bahçesine bir yalan yazarlar:

Meded âh elinden ol etrâkûn âh
Nedür bilmez iken sefid ü siyâh
Basîret göziyle idemez nazar
Bu çıkmaz diyü kâlibına basar
Virür hâmesi nazmına ıztırâb
Çeker bağçe biller gibi 'azâb
Yazar hattı ammâ perîşân ider
'Asâ ile gûyâ ki koyun güder
Eli 'ayn-ı eş'ârı ma'lûl ider
Sefâhatle makbûli maktûl ider
O kem yazıyı kim çıkarabile
Meger kendü hattıyla varabile
Anun kâgadı kim degül yahşı rakk
Kılasın kalem gibi başını şakk
Şu tiryâki kâtiblerün dâ'imâ
Vücûdını ef'âlar itsün gıdâ
Kalem elde iken uyur nâ-gehân
Gülistân-ı nazma yazar bir yalan (KU: 3220- 3228)

(Meded ah, o köylülerin elinden ah! Nedir bilmez iken siyah ve beyaz. Basiret gözüyle bakamaz. Bu çıkmaz diye kalıbına basar. Kalem nazmına ıstırap verir. Yazıyı yazar ama perişan eder. Asa ile güya ki koyun güder. Eli şiirin gözünü çıkarır. Eğlenceyle makbulü maktul eder. Kötü yazıyı kim çıkarabilir? Meğer kendi yazısıyla yazabilsin. Onun kâğıdı ki güzel ceylan derisi değil. Kalem gibi başını yarasın. Daima şu tiryaki katiplerin vücudu

yılanlara yem olsun. Ansızın kalem elinde iken uyur. Şiirin gül bahçesine bir yalan yazar.)

Yahyâ Bey, eserine gereken önemi, özeni göstermeyen cahil müstensih'in bu dünyada iyi anılmaması, iyi gün görmemesi hususunda alem beddua eder. Şaire göre onun gül bahçesini güz nasıl bozabilir ki? Fakat bazı müstensihlerin sevgilinin boyu gibi olan “elif” harfını bile eğri yazıp yılan gibi uzatmasını kabullenemez. Çünkü müstensih'in cahilce attığı bir nokta taşı o “rahm”ı “zahm”a çevirir. O yüzden Yahyâ Bey, müstensih'in hata ile gayreti ibret etmesini, muhabbet sözünü mihnetle yazmasını ister. Çünkü müstensihler kalemi mil gibi çekip, şiirin gözünü kör ederler. Tüm bunları aktaran Yahyâ Bey, imla hatalarıyla bozan, cahilliğinden dolayı harfleri yanlış yazan müstensih'i eleştirerek, beddualar eder:

Onmasun ‘âlem içre ol nâdân

Boza bu gülşeni nite ki hazân

Elifi oldı sanki kâmet-i yâr

Egri yazup uzada nite ki mâr

Cehl ile ide fi‘l-i nâ-ma‘kûl

Seng-i noktayla rahmı zahm ide ol

Sehv ile ide gayreti ‘ibret

Yaza lafz-ı muhabbeti mihnet

Kalemin mîl-veş çeküp meselâ

Eyleye ‘ayn-ı şi‘ri nâ-bînâ (ŞG: 1949- 1953)

(Bu gülşeni hazan misali bozan o nadan (müstensih) bu dünyada onmasın. Kimileri de sevgilinin boyu gibi olan elif harfını eğri yazıp, yılan gibi uzatırlar. Müstensih'in cahilce attığı bir nokta taşı o “rahm”ı “zahm”a çevirir. Hata ile gayreti ibret etsin. Muhabbet sözünü mihnetle yazsın. Meselâ, kalemi mil gibi çekip, şiirin gözünü görmez ederler.)

Şair, bir başka eserinde kötü müstensih'in kötü yüzlü bir bela olduğunu, yazmaya başladığında kalemin elinden figan ettiğini, yazdığı çizginin viran

bağına, noktalarının ise kargaya döndüğünü, yazılarının insana günah karanlığı ve kara bir bela olduğunu, onun yazısında anlamın borçlu ile suçlu gibi çıktığını ifade eder. Böylelerin şüphesiz gam elini sarsacağını, her kelimesinin Nil nehrinin yengeci ve aynı zamanda uygunsuz, değersiz ve aşağılık olduğunu, yazdığı “elif” harfinin “lam”a benzeyip, sözü bozduğunu, mutlak cahil gibi yanlışın çok, ahmak zenci gibi halinin yok olduğunu da ekler. Yazdığı “cim” harfinin müstensihin cehaleti gibi kötü, “mim” harfinin ise melal dolu sıkıntılı bir ayna, kesrelerinin de kolu kırılmış bir fidan gibi olduğunu söyler. Yahyâ Bey, telif olan gül bahçesine müsensihin bozukluk verdiğini açıkça belirtir:

Hey ne belâdur bu ki bir bed-liqâ
Yazıya ölçümlene nâ-dân ola
Yazmaga başladuğı gibi hemân
Anun elinden kalem ide figân
Yazduğı hatt bâg-ı harâba döne
Noktaları anda gurâba döne
Âdeme gûyâ ki sevâd-ı günâh
Yazıları ola belâ-yı siyâh
Yazıda beytinde anun bir me‘âl
Çıkmaya medyûn ile mücrim-misâl
Sarsar-ı dest-i eleme bî-gümân
Beyte ola zelzele-i bî-emân
Her kelime niteki harçeng-i Nîl
Gör ne nâ-sâz u haķîr ü zelîl
Yazduğı egri elifi fi‘l-mesel
Lâma döne vire kelâma halel
Yanlışı çok câhil-i mutlak gibi
Hâleti yok zengî-i ahmak gibi

Cîmi ola cehl-i vücûdına dâl

Mîmi dahı âyine-i pür-melâl

Fethasını yaza velî nâ-sezâ

Her ser-i mazlûma ola bir ‘asâ

Kesreleri kolu kırılmış nihâl

Gülşen-i te‘lîfe vire ihtilâl (GE: 2899- 2910)

(Yazmaya başladığı gibi hemen kalem onun elinden figan ediyor. Yazdığı çizgi viran bağına döner. Noktaları kargaya döner. Yazıları insana günah karanlığı ve siyah bela olur. Onun ovasında, evinde borçlu ve günahkâr misali bir anlam çıkmaya! Yazdığı eğri elif “lam”a benzeyip, sözü bozar. Mutlak cahil gibi yanlış çok, ahmak zenci gibi hali yok. Cim, müstensihin cehaleti gibi kötüdür. Mim ise melal dolu sıkıntılı bir ayna gibi. Kesreleri kolu kırılmış bir fidan gibi. Telifin gül bahçesine ihtilal (bozukluk) veren.)

Yahyâ Bey, yanlışlarını düzeltmeyen, yazma yeteneği olmayan cahil müstensihe bela üzerine bela yağdırır. Çünkü Yahyâ’nın uzatmalara uymayan, satırları ve harfleri uygun aralıklarla yazmayan müstensihe karşı tahammülü yoktur. Öyle ki *Gencîne-i Râz* mesnevisinde, eserine kötü bakanların gözlerinin nurdan beri olmasını ister. Şair, eğer biri delilik edip ayıplama taşını atarsa, bunu yapanın başına hüznün taşının yağmasını, testisinin kırılmış parça misali kurummasını, bağ içindeki hazan yaprağı gibi gönlünün toprakla bir olmasını diler.

Eleştirilerinin odak noktası olan müstensihler, eğer ki Yahyâ’ya hırsla tamah ederlerse başlarının “kaf” gibi aşağı olmasını ve felaketlere uğramasını, gözünün nergis gibi nursuz olmasını ister. Hatta az zaman içinde yerinin mezar olmasını isteyerek, Allah’tan kötü müstensihin ruhunu teninden ayırmasını ve vuslat zamanı gibi ömrünün az olmasını diler:

Her kim eylerse ana bed nazarı

Nûrdan dîdeleri ola berî

Kim ki divanelik idüp mahzâ

Ta'n taşın eger atarsa ana
Yagsun anun başına seng-i melâl
Kurusun desti sınık şâh-misâl
Bâğ içinde nitekim berg-i hazân
Dili toprag ile olsun yeksân

...

Tama ' u hırs ile düzd-i şu'arâ
El uzunlugını eylerse ana
Başı olsun aşaga kâf gibi
Nekbete ugrasun ol kâf gibi
Gözi nergis gibi bî-nûr olsun
Az zamân içre yiri gûr olsun
Rûhını eyle teninden ifrâz
Dem-i vuslat gibi kıl 'ömrini az (GR: 3031-3041)

(Her kim eserime kötü bakarsa gözleri nurdan beri olsun. Kim ki delilik edip ayıplama taşını atarsa eğer; onun başına hüznün taşı yağsın. Testisi kurusun kırılmış parça misali. Nitekim bağ içinde hazan yaprakları, gönlü toprakla bir olsun.

...

Şairler hırsla ona tamah ederse, başı kaf gibi aşağı olsun ve felakete uğrasın o yine kaf gibi. Gözü nergis gibi nursuz olsun. Az zaman içinde yeri mezar olsun. Ruhunu teninden ayır ve vuslat zamanı gibi ömrünü az kıl.)

Şair, müstensihin kaleminin kamışını düzgün kesmesini bekler. Çünkü uzun olacak harfleri kısa yazan ve harfleri yine birbirinden uzak yazan, satırları bozguna uğramış askere dönen kâtibe tahammülü yoktur.

Kese nây-ı kalemini nâ-sâz
Kıla kûtâh olacak harfî dırâz

Yaza harfî biri birinden dûr

Leşker-i münhezime döne sûtûr (GR: 3020 -3021)

(Kaleminin kamışını uygunsuz keserse kısa olacak harfî uzun kılar. Harfî biri birinden uzak yazar. (Böylece) satırlar hezimete uğramış askere döner.)

Taşlıcalı Yahyâ Bey, gül bahçesi gibi gördüğü eserine karşı oluşabilecek ve yapılabilecek olumsuz durumlar hususunda sitemini ve eleştirisini dile getirmekten geri durmamıştır. Bunu yapanları “ahmak, cahil” gibi ifadeler ile nitelemiştir. İşini gerektiği gibi yapmayan müstensihe binlerce dertlerin ve belaların gelmesi noktasında beddua etmiş, o müstensihin eşek gibi cahil ve kabiliyetsiz olmasını da istemiştir:

İrsün ol kâtibe bin derd-i sarîh

Yazduğı yanlışı itmese sahîh

Gelsün ol ahmak u nâ-dâna belâ

Hâr gibi câhil ü nâ-kâbil ola (GR: 3018- 3019)

(Yazdığı yanlışı düzeltmeyen o kâtibe bin tane apaçık dert gelsin. O ahmak ve nadana bela gelsin. Eşek gibi cahil ve kabiliyetsiz olsun.)

2.10. Şiirin ve Şairin Nasıl Olması Gerektiği Üzerine Eleştiriler

Taşlıcalı Yahyâ'nın şiirlerindeki tutumundan onun nasıl bir şiir anlayışına sahip olduğu anlaşılmaktadır. Eserlerinde şiirin ve şairin nasıl olması gerektiği üzerine değinen şair, kendi şiir anlayışına ters duran durumları da eleştirmekten geri durmamıştır. Öyle ki *Şâh u Gedâ* mesnevisinde aşkın akılla anlaşılamayacağını, beşeri aşk sahiplerinin gerçek aşkı tam manasıyla kavrayamayacağını ve gerçek aşkın sırrını anlayamayacağını altını çizer. Çünkü Yahyâ Bey, kadınların aşk hikayelerini anlatmayı doğru bulmamaktadır (COŞKUN, 2007: 89):

İşüdüp sözlerin didim ne ‘aceb

Bana hoş gelmedi bu sözler hep

Bir alay bî-mezâk u zen-pâre

Bir alay derd-mend ü bî-çâre

Ne bilür sırr-ı ‘ışk-ı pinhânı

Ne bilür vecd ü hâl-i cânânı

Lâyık oldur ki hiç olmaya nakl

Kıssa-i ‘ışk-ı nâkısâtü’l- ‘akl (ŞG: 471- 474)

(Sözlerini işitip “Ne tuhaf?” dedim. Bu sözler bana hoş gelmedi. Bir zevksiz ve zenpare. Bir alay dertli ve bîçare. Gizli aşkın sırrını ne bilir? Cananın halini ve vecdi ne bilir? Layık odur ki akli eksiklerin aşkının kıssası hiç nakledilmesin.)

Yine başka bir beytinde uzun hikâyelerin anlatıldığı sohbet meclislerinde bazı kişilerin söyledikleriyle ariflerin dahi uykusunu getirdiğini ifade eden şair, uzun hikâye anlatanlara eleştirisini dile getirir:

Getürür uyhu ehl-i ‘irfâna

Hîn-i sohbetde uzun efsâne (ŞG: 1937)

(Uzun efsane sohbet zamanında irfan ehline uyku getirir.)

Yahyâ Bey, başka bir eserinde şiirin Allah’tan ve peygamberden bahsetmesi gerektiği düşüncesindedir. İmanın gerçeklikleriyle ilgisi olmayan, iman yolundan gitmeyen şiirleri şiirden saymamaktadır. Mecazi, dünyevi ve geçici şiir söyleyenleri eleştirirken imana, ahireet ve Allah’a dair şiir söyleyen kimseleri övmektedir (SAĞLAM, 2016: 135-136). Hatta şair, Allah’ın merhametinin insana şiir olarak verildiğini ifade eder. Çalışarak veya çabalayarak bu dersin bilinmeyeceğinin de altını çizer. Gerçek aşka âşık olan kişide bu ilmin yani vezinli sözün sırlarının ortaya çıkacağını söyler. Herkeste bu gizli hazinenin bulunamayacağını her kamışın şeker kamışı olamayacağı üzerinden anlatır. Yahyâ’ya göre rumuz okumakla bilinmez, bahsettiği hazinenin ise aramakla bulunmayacağını belirtir:

Şi’rdür âdeme bahşâyış-i Hâk

Cidd ü cehd ile bilinmez bu sebâk

Keşf olur ‘âşık olana bu fûnûn

Ya'ni esrâr-ı kelâm-ı mevzun

Her kişi genc-i nihânı bulmaz

Her karnış ney-şeker olmağ olmaz

Okumak ile bilinmez rumuz

Aramağ ile bulunmaz bu künûz (GR: 2637-2640)

(şair, insana Allah'ın ihsanıdır. Çalışarak veya çabalayarak bu ders bilinmez. Bu ilim yani düzgün sözün sırları âşık olana ilham olur. Her kişi bu gizli hazineyi bulamaz. Her karnış da şeker karnışı olmaz. Bu rumuz okumakla bilinmez, bu hazine ise aramakla bulunmaz.)

şair, fakirlik yolundaki şairlerin sabır sahipleri olduklarını, devlet adamlarına ve padişahlara boyun eğmeyeceklerini düşünmektedir. Gerçek şairinde böyle olması gerektiğ düşüncesindedir. Yahyâ Bey, aynı zamanda mecazi ve geçici şair söyleyen kimseleri de beğenmez. Hatta onları bu alemin talihsizleri olarak görür ve uzak durulması gerektiğini ifade eder. Kaside yazarak başkalarından para koparmaya çalışanlara iyi bakılmaması gerektiğini savunur. Bu kimselerin ehl-i dünyadan tam bir lütuf umarak başkalarının kapılarında köpek gibi beklediklerini, bir iki gümüş ve altın tamah ettiklerinden eşek gibi birini överek göklere çıkardıklarını, hatta tekeyi aslan, namussuzu da kahraman ettiklerini belirterek eleştirir:

şâ'ır şi'r-i mecâzi kim olur

Dâ'imâ nekbetî-yi 'âlem olur

Olma anun gibi nâ-dâna yakın

La'netu'llâhi 'ale'l-kezzâbîn

Kılma ol şâ'ire lutf ile nazar

Ki kasîdeyle ide illeri cer

Ehl-i dünyadan uma lutf-ı tamâm

Kapusında kıla it gibi makâm

Tama' idüp bir iki sîm ü zere

Bir himârı öge göge çıkara

Arslan ide olur olmaz tekeyi

Kahramân eyleye her bir lekeyi (GR: 2662- 2667)

(Kim mecazi şiirin şairi olursa o kişi daima alemin bahtsız olur. Sakın onun gibi bilgisiz, cahil olana yakın olma! Allah'ın laneti o yalancının üzerinedir. O şaire lütufla bakmayasın. Ki (yazdığı) kaside ile dünyayı toplar. Dünya ehlinde menfaat umar. Başkalarının kapısında it gibi makam bekler. Bir iki altın ve gümüşe tamah edip bir eşeği överek göge çıkarırlar. Olur olmaz tekeyi aslan, namussuzu da kahraman ilan ederler.)

2.11. Âşık, Sevgili ve Rakip Üzerine Eleştiriler

Divan şiiri aşağı yukarı hemen her konuya değinmekle birlikte genel olarak aşk çerçevesi üzerine yoğunlaşmış bir şiirdir. Konunun aşk olduğu yerde âşık ve maşuk, şiirde direkt olarak yerlerini almaktadırlar (NAZİK, 2016: 244-246). Bu, Divan edebiyatının kalıplaşmış kurallarından bir tanesidir.

Divan şiirinin başlıca konusu olan aşk macerası; âşık, sevgili ve rakip şahıs kadrosu üzerinden işlenmektedir. Bu durumda âşık, divan şairi olarak okuyucunun karşısına çıkar. Hem ilahi hem de beşeri aşk konusunda değişmeyen tek unsur ise âşığın aşkına karşılık bulamamasıdır. Aynı zamanda hep bir arayış içinde olmasıdır. Âşık, kendi çapında bir savaş verirken bir de rakiple uğraşır. Sevgilisinden karşılık bulamayan âşık, bu rakiple sevgilisini paylaşmak zorunda kalır. Temelini aşkın oluşturduğu bu edebiyatta sevgilinin de yeri mühimdir. Sevgili, âşığa karşı olan hem fiziksel hem de acımasız tavırlarıyla okuyucunun karşısına çıkmaktadır.

Âşık, sevgili tarafından uğradığı onca eziyete rağmen bu durumdan son derece hoşnuttur. Divan şairleri, bu durumu aslında âşığın aşka âşık olduğu veya Allah'a ulaşma yani gerçek aşkı bulma yolunda beşeri aşkı sadece bir basamak olarak gördükleri noktasında işlemişlerdir (TEMEL ÇALIŞKAN, 2019: 1-10).

Divan şairinin vazgeçilmez konusu olan aşk, tabî olarak Taşlıcalı Yahyâ'nın da konusu olmuştur. Dünyevi, geçici, kişiyi Allah yolundan alıkoyacak her şeye karşı olan Yahyâ Bey, beşerî aşktan ziyade tasavvufî aşkı ele almıştır. Hemen her konuyu eleştiren Yahyâ'nın sivri dilinden sevgili, rakip ve aşksız olan kişi de nasibini almıştır.

Âşık ve sevgilinin arasına giren rakibin kara yüzlü olduğunu söyleyen Yahyâ Bey, onunda kendisi gibi, sevgilinin rakibe yüz verdiği anlarda aşğın düştüğü hâl gibi, yıkılmasını diler:

Gizlü sözüm var dehânun gibi sana ey habîb

Hatırum gibi yıkılsa ol kara yüzlü rakîb (D. s. 297, g. 27/1)

(Ey habib! Sana ağzın gibi gizli sözüm var. O kara yüzlü rakip perişan olsun.)

Şair, bu kara yüzlü rakibin hep sevgilinin ardında olduğunu ve aynı gündüzün ardından gelen gam gecesine benzediğini ifade ederek eleştirir:

Kara yüzlü rakîb ardunca her dem

Nitekim rûzun ardınca şeb-i gam (D. s. 461, g. 288/1)

(Daima peşinde olan kara yüzlü rakip gündüzün ardındaki gam gecesi gibidir.)

Kara yüzlü, gam gecesi gibi ifadelerin ardından şair, rakibi şeytana benzeterек eleştirir. Onun gibi araya ayrılık soktuğunu söyler. Ardından onunda vuslat zamanı gibi ömrünün az olmasını temenni eder:

Fürkat bıraktı araya şeytân gibi rakîb

Vuslat zamânı gibi anun 'ömri az ola (D. s. 546, g. 433/2)

(Rakip, şeytan gibi araya ayrılık sokar. Onun ömrü vuslat zamanı gibi az olsun.)

Kaşı, gözü, kirpiği, boyu, beli, saç ve bunlara benzer dış görünüşe ait unsurlar doğrultusunda hem de acımasız tavırlarıyla aşığa eziyet eden sevgili (TEMEL ÇALIŞKAN, 2019: 1-10), Yahyâ'nın şiirlerinde aşğın kıymetini bilmeyen, vefasız biri olarak ele alınır:

‘Âşıkun kadrini bilmez yâr imişsin sevdüğüm

Bî-vefâ didüklerince var imişsin sevdüğüm (D. s. 219, murabba V/1)

(Sevdiğim, aşğın kıymetini bilmez bir yar imişsin. Sevdiğim vefasız dedikleri kadar var imişsin.)

Sevgilinin acımasız yönlerini eleştiren Yahyâ Bey, onun gaddar olduğunu, hep gözyaşını akıttığını, fakir aşğın dünyasına eziyeti, zulmü çektiğini ifade eder:

Yâr-ı gaddârum eyü varmaz gözüm yaşın alur

Ben fakîrün zulm ile olanca dünyâsın çeker (D. s. 350, g. 109/3)

(Gaddar yârim yanlış yapar, göz yaşımı akıtır. Zulm ederek ben fakir aşğının varını yoğunlu alır.)

Şair, sevgiliyi zalim ve acımasızlığıyla bilinen feleğe benzetir. Onu alçağa meyleden siyah bir kakül gibi olduğu noktasında eleştirir:

Habîbi benzedürin bir bakımda gerdûna

Ki duna mâyil olur kâkül-i siyâhı gibi (D. s. 590, g. 508/1-2)

(Sevgiliyi bir bakımdan feleğe benzetirim. Çünkü siyah kakül gibi (o da) alçağa meyleder.)

Cihanın ne cefasının ne de vefasının insanı diriltmediği belirten Yahyâ Bey, cihanın bu durumunu sevgiliye benzetir ve böylelikle hem cihanı hem de sevgiliyi eleştirmiş olur:

Ne dirgürür cefâsı vefâsı ne öldürür

Cânâne gibi cevır ider oldu cihân banâ (D. s. 287, g. 12/5)

(Bana aynı sevgilinin yaptığı gibi eziyet eder. Ne cefası diriltir ne de vefası öldürür.)

Son olarak Taşlıcalı Yahyâ Bey, aşkın ve aşık olmanın önemini vurgulayarak aşksız olan kişinin gamsız, aşık olmayanın ise eşekten daha kötü olduğunu söyleyerek bu kimseleri de eleştirir:

‘İşksuz kişi velî bî-gamdur

‘Âşık olmayan eşekden kemdür (GR: 594)

(Aşksız olan kişi kaygısızdır. Âşık olmayan ise eşekten de kötüdür.)

2.12. Sosyal Eleştiriler

2.12.1 Toplumun Ahlaki Normlarına Aykırı Olan Durumlara

Yönelik Eleştiriler

Taşlıcalı Yahyâ Bey, toplumun ahlaki normlarına aykırı olan, toplumu belirli bir çizgiden çıkaran, Allah yolundan ayıran hemen her türlü şeye son derece karşıdır. Öyle ki bu şekilde davranan kişileri *Gencîne-i Râz* mesnevisinde yer vermiş ve ağır bir dille eleştirmiştir. Hatta bu husus doğrultusunda Lût Kavmi’ni ele almış, eleştirilerini ve mesajlarını vermiştir.

Lût a.s. kavmini Allah’a şirk koştuktan alıkoymak, küfürlerinden caydırmak, Allah’a karşı gelmekten vazgeçirmek için çok uğraşmıştır. Lût a.s.’ın yaptığı uyarılar fayda etmemiş ve her geçen gün azgınlıklar, aşırılıklar artmıştır. Cinsel ve ahlaki anlamda iyice yoldan çıkan bu kavim sonrasında Allah’ın gazabı doğrultusunda helak olmuştur (ATİK, 1988: 287-897). Şair de Lût Kavmi’nin suç ve günah işleyerek günden güne yollarından nasıl sapıp mahvolduklarını işler. Nasihat sözü dinlemediklerini, yüzlerini peygamberden döndüklerini ifade eder. Sonrasında Allah’ın onlara kızarak ansızın elem ve kahır ile bela gönderdiğini ifade eder:

Lût kavmi ki idüp cürm ü günâh

Oldı günden güne gümrâh u tebâh

Mekr-i İblîs ile mânend-i himâr

Biri birine olurlardı süvâr

Eslemezlerdi nasîhat sözünü

Dönderürlerdi nebîden yüzini

Hışm idüp anlara nâ-gâh Hudâ

Elem ü kahr ile gönderdi belâ (GR: 2546- 2549)

(Lût kavmi suç ve günah işleyerek günden güne yolunu sapıttı ve mahvoldu. İblisin hilesi ve eşek misali olanlar birbirlerine süvar oldular. Nasihat sözünü dinlemezler ve yüzlerini Peygamberden döndürürlerdi. Allah onlara öfkelenip ansızın elem ve kahr ile bela gönderdi.)

Bu hususa devam eden Yahyâ Bey, bu kavmin Allah'ın gazabıyla hemen yaratılmamışa döndüklerini, iki cihanda da adlarının kötüye çıktığını belirtir. Döneminin de problemlerinden biri olan oğlancılığın insanoğluna dünyada ve ahirette bela olduğunu ifade eder. Şair Lût Kavmi'ni dolaylı bir yoldan ele alıp eleştirirken kendi döneminde de yoldan çıkan kimselere bir mesaj mahiyetinde bu kısmı verir:

Cümlesin hışm-ı Hudâ-yı Rahmân

Yaradılmamışa dönderdi hemân

Ne revâdur bu ki bu kavm tamâm

Oldılar iki cihânda bed-nâm

Oldı dünyâda ve 'ukbâda belâ

Âdem oğlına livâtayla zinâ (GR: 2552- 2556)

(Allah, tamamını gazabıyla hemen yaratılmamışa döndürdü. Ne revadır ki bu kavim tamam oldular ve iki cihanda da adları kötüye çıktı. İnsanoğluna dünyada ve ahirette oğlancılıkla zina belâ oldu.)

Yahyâ'nın bu konulardaki tutumu çok nettir. Ona göre fuhuş ve zina tam anlamıyla bir yüz karasıdır:

Ki olan fisk u fücûra mâyil

Bu ne yüz karasıdur her gâfil (GR: 2439)

(Fuhuş ve zinaya meyli olan ey gafil, bu nasıl bir yüz karasıdır.)

2.13.2. Toplumsal Sorunlara Yönelik Eleştiriler

Sanatçılar ve şairler yaşadığı sosyal çevreden ayrı düşünülmektedir. Tabii olarak bu sosyal çevrenin tesirinde kalmadan da bir eser meydana getiremeyeceği aşikardır.

Divan edebiyatı da her ne kadar Arap ve Fars edebiyatlarının etkisiyle gelişmiş olsa da Osmanlı Devleti'nin coğrafyasının tarihi, sosyal, siyasi ve kültürel özelliklerinden etkilenmiştir. Geliştiği toplumun gerçeklerini, toplumsal olaylarını ve sorunlarını kimi zaman realist kimi zamanda romantik bir bakış açısıyla ele almışlardır (ÇETİNKAYA, 2019: 47-49). Temelinde şairin yaşadığı sosyal çevre ve topluma dair unsurlar eserlerine de sirayet etmiştir. Toplumsal olaylar, problemler veya unsurlar Taşlıcalı Yahyâ'nın da şiirlerine girmiştir.

Dönemin sorunlarına sessiz kalmayan Yahyâ Bey, *Kitâb-ı Usûl* adlı mesnevisinde bu durumlara değinir. Öyle ki eserinde Bursa şehrine bir uğursuzun geldiğini ve adetin kefen soymak olduğunu belirtir:

Gelür Bursa şehrine bir nekbeti

Kefen soymag olur anın 'âdeti (KU: 626)

(Bursa şehrine bir uğursuz gelir. Onun adeti kefen soymak olur.)

Sonrasında günah işleyen ve nefsine uyan bir kefen soyucunun geldiğini ifade eden şair, bu kişinin zulüm ile din evini yıktığını yoldaşının da kinini ölüden aldığını söyler. Bunun yanı sıra at hırsızlığının da fazla olduğunu ifade eder. Dönemin toplumsal olaylarında hırsızlığın ileri bir seviyede olduğunu belirtir:

Gelür ba'dehû bir kefen soyucu

Günâh idici nefsine uyucu

Yıkar zulmîle hâne-i dînini

Öliden alur yoldaşı kinini (KU: 629- 630)

(Ondan sonra günah eden ve nefsine uyan bir kefen soyucu gelir. Zulüm ile din evini yıkar ve yoldaşı kinini ölüden alır.)

Zamân ile at ugrusunun biri

Ugurlamag isterdi bir esteri (KU: 1108)

(Zaman ile at hırsızının biri, bir atı çalmak istedi.)

Hırsızlığın yanına hac yolculuğunun da sıkıntılarını dile getiren Yahyâ, hacının birinin yolda dalgınlık içerisindeyken uyuyakaldığı ve kafilesinin gittiğini belirterek bu hacının kendi ağzından yanına deve binen beş kişinin geldiğini ve ecel gibi ona saldırıp soymaya çalıştıklarını anlatır. Şair, bu kişilerin ateş gözlü ve sözlerinin kıvılcım dolu olduğunu ifade ederek eleştirir:

Birin hâcının yolda gaflet alır

Gider kâfile yatur uyur kalur

Gözi yaş ile toldı âh eyledi

Başından geçen kıssayı söyledi

Didi geldi biş kimse üstür-süvâr

Gözi ‘ayn-ı âteş sözi pür-şerâr

Ecel gibi bana akın saldılar

Yayan oldılar soymaga geldiler (KU: 1511- 1514)

(Hacının biri yolda dalgınlık içerisindeyken kafilesi gitmiş ve uyuyakalmıştır. Bu durum karşısında gözleri yaş ile doldu. Ahlar etti. Başından geçen bu olayı anlattı. “Deve binen beş kişi geldi. Gözleri ateş gözlü, sözleri kıvılcım dolu. Ecel gibi bana saldırdılar. Yayan olup, soymaya geldiler.” dedi.)

Yahyâ Bey, döneminde Müslüman ve dürüst olarak çalışıp makam elde eden kimselerin hırsızların geçim kaynaklarını mahvettiğini, kimseye rüşvet vermediğini, devletin malını telef etmediğini ve işini sadık bir şekilde yaptığını belirtir. Fakat dürüst ve çalışkan kimseleri devlet erkânı kimselerin sevmediğini, çalışarak elde edilen makamın böyle dürüst gençlerin elinden alındığını söyleyerek adam kayırmanın ve torpilin çok fazla oluşuna tepki gösterir:

Meger bir Müselmân u toğrı sabî

Alur sa’y ile bir büyük mansıbı

Sadâkat ider istikâmet ider

Ana ehl-i dîvân ‘adâvet ider

Mu‘în eyledi istikâmet elin

Harâb itdi hırsızların me‘kelin

Ekâbir hedâyâsını virmedi

Nukûdun usûlini kaldırmadı

Telef itmedi pâdşâh mâlını

Gör imdi niçe oldu ahvâlini (KU: 1044-1048)

(Meğer Müslüman, dürüst bir genç, çalışarak makam alır. Sadakat ve istikamet eder. Görevine sadık olduğu için devlet erkanı ona düşman olur. İstikamet eli yardımda bulunur. Hırsızların geçim kaynaklarını harap eder. Devlet erkanı kimselere hediyesini vermez. Devlet malını boş yere harcamaz. Padişahın malını telef etmez. Gencin dürüstlüğü başına bela olur. Kötü kimselere iftira ettirerek onun çalışarak kazandığı makamını elinden alırlar.)

Bu unsurların dışında şair, gemi ve gemicilerle ilgili bazı değerlendirmeler yapar. Yahyâ Bey, gemicilerin ve geminin dünyadaki eğri olan iki en eksik şey olduğunu belirtir. Bu gemicilerinde gemide kendilerini bey gibi zannederek insanlara köpek gibi saldırdıklarını ifade eder. Gemiye ve gemicileri bu şekilde eleştiren şairin ifadelerinde de anlaşılağı üzere o dönemlerde geminin güvenli bir ulaşım aracı olmadığının sonucuna varılmaktadır:

İki egridür ‘âlemün ög kimi

Birisi gemici birisi gemi (KU: 2735)

(Dünyanın akıl gibi eğri olan iki şeyi vardır. Biri gemi diğeri gemicidir.)

Denizde gemici olur beg gibi

Talar gördüğü âdemi seg gibi (KU: 2739)

(Gemiciler gemide kendilerini bey gibi zannederek insanlara köpek gibi saldırırlar.)

2.13.3. Zina Eden Ahlaksız Kimselere Yönelik Eleştiriler

Dinen geçerli bir akit bulunmaksızın iki karşı cins arasında kurulan cinsel ilişki şeklinde tarif edilen zinanın bir davranış dizisi olduğu görülmektedir (DİVLEKÇİ, 2009: 167). Toplum nezdinde ise meşru görülmeyen cinsel münasebet olarak geçmektedir. Dinlerin kutsal kitaplarında ve toplumların ceza kanunlarında da yerini almaktadır.

Zinayı karmaşık bir hale getiren cinsel ilişkide taraflar, yani bu eylemin kimler arasında olduğudur. Çünkü cinsel ilişkiler sadece kadın ve erkek arasında olmayıp, birçok toplumda hoş karşılanmamasına rağmen, iki kadın veya iki erkek arasında ya da daha farklı şekillerde gerçekleşmektedir. Tüm bu durumların nihayetinde zina, dinlerde çirkin, kötü ve hoş olmayan bir fiil olarak görülmektedir. Namus, ahlak gibi kavramlar açısından da tehlikeli bulunmaktadır. Bu sebeplerden dolayı İslam hukukunda hadd cezalarının en ağırının zina yapan kimselere verildiği görülmektedir.

Osmanlı ceza hukukunda zina için İslam hukukunun hadd cezası uygun görülmüştür. Ancak hadd suçlarından olan zinanın kesin bir şekilde işlendiği saptandığı takdirde bu ceza uygulanmaktadır. Şüpheye mahal verecek bir durum söz konusu olduğunda verilen hadd cezası düşmektedir. Bu nedenle Osmanlı’da hadd cezaları pek uygulanamamıştır. Suçun ispatı için aranan şartlarda eksiklik olduğu takdirde ta’zir cezalar uygulamaya geçilmiştir (ÇABUK, 2020: 1-3). Zina eden kimseler için medeni durumları da göz önüne alınarak celde –değnek veya kamçı- , sürgün, recm cezalarından birisi uygulanmıştır (DEMİR, 2016: 95). Bu durum tabîi olarak şairlerinde yazdıkları şiirlere sirayet etmiştir. Bu şairlerden biri de Taşlıcalı Yahyâ’dır. Şiirlerinden yola çıkarak 16. yüzyılda zinanın fazla olduğunu saptamak mümkündür. Öyle ki Yahyâ Bey, ahlaksızlığı alışkanlık haline getirenin suretinin camız sureti gibi olacağını söyleyerek eleştirisini dile getirir:

Şol ki fışk ile me’nûs olur

Sûreti sûret-i câmûs olur (GR: 1511)

(Şu ki ahlaksızlığı alışkanlık haline getirir. Sureti camız sureti gibi olur.)

Şair, *Kitâb-ı Usûl* mesnevisinde bu husus üzerinde çok fazla durmuştur. Kadınların zina işlerine izin ve rıza vermesini eleştiren Yahyâ Bey, bu kadınlarda ne din ne korku ne de haya olduğunu söyler. Böyle peçesini açtıkça halk arasında yüzünün yere düştüğünü ifade eden şair, tepkisini açık bir dille ortaya koyar:

O ‘avrat ki bu işe vire rızâ

Ne dîn ola anda ne havf u hayâ

Peçesin açâ suratın göstere

Yüzi halk arasında düşe yire (KU: 2178-2179)

(O avrat ki bu işe rıza verir. Onda ne din ne korku ne de haya var. Peçesini açıp suratını gösterir. Halk arasında yüzü yere düşer.)

Tepkilerine devam eden Taşlıcalı Yahyâ Bey, domuz etinin neden insana haram kılındığını, bunun hikmetinin ne olduğunu sorar. İnsanların ahlak seviyesinin çok aşağıda olduğunu belirten şair, tüm bunların üzerine adamların eşlerini kıskanmadığını, onlar için kavga dahi etmediklerini ifade eder. Bu adamların halinin hayvanda bile olmadığını, hayvanların bile birbiri için kavga ettikleri noktasında dişisi için kavga dahi etmeyen adamları eleştirir. Hatta zevk ve sefaya düşkün hınzıra benzeseler bile bunun imkânsız olduğunu, o domuz oğlu domuzların asla sakınmayacağını, sözlerin, nasihatlerin onların kulağına girmeyeceğini belirtir ve artık bu diyarın böyle domuzlar ile dolduğunu ekler:

Harâm oldu insân hınzır eti

Nedür anladun mı anun hikmeti

Biri biri yanında eyler cimâ‘

Dişisini kıskanmaz itmez nizâ‘

Bunun gayrı hayvânda olmaz bu hâl

İder gördiği gibi ceng ü cidâl

Mu‘arrûs olan kırnapa vü sefîh

Muhaldür ki hınzîra olsa şebîh

Sakınmaz niçe tonuz oğlu tonuz

Kulagina girmez bunun gibi bir söz

Hanâzîr ile toldı şehir ü diyâr

Helâk eylemez oldu ehl-i şikâr (KU: 2223- 2227)

(Domuz eti, insana haram oldu. Bunun hikmeti nedir anladın mı? Birbirlerinin yanında cimâ eder. Üstüne birde dişisini kıskanmaz, kavga etmez. Bunun bu hali hayvanda olmaz. Hayvan bile gördüğü gibi kavga eder. Zevk ve sefaya düşkün olan, hınzıra benzer olsa bile imkansızdır. O domuz oğlu domuz sakınmaz. Bunun gibi sözler kulağına girmez. Bu şehir, bu diyar domuzlar ile doldu. Av ehli de helak etmez oldu.)

Yahyâ Bey, dönemin hocalarının bile yoldan çıktığını, hepsinin eşlerinden ayrı başka bir sevgilileri olduğunu ifade eder. Bu zina yapan hocaların fakir kalacağını, oynadığı kişinin yanında itibarsızlaşacağını söyler:

Zinâ ehli hâce kalur fakîr

Turur oynasınun yanında hakir (KU: 2236)

(Zina yapan hoca fakir kalır. Oynadığı kişinin yanında itibarsız kalır.

Nice kahpe kadın ve erkeğin bir araya gelerek yiyip içtiklerini eğlendiklerini ifade eder:

Niçe kahpe zenlerle bir niçe er

Gelür bir yire ‘ayş u ‘işret ider (KU: 2274)

(Nice kahpe kadınla nice erkek, bir yere gelip yiyip içip eğlenirler.)

Yahyâ Bey, düşük ahlaklı kadınların yanı sıra düşük ahlaklı erkekleri eleştirmekten de geri durmaz. Bunu şu ifadelerle aktarır: “*Sonra gelen çirkin suratlı kahpe onun avradı çıktı. Kocasına figan ile hücum etti. “Ey zina ehli, uğursuz, kötü bahtlı. Bana edersin zulüm, eziyet, ceфа ama burada murdar kahpelerle sefa sürersin.” dedi.*”:

O sonra gelen kahpe-i bed-likâ

Bunun ‘avratı çıkdı kaldı tana

Erine figân ile itdi hüçûm

Didi ey zinâ ehli bed-baht-ı şûm

İdersin bana zulm ü cevr ü cevr ü cefâ

Sürersin çepel kahpelerle safâ (KU: 2279-2281)

(O sonra gelen çirkin suratlı kahpe, bunun avradı (eşi) çıktı. Kocasına figan ile hücum etti. “Ey zina ehli uğursuz kötü bahtlı.” dedi. Bana edersin zulüm, eziyet, cefa ama burada murdar kahpelerle sefa sürersin.)

Bu durum toplumda fuhşun ne kadar çok yaygınlaştığını göstermektedir. Öyle ki fuhuş teşebbüsünde bulunan adamların gittikleri mekanlarda fahişe olarak kendi eşlerinin karşısına çıktığı görülmektedir.

Eleştirilerine devam eden Yahyâ Bey, zina ehli kimselerin mendebur züğürt, fitne ve fesatlıkta şiddetli esen bela rüzgârı olduğunu söyler. Bu kimselerin kahpe birini av eylediklerini, sonrasında hanesine koyup bir de bununla iftihar ettiklerini ifade eder:

Zinâ ehli bir müflis-i mendebur

Sabâ-yı belâ sarsar-ı şerr ü şûr

Meger kahpenün birin eyler şikâr

Koyar hânesine ider iftihâr (KU: 2317- 2318)

(Zina ehli bir mendebur züğürt, fitne ve fenalıkla şiddetli bir şekilde esen bela rüzgarıdır. Meğer kahpenin birini av eyler. Hanesine koyar ve bir de bununla iftihar eder.)

Artık hacıların, hocaların bile sapıttığını ifade eden şair, kimi hacı zannetse koltuğunun altından put gibi güzel bir dilberin çıktığını belirtir:

Kime hâcî dirsen ‘acebdür bu dem

Çıkar koltuğında anun bir sanem

Ki ya‘ni nihânîce dil-ber sever

Olur hânesi burc-ı şems ü kamer (KU: 2351-2352)

(Bu zamanda kime hacıdır desem, koltuğunun altından put gibi güzel bir dilber çıkar. Yani gizlice dilber sever. Hanesi ay ve güneşin kalesi olur.)

Güvenlikten sorumlu subaşı memurlarının bile fuhşa teşebbüs ettiği noktasında eleştiren şair, bunun önemli bir güvenlik sorunu teşkil etmesinin altını çizer:

Subaşı yüz akça beşâret virür

Sakalın öper istimâlet virür (KU: 2297)

(Subaşı yüz akçe müjdelik verir. Sakalını öpüp onun gönlünü alır.)

Hemcinse karşı duyulan ilgiden de bahseden Yahyâ Bey, aynı cinsten kişiler arasında da duygusal ve cinsel anlamda bir yakınlığın olduğunu belirtir. Oğlancılığın şiire konu olması o dönem için eş cinselliğin de fuhuş kadar önemli bir problem olduğunu gösterir (SAĞLAM, 2016: 383) :

Ne murdâr olur oğlanun ahmakı

İl içinde aldar yürür her sakî

Bulutdan şu gül yüzlü kim nem kapar

Gulâm-pâreye kapusını yapar (KU: 2391-2392)

(Oğlanın ahmakı ne murdar olur. Her uyanık il içinde (kendisini) aldatır, gider. Şu gül yüzlü buluttan ki nem kapar. Genç oğlana kapısını yapar.)

Tüm bu durumlar karşısında Yahyâ Bey, uyarmayı da ihmal etmez. İnsanların fahişelerle beraber olmaması gerektiğini söyleyen şair, bu durumu, “*İnsan köpek yalağından yemek yemez!*” diyerek ifade eder. Akıl noksanlığı, eşkıyalık ve alçaklıkla nitelendirdiği kadınların sevilmemesi gerektiğinin altını çizer:

Eyleme her fâhişeye iltiyâm

İt yalağından yimez âdem ta‘âm

Sevme anun gibi zen-i reh-zeni

Nâkısâtü’l- ‘akl u denî güdeni (GE: 1223- 1224)

(Fahişelerle beraber olma. İnsan köpek yalağından yemek yemez. Onun gibi eşkıya, akli eksik ve alçaklığı güden bir kadını sevmek!)

Böyle zina edenleri gören Yahyâ Bey, eleştirilerinin yanında bu yoldan geri döndürmek için çeşitli uyarılarda bulunur. “*Ey hayasız, Allah her tarafından görürken ondan utanmaz mısın? Gel zina yapana zinada ortak olma! Sakın kötü işi iyi sanma!*” der:

Her tarafundan görür iken Hudâ

Andan utanmaz mısın ey bî-hayâ

Zâniye gel olma zinâda şerîk

Kâr-ı bedi sanma sakın kâr-ı nîk (GE: 1228- 1229)

(Ey hayasız, Allah her tarafından görürken ondan utanmaz mısın? Gel zina yapana zinada ortak olma. Sakın kötü işi iyi sanma!)

Haramzadelerin sohbetinin bile zarar olduğunu ifade eden şair, bunun sonunun talihsizlik getireceğini belirtir. Böyle kimselerle ne bir kelam edilebileceğini ne de bir selam verilebileceğini ifade eder. Yahyâ Bey, okuyucuya heves ehli kimseleri yanına getirip, kaftanına o lekeyi dokundurmasını tembih eder.

Zarardur harâm-zâdenün sohbeti

Sonunda be-her-hâl olur nekbeti

Ko öğür yavayı yanundan müdâm

Ne ana kelâm eyle ne vir selâm

Getürme hevâ ehlini yanuna

Lekeyi tokundurma kaftanuna (KU: 2530-2532)

(Haramzadenin sohbeti zarardır. Her halinde talihsizlik olur. O başıboş olanı yanından devamlı ayır. Ne onunla bir kelam et ne de selam ver. Heves ehlini yanına getirme. Kaftanına o lekeyi dokundurma.)

Böyle zina eden kimselere seslenen Yahyâ Bey, insafı olmayan, kahpe, lanet gibi tabirleri kullanarak bu kimselere bir sınırlarının bile olmadığını, hiç mi utanmadıklarını, kahpelikten hiç mi usanmadıklarını sorar:

Sadâ-i bülend ile eydür ana

Hey insâfı yok kahpe la‘net sana

Oran olmadı mı utanmaz mısın

Dahî kahpelikden usanmaz mısın (KU: 2229-2230)

(Ona yüksek sesle söyler. Hey insafı yok, kahpe, lanet sana. Senin haddin yok mu, utanmaz mısın? Kahpelikten usanmaz mısın?)

Böylesi sureti ve sireti mekruh olanların cennetin gül bahçesini mekan edemeyeceklerini söyleyen şair, itler gibi kötü huylu olanların asla cennet kızlarının sahibi olamayacaklarını ekler ve zina edenleri eleştirir:

Sûreti ve sîreti mekruh olan

Gülşen-i firdevsde itmez mekân (GE: 1254)

(Sureti ve sireti mekruh olan, cennetin gül bahçesinde mekan etmez.)

Hâsılı bed-hûy olan itler gibi

Hûr-ı cinânun olıma sâhibi (GE: 1257)

(Velhasıl itler gibi kötü huylu olan, cennet kızlarının sahibi olamaz.)

Bu şekilde gönlü kara kimselerin fazla olmasının ibadet gecesinin karanlığı olduğunu söyler:

Gönli kara kimselerün kesreti

Oldı şeb-i tâ‘atümün zulmeti (GE: 1549)

(Gönlü kara kimselerin çok olması, ibadet gecemin karanlığı oldu.)

Hatta Yahyâ Bey, eleştirilerini başka bir boyuta taşıyarak zina yapmanın yasaklandığı takdirde bu cihandan vebanın bile çekineceğini ifade eder:

Kesilse yasag olsa ehl-i zinâ

Cihândan ibâ eyler idi vebâ (KU: 2199)

(Zina ehli kesilse yasak olsa, cihandan veba bile imtinâ ederdi.)

2.14. Dünyaya Yönelik Eleştiriler

Edebi metinlerde zemin, cihan, âlem isimleriyle okuyucunun karşısına çıkan dünya kavramı tasavvufi ve edebi olarak farklı şekillerdedir. Divan edebiyatında dini ve tasavvufi bakış açısıyla değerlendirilen dünya, farklı unsurlar dışında insanların ona yüklediği anlamlar doğrultusunda ele alınmıştır. Dünyanın vefasızlığına, döneçliğine, ikiyüzlülüğüne vb. değinilerek edebi metinlerde yer verilmiştir.

Kur'an-ı Kerim'de geçiciliği, hadislerde Müslümanlara zindan olduğu, aldatıcılığı, göz boyaması noktasında dünya ele alınmıştır. Divan edebiyatında da bu hususlar noktasında eleştirilip ve değerlendirilip, dünya hayatının salih amaller işleme noktasında bir şans olduğu ve bu şansın iyi değerlendirilmesi gerektiği üzerinde durulmuştur (ÇAVUŞOĞLU, 2019: 225- 228). Bu konunun üzerinde duran şairlerden biri de Taşlıcalı Yahyâ'dır. Eserlerinde dünyayı, cihanı ele alarak birer eleştiri unsuru haline getirir. Öyle ki, *Divan*'ında nice gönül ehli kimselerin bu alçak dünyaya gönül verdiğinin sitemini dile getirerek hem o kimseleri hem de alçak ifadesi doğrultusunda bu dünyayı eleştirmektedir:

Dünyâ-yı duna nice gönül vire ehl-i dil

Zirâ ki oldı cîm-i ecel câna muttasıl (D. s. 435, g. 244/1)

(Ecelin cimi cana bitişik oldukça gönül ehli alçak dünyaya nasıl gönül versin.)

Sonrasında Yahyâ Bey, derdinin fazla olduğunu ifade eder. Bu durumun vefasız olarak adlandırdığı dünyaya esir olmasından kaynaklandığını belirtir:

Kangı birin diyeyin bin dürlü derdüm var benüm

Bî-vefâ dünyâ gibi bir zâlîme oldum esîr (D. s. 366, g. 133/4)

(Hangi birini diyeyim bin türlü derdim var benim. Vefasız dünya gibi bir zalime esir oldum.)

Şair, bir başka eserinde yine dünyanın alçak olduğunun vurgusunu ve eleştirisini yaparak okuyucuyu bu alçak dünya ile sevgili olmaması ve din evini karanlık etmemesi hususunda uyarır:

Olma bu dünyâ-yı denî ile yâr

Dîn evini eyleme târîk u târ (GE: 1554)

(Bu alçak dünya ile sevgili olma. Din evini karanlık eyleme.)

Uyarılarına devam eden Taşlıcalı Yahyâ Bey, bu seferde dünyayı ikiyüzlü olması dolayısıyla eleştirir ve bu cihanı sevmemesi üzerinde duran şair, sonrasında ayrılığın çok zor olacağını belirtir:

Sevme iki yüzli cihânı katı

Müşkil olur sevgilinün fûrkatı (GE: 1051)

(Bu ikiyüzlü cihanı sakın sevme! Sevgilinin ayrılığı zor olur.)

Eleştirilerinin dozunu arttıran Yahyâ Bey, dünyayı Ye'cûc fitnesine benzeterek eleştirir. En büyük kıyamet alametlerinden olan Ye'cûc ve Me'cûc, büyük bir fitnelik çıkaracakları bilinmektedir. İskender'in Seddi, bu fitnecilere engel olması maksadıyla yaptırılan bir settir (ÇELEBÎ, 2013: 373-375). Şair, Allah aşkının Ye'cûc fitnesine benzeyen dünyaya İskender'in Seddi gibi engel olacağının vurgusunu yapar:

Bu dünyâ fitne-i Ye'cûca benzer

Olur 'ışk ana bir sedd-i Sikender (YZ: 4230)

(Bu dünya Ye'cûc fitnesine benzer. Aşk, ona bir Sedd-i İskender gibi olur.)

Aynı zamanda Yahyâ Bey, bu alçak dünyaya rağbet eden kimseleri göz ardı etmez. Onları da sözünü dinlemesi noktasında uyarmaktadır:

Gele et râgıb-ı dünyâ-yı denî

Sözümü esle beni dinle beni (GR: 2313)

(Gel, ey alçak dünyanın râgıbı sözüme kulak ver. Pür dikkat dinle!)

Şair, benzetmelerinde de bu geçici, fani dünyaya yer vererek, dünyayı yalancılığı noktasında eleştirir:

Fâni dünyâ gibi yalancı idi

Hasta-i 'ışka kara sancı idi (ŞG: 881)

(Bu fani dünya gibi yalancıydı. Aşk hastasına adeta kara bir sancı idi.)

Yahyâ Bey, bu dünyanın zehrinin panzehir gibi durduğunu ama onun bütün panzehirlerinin aslında bir zehir gibi olduğunu ifade eder. Şair, bu dünyanın nimetlerinin çok cezbedici olduğunu ifade etse de en nihayetinde bu dünya nimetlerinin hatta bu dünyanın bir zehir olduğunu söyler:

Zehr-i tiryak durur bu dünyânun

Cümle tiryâkı zehr durur anun (ŞG: 732)

(Bu dünyanın zehri tiryâktır. Onun bütün tiryâkı zehirdir.)

Şair, kendisine seslenerek ölümün asıl son olduğunu ve bu alçak dünyaya itimat etmemesi gerektiğini vurgular.

Çünkü âhir ölümdür iy Yahyâ

İ'timâd itme dehr-i düne müdâm (ŞG: 340)

(Ey Yahyâ, çünkü son ölümdür. Bu alçak dünyaya sürekli itimat etme.)

Bu gelip geçici olan dünyayı muhtelif ifadeler doğrultusunda eleştiren Yahyâ, bu dünyanın bir virane olduğunun da vurgusunu yapar. Hatta kendisinden sonra gönlüne de seslenen şair; “*Ey gönül, dünya fanidir. Baykuş gibi bu viraneyi bekleme!*” der.

Fânîdür iy gönül cihân fâni

Bekleme bûmveş bu vîrânı (ŞG: 342)

(Ey gönül, bu dünya fanidir. Baykuş gibi viraneyi bekleme.)

2.15. Feleğe Yönelik Eleştiriler

Gök, gökyüzü, sema, alem, talih, dünya, kader, baht, devran vb. gibi anlamlarının yanında her gezegene özgü gök tabakası, yıldızları taşıdığına, hareket ettirdiğine inanılan felek, şeffaf gök küre olarak değerlendirilmektedir. Genel itibarıyla bakıldığında feleğin tanımları birbirine benzemektedir.

Divan edebiyatında ise daha çok şikâyet yerine kullanılmıştır. Çünkü kaza ve kadere itiraz edemeyen şairler dünyada olup biten durumları feleğe

yüklemişlerdir. Bu nedenle şairler, feleği zalim ve onları istedikleri şeylerden mahrum bırakan olarak görmüşlerdir. Genel itibarıyla felek, zalim, adaletsiz, kindar, cellat, arsız, vefasız, güvenilirmez, fena ve acımasız olarak ele alınmıştır (KUL, 2015: 17-26).

Feleği bu şekilde ele alan ve eleştiren şairlerden biri de Taşlıcalı Yahyâ'dır. Taşlıcalı Yahyâ Bey, *Divan*'ında kendisine seslenerek feleğin yüze gülmesine itimat etmemesini öğütler ve feleğin güvenilirmezliği noktasında eleştirisi belirtir:

İ'tikâd itme yüze gülse felek ey Yahyâ

Katı hışm eyleyicek kişi güler vakt-i gazab (D. s. 298, g. 28/5)

(Ey Yahyâ, felek/baht yüzüne gülerse sakın ona inanma. (Çünkü) düşmanlık edecek kişi gazap vaktinde güler.)

Feleği arsızlığı ve vefasızlığı noktasında eleştiren Yahyâ Bey, meleğin bile şeytana hizmetkar olduğunu ifade eder:

Felek şimdi katı bî- 'âr olupdur

Melek şeytana hıdmetkâr olupdur (D. s. 241, 188)

(Felek şimdi oldukça arsız olmuştur. Melek, şeytana hizmetkar olmuştur.)

Bî-vefâlıkda felekler gibi oldu o melek

Her gice geyse yaraşur ana altunlu benek (D. s. 415, g. 212/1)

(O melek, vefasızlıkta felekler gibi oldu. Her gece altunlu benek giyse ona yaraşır.)

Yahyâ Bey, yine başka bir beyitte daha feleğin vefasızlığına değinerek eleştirilerine devam eder:

Başumdan aşdı muhabbet gubâr-ı râhı gibi

Bu bî-vefâ felekün mihri gibi mâhı gibi (D. s. 590, g. 508/1)

(Sevglinin muhabbet yolunun tozu bu vefasız feleğin güneşi ve ayı gibi başımdan aştı.)

Şair, insanları büyük gösterenin feleğin aynası olduğunu farkındadır. Böyle kimselerin serçe iken kendilerini Anka gibi görmeleri dolayısıyla eleştirir:

Halkı büyük gösteren âyînedür gerdûn-ı dîn

Bilmeyenler serçe iken kendüyi ‘Ankâ görür (D. s. 340, g. 94/4)

(Alçak dünya halkı büyük gösteren bir aynadır. Bunu bilmeyenler serçe iken kendini “Ankâ” görür.)

Bu şekilde en tepeye çıkmaya çalışanları gören Yahyâ Bey, bu feleklerin devrinin onları düşüreceğini, helak edeceğini belirterek okuyucuyu feleğe karşı uyarır:

Çıkma ol bâma ki devr-i eflâk

Düşürür ise seni ide helâk (GR: 894)

(Feleklerin devri seni düşürürse helak eder. Yükselme çıkmaya çalışma.)

Şair, fenalık ve sıkıntı yeri olduğunu söyleyerek feleği eleştirmeye devam eder. Hatta bu şekilde olan feleğin gururlanacak nesi olduğunu da idrak edemez:

Mihnet-âbâd-ı fenâdur bu felek

Nesi var ola gurur eyleyecek (GR: 1014)

(Bu felek fena yerinin mihnetidir. Gururlanacak nesi var?)

2.16. Fiziksel Özelliklere Yönelik Eleştiriler

Taşlıcalı Yahyâ Bey, ele aldığı unsurların yanı sıra şahısların fiziksel özellikleri üzerinden de çeşitli eleştiriler yapmıştır. *Kitâb-ı Usûl* mesnevisinde eleştirisini çeşitli benzetmeler yardımıyla dile getirir; “Zaman ile sert huylu biri evlendi. Ona çirkin yüzlü bir karı verdiler. İki ayağı sanki iki sopa gibi. Boş teni sanki bela mağarası. Kış rüzgârı misali soğuk yüzlü. Acı sözlü sanki ceфа ateşi gibi. Açıkçası sürmesi simsiyah durur. Sanki çeperi kömürle kararmış zannedersin.” :

Zamân ile evlendi bir tünd-hûy

Ana virdiler bir karı zişt-rûy

İki pâyı gûyâ ki iki ‘asâ

Mücevvef teni sanki gâr-ı belâ

Sovuk yüzlü mânend-i bâd-ı şitâ

Acı sözlü gûyâ ki nâr-ı cefâ

Turur sürmesi rastıkı âşkâr

Kömürle kararmış sanasın cidâr (KU: 2021- 2024)

(Zamanla sert huylu biri evlendi. Ona çirkin yüzlü bir kadın verdiler. İki ayağı sanki iki sopa gibidir. Boş teni sanki bela mağarasıdır. Kış rüzgârı misali soğuk yüzlü. Acı sözlü sanki cefa ateşi gibi. Açıkçası sürmesi simsiyah durur. Sanki çeperi kömürle kararmış zannedersin.)

Dönemi ve yaşadığı toplum hakkında çeşitli hususlara yer veren Yahyâ Bey, döneminde kölelerin ve hizmetkarların farklı ırklardan seçildiğini anlattığı bir bölümde hizmetkarların siyahi kimselerden seçilmemesi gerektiğini önererek bu kimseleri fiziksel ve kişisel özellikleri bakımından eleştirir. Çünkü şaire göre siyahlardan kimseye hayır gelmez ve siyahların içi şeytanlıklarla doludur:

Dahî gayrı ecnâsu‘l-hâs olur

İçi tolu vesvâs-ı hannâs olur

Hayır gelmez aslâ sakın karadan

İki gözün ise çıkar aradan

O kul kim kapunda ola bed-sıfât

Hemân anı bakar göresine sat (KU: 2785- 2787)

(Kendine has soylar olur. İçi vesvese dolu şeytan olur. Asla kara olandan hayır gelmez. İki gözü olsa da aradan çıkar. O kötü sıfatlı kapında olursa kul, hemen önüne arkasına bakmadan sat.)

2.17. Müzik Aletleri ve Çalgıcılara Yönelik Eleştiri

Döneme ve Osmanlı Hanedanı'na bakıldığında hemen hemen bütün âlim, şair ve sanatkârlar, şiir ve musiki başta olmak üzere çeşitli sanatlar ile meşgul olmuşlardır. Musiki ile ilgili olan unsurlar ve müzik aletleri gerek beşeri gerekse tasavvufî yönden Klasik Türk edebiyatında yerlerini almıştır. Aynı zamanda Osmanlı padişahları, musiki ve sanatla uğraşanları himayesi altına almış, desteklemiştir. Bu da Osmanlı'da sanatsal faaliyetlere verilen değeri göstermektedir. Padişahların yanı sıra şairlerde musiki dinlemenin önemini vurgulamışlardır. Fakat kişinin musikiyi evinde icra etmesi doğru bulunmamıştır. Bizzat musiki ile uğraşmak, herhangi bir çalgı çalmak hoş görülmemiştir. Hatta tüm bunların, dinî musiki hariç, Müslüman olmayanlara uygun olacağı düşünülmüştür (DEMİR, 2013: 1-2). Taşlıcalı Yahyâ Bey, bu noktada Allah'ı zikretmekten alıkoyacak unsurlara fazlasıyla tepki göstermiştir. Bunlardan en çok üstünde durduğu unsurlar ise, müzik aletleri ve çalgıcılarıdır. Bu düşüncesinden hareketle Yahyâ, musikara meyledilmemesi gerektiğini, bunun Allah'ı zikretmekten alıkoyacağını, çengin çalgıcının elinde nasıl inlediğini örnek göstererek ve buna insanın ibretle bakması gerektiğini ekleyerek, anlatır:

Yürü meyl eyleme mûsîkâra

Zikr-i Mevlâdan ider âvâre

‘İbret ile nazar it itme ‘inâd

Çeng ider mutrib elinden feryâd (GR: 2459- 2460)

(Meyletme musikara, yürü! Seni Allah'ı zikretmekten alıkoyar. İnâd etme, ibretle bak! Çengi çalgıcının elinden inlemektedir.)

Şair, zikrin sessiz yapılması gerektiğini savunur. Allah'a ibadet edenlerin seslerinin dışarı çıkmasının nedenini içlerinin tambur gibi boş olmasına bağlayan Yahyâ Bey, maneviyatı güçlü olan kişilerin zikrinin sessiz ve gösterişsiz olduğuna değinir. Dolaylı olarak tamburun gereksiz olduğu noktasında eleştirilerini dile getirirken gösteriş için ibadet edenleri de tambura benzeterek eleştirisine farklı bir boyut kazandırır:

Eger olmasa mücevvef tanbûr

Kullarun eylemez âvâz-ı zuhûr (GR: 713)

(Eğer tanbur içi boş (oyuk) olmasa, kullarının avazlarını zuhur eylemez.)

Yahyâ Bey, kemençe çalan bir kimsenin putlar gibi olduğunu, ona meyledenin Müslüman olmadığını da ekler:

Sanemler gibidür kemençe hemân

Ana mâ'il olmaz Müselmân olan (KU: 2538)

(Kemençe sanemler gibidir. Müslüman olan ona meyilli olmaz.)

Şair, kemençe çalanlarla ilgili ağır eleştirilerine devam eder. Kemençe çalan kişileri bağayı ve değersiz bulur. Kemençenin şeytanın kemani olduğunu ifade eder ve insanları isyana teşvik etmesi yönüyle eleştirir:

Kemençe çalan mühmel ü mübtezel

Şu çingeneler gibidür fi'l-mesel

Niçe kere kesmez bıçağın urur

Bogazladığını çağırdur turur

Kemençe şeyâtine olur kemân

İder halkı 'isyân okına nişân (KU: 2541- 2543)

(Kemençe çalan bayağı ve değersiz (kişi) meselâ şu çingeneler gibidir. Çoğu defa kesmez (sadece) bıçağı vurur. Boğazladığını bağirtir durur. Kemençe şeytanın kemani olur. İnsanları isyan okuna hedef gösterir.)

Bir başka çalgı olan tambur da bu eleştirilerin odağı olmuştur. Yahyâ Bey, çeng ve telli tamburu çalanlara insanların ardını döneceğini, tamburun insanlar içinde uzanıp yatmakta olduğunu, onu gören salah sahiplerinin ona tekme attıklarını söyler:

Alur altına çengini ol bakar

Semer üzre binmiş hımâra döner

Gören çeng ü şeş-tâlarun derdini

Utanmaz çalana döner ardını (KU: 2535- 2536)

(Ol bakar (öküz) çengini altına alır. Tıpkı semer üzerşne binen eşeğe döner. Çeng ve telli tanburun bu halini gören utanmayarak çalan kişiye arkasını döner.)

İl içinde tanbur uzanur yatar

Salâh ehli anı görince kakar (KU: 2546)

(Tanbur, insanlar içinde uzanıp yatar, onu gören salah sahipleri ona tekme atar.)

Şair, kopuz sesini işiten bir kişi aldanarak sanki kazan üzerine damla damlıyor gibi hisseder. Zurna çalarken avurdu şişen zurnacının halini ise eşeğin erkeklik organına benzetir. Çalgıcının ise davul çalarken dışkısına basmış ayı gibi homurdandığını söyler. Davul ve dümbelek çalanların karın saldıklarını ve başlarına kendi elleriyle kavgayı satın aldıklarını belirtir. Eline sefayla santur alan ve mahcubiyetle eğilip kanun çalan kişilerin hallerini, düşürdüğünü başkalarıyla arayan körlerin durumuna benzetir. Uyarılarına da bir taraftan devam eden şair, insanın tef gibi paraya atlamaması gerektiğini, zaafi olanlar gibi şiddete meyletmemesini ekler:

Kopuzu işiden kişi aldanur

Kazan üstine tamlar tamlar sanur (KU: 2537)

(Kopuz sesini işiten kişi, yanılarak kazan üzerine damla damlıyor zanneder.)

O zurnacının kim avurdı şaşar

Olur hassiyyetinle bir kîr-i har (KU: 2547)

(Zurna çalarken avurdu şişen zurnacının hâli, eşeğin erkeklik organına benzer.)

Nakâre çalarken görün mutribi

Gümürdür bokın basmış ayı gibi (KU: 2550)

(Mutribi davul çalarken görün. Dışkısına basmış ayı gibi homurdanır.)

Tabl u nakkâre ki karın saldılar

Başına gavgâyı satun aldılar (GE: 1579)

(Davul ve dümbelek karın saldılar. Başlarına da kavgayı satın aldılar.)

Eline safâ ile santur alan

Egilüp hicâb ile kânûn çalan

Şu körler gibidür ki başın eger

Düşürdüğünü eller ile arar (KU: 2548- 2549)

(Eline santur alan ve utanarak eğilip kanun çalan kişilerin hâlleri, düşürdüğünü eliyle arayan körlerin durumu gibidir.)

Pâraya atlama yüri def gibi

Şiddete meyl itme muzâ‘af gibi (GE: 974)

(Yürü tef gibi paraya atlama! Zaaflı olanlar gibi şiddete meyletme!)

Taşlıcalı Yahyâ Bey, bu çalgıları çalan çalgıcılarında başlarına zeval gelmesini, kıyamette lanet halkası olarak çalgıcının dilenci çanağına benzeyen tefinin yeterli olacağını söyler:

Bu sâzende kısmuna gelsün zevâl

Yiri oldu her yirde saff-ı ni‘âl (KU: 2534)

(Bu çalgıcı kısmına zeval gelsin yeri her yerde ayakkabıların konulduğu yer (alçakta) oldu.)

Kıyâmetde ey mutrib-i kec-nazar

Defün boynuna tavk-ı la‘net yiter

Defün pulı eksük degül her zamân

Dilenci çanağına benzer hemân (KU: 2544-2545)

(Ey eğri bakışlı çalgıcı, kıyamette boynuna lanet halkası olarak geçirmek için tefin yeterlidir. Pulu hiçbir zaman eksik olmadığından adeta dilenci çanağına benzer.)

Hatta bu çalgıcıların sazını alıp başlarına çalmanın sevaba girme sebebi olduğunu söyler. Böyle hainlere Tanrı’nın düşman kesildiğini, bu çalgıcıların müezzinlerinin şeytan olduğunu, onlara her bahtsızın her lanetin uyduğunu, çaldıklarının da gaflet aleti olduğunu ekler:

Hemân bunların sazını alasin

Sevâba girüp başına çalasın (KU: 2554)

(Hemen bunların sazını alıp, başlarına çalasın ve sevaba giresin.)

Bu hâinlere oldu Tanrı ‘adû

Ki şeytân müezzinleridür kamu

Uyar ana her nekbeti la‘neti

Olur çaldığı âlet-i gafleti (KU: 2605- 2606)

(Hepsi şeytanın müezzinleridir. Allah bu hainlere düşman olmuştur. (Bunlara) her lanet ve talihsizlik yakışır. (Çünkü) çaldığı gaflet aleti olur.)

Yahyâ Bey, çalgı işini kadın işi olarak görür ve adam olana çalgı işinin gerekmeceğini ifade eder. Çünkü ona göre çengi çalan kılıç çekemez:

Gerekmez er olana şugl-ı zenân

Kılıç çalabilür mi çengi çalan (KU: 2551)

(Er olana kadın işi gerekmez. Çeng çalan kılıç çalabilir mi?)

Şair, çalgılara ve çalgıcılara olan eleştirisini ve nefretini çeşitli benzetmelerle kuvvetlendirir. Çalgıcıların sazlığının yandığını ve sonrasında heves ehli olan isyan grubunun dağıldığını belirtir. Daha önce kemençeyi çalan kişinin putlar gibi olduğunu söyleyen şair, onun putunun kırılıp, yandığını ateşe odun olduğunu, çengin şeytan bayrağının yerlere yıkıldığını, rebabın halinin harap ve viran olduğunu, rakkasın saadet gününün devrinin döndüğünü, tamburun çalgıcıya can belası olduğunu ve sanki bir avradın elinde oğlanı ağlarmışçasına ses çıkardığını, kemençenin çalgıcı elinde figan ettiğini, sazın vücudunun iblis hanesi olduğunu, sazı dinsizler gibi ateşte yaktıklarını, kemanın bela eli olduğunu ve artık şarap meclisinin halkası ile ney sohbetinin bozulduğunu ifade eder:

Tutuşdı âteşe sâzedeler neyistânı

Tagıldı ehl-i hevânun gürûh-ı ‘isyânı

Kemânçenün sanemi sındı yandı âteşe ‘ûd

Yıkıldı yerlere çengün livâ-yı şeytânı
Rebâbun eylediler hâlini harâb u yebâb
Kurudı câm-ı tehi gibi fâsıkun kanı
Def oldı kâse-i Mecnûn gibi iki pâre
Sifâl-i seg gibi câmun dürüldi devrânı
Giderdi âlet-i hengâmesini mutrıblar
Olurdu ‘ayn-ı ‘avâma hicâb-ı zulmânî
Sa‘adeti güninün devri döndi rakkâsun
Çalındı çalıcının hâke tâc-ı ‘unvânı
Akar sular gibi cümle terâne ehlinün
Yere düşürdi yüzün emr-i şer-i Sübhânî
Belâ-yı cân idi sâzende kısmına tanbûr
Elinde ‘avretün ağlardı sanki oğlanı
Ne zulm idi bu ki def itdi pâdişâh-ı cihân
Kemânçe mutrıb elinden iderdi efgânı
Vücûd-ı âlet-i sâz idi hâne-i iblis
Melâhide gibi yakdılar âteşe anı
Kemân-ı dest-i belâ idi çengün endâmı
Nişân iderdi günâh oklarına insânı
Bozuldı halka-i bezm-i mey ile sohbet-i ney
Tağıtdı şâh-ı vilâyet bu dâm-ı noksânı (D. s. 38-39, k. 6/ 1-12)

(Çalgıcıların sazlığı ateşe tutuştu. Heves ehlinin isyan grubu dağıldı. Kemeçenin putu kırıldı, yandı, ut ateşlerde yandı. Çengin şeytan bayrağı yerlere yıkıldı. Rebabın halini harap ve viran ettiler. Boş kadeh gibi o günahkarın kanı kurudu. Tef Mecnun’un sazı (kasesi) gibi iki parça oldu. Köpek çanağı gibi kadehin devranı dürüldü. Çalgıcılar gürültü aletlerini ortadan kaldırdı. Avamın gözüne zulüm perdesi olurdu. Rakkasın saadet

gününün devri döndü. Çalgıcının unvan tacı toprağa çalındı. Allah'ın şeriatinin emri bütün çalgıcıları akarsular gibi yere düşürdü. Tambur, çalgıcıya can belası idi. Sanki elinde avradın oğlanı ağılardı. Nasıl bir zulümdü ki bu cihan padişahı bu zulmü bitirdi. Kemençe, çalgıcı elinden figan ederdi. Şeytanın evi müzik aletinin gövdesiydi. Onu mülhidler gibi ateşte yaktılar. Çengin endamı, bela ehlinin yayıydı. İnsanı günah oklarına hedef yapardı. Şarap meclisinin halkası ile ney sohbeti bozuldu. Vilayet şahı bu eksik tuzağı dağıttı.)

Tüm bu çalgıları Allah'ın haram ettiğini düşünen şair, iyi bir şey olsalardı haram olmayacaklarını belirtir ve okuyucuyu sorgulamaya teşvik eder:

Harâm itdi bu kısmı Rabbü'l-enâm

Eyü olsa olmazdı bunlar harâm (KU: 2553)

(Bu kısmı Allah haram etti. İyi bir şey olsalardı eğer bunlar haram sayılmazdı.)

Taşlıcalı Yahyâ Bey için müzik aletleri ve çalgıcılar insanı her türlü günaha sokabilecek unsurlardandır. Yine onun için insanı Allah'tan ve imandan uzaklaştıran birer tehditir. Onları çalanlarda imansızdır. Bu yönleriyle ele alıp eleştiren şair, o çalgıları çalmayacağını, çağırmayacağını, bir saza hevesli olmayacağını açıkça belirtir. Dinsiz, imansız, heves ehline Deccal olmayacağını da altını çizerek:

Çalmazuz çağırılmazuz bir sâza meyyâl olmazuz

Dînsüz îmânsuz hevâ ehline Deccâl olmazuz (D. s. 392, g. 175/1)

(Çalmayız, çağırmayız bir saza hevesli olmayız. Dinsiz, imansız heves ehline Deccal olmayız.)

2.18. Kış Mevsimine Yönelik Eleştiriler

Klasik Türk şiirinde şairler, sanatlarını icra ederken tabiattan ve içerisinde bulundukları sosyal çevreden etkilenirler. İlhamını aldıkları hemen hemen her unsuru estetik bir malzeme olarak görürler (GÜNDOĞDU, 2017: 121).

Şiir vasıtasıyla tabiat ve tabiata ait unsurların yoğun şekilde işlenmesi ve toplumsal yaşama olan etkisi, şiirin veya şairin toplumsal hayat ile olan bağlantıları, ilişkileri göstermesi bakımından önem taşımaktadır. Klasik şiirde tabiat ve tabiata ait unsurlar, gündelik yaşamı ve toplumun yaşayış şeklini estetik bir söyleyişle ele alması bakımından mühimdir.

Şairlerin çeşitli unsurları ilham malzemesi olarak gördüğü belirtilmişti. İşte bu ilham malzemelerinden biri de mevsimlerdir. Klasik Türk edebiyatında mevsimler her yönüyle, değişik açılardan ele alınmaktadır. Çoğunlukla bahar mevsimi işlense de şairler diğer mevsimleri de ele alırlar. Bunun yanı sıra Klasik dönem şairlerinin üzerinde durduğu bir diğer mevsim, kıştır (YAZAR, 2021: 71-74).

Kış, yoğun olarak eğlencenin yaşanmadığı ve bağı bahçeyi yani göze hoş gelen güzelliklerden kişiyi mahrum bıraktığı noktası şairler tarafından pek hoşlanılmayan bir mevsimdir. O nedenle çoğunlukla kıştan ve soğuktan bir yakınma, eleştiri söz konusudur (YILDIZ AKAGÜNDÜZ, 2009: 160-162). Bu mevsimin soğuk oluşu dolayısıyla yakınan ve sosyal hayata olan etkilerini ele alan bir diğer şair Taşlıcalı Yahyâ'dır.

Yahyâ'nın dil ve üslup özellikleri incelendiğinde kış mevsiminin ona sıkıntı verdiği görülmektedir. Öyle ki *Gülşen-i Envâr* mesnevisinde kışın geldiğini ve cihana sıkıntı verdiğini belirtir. Hatta şair, kış mevsiminin bir haydut gibi gelerek, ilham kaynağı olan ağaçları soyduğunu söyleyerek kışı eleştirir. Yahyâ Bey, kışın soğuk suretini açıkça gösterdiğini ve rüzgarını cihana doldurduğunu söyleyerek sosyal hayata olan etkisi bakımından da ele alır ve kışın bu yönünü de eleştirir:

Geldi şitâ virdi cihâna ta' ab

Soydı harâmî gibi eşcârı hep

Toldı cihân âyine-i rüzgâr

Kıldı sovk suretini âşikâr (GE: 1872- 1873)

(Kış geldi ve cihana sıkıntı verdi. Bir haydut gibi ağaçları hep soydu. Rüzgâr aynası cihana doldu. Soğuk suretini aşikâr kıldı.)

2.19. İçkiye Yönelik Eleştiriler

İçki, Osmanlı'nın örfi ve dini açıdan uygun görmediği bir içecek olmasından dolayı içkiye hazineden para ödenmemiştir. Bu nedenle İstanbul'da Türkler, şarap üretmez ve ticaretiyle ilgilenmezlerdi. Şehirdeki tüm meyhaneciler Yahudi, Rum veya Ermenilerden oluşmaktadır. Meyhanede veya sokakta sarhoş yakalanmanın cezası büyük olduğu için Türkler bu konuda daha dikkatli davranmışlardır.

Klasik Türk edebiyatına bakıldığında İslamiyet'te yasaklanmış olmasına rağmen şarap, içki vb. hem gelenek hem de tasavvufi hem de gerçek açıdan şiirlerde sıklıkla kullanılmıştır. İçkinin insanın üzerinde bıraktığı etki, rengi, kokusu, imal ediliş şekli dolayısıyla divan şairleri tarafından ilgi görmüştür (SARAL, 2017: 153-155). Yahyâ Bey, içkinin insanı hataya yönlетеceği ve yoldan çıkaracağı hususunu ele almış ve bu açılardan içkiyi eleştirmiştir.

Şair, *Yûsuf ve Zelîhâ* mesnevisinde içki kadehinin böyle övülmemesi gerektiği üzerinde durur. İçkinin anlama cevherini talan edeceğini, insanı hayvan ile bir kılacağını söyler. Yasaklar denizinin şişesinin kadeh olduğunu ifade eden şair, kişinin ona el sürmemesi gerektiğini öğütler. Çünkü içki Yahyâ'ya göre bela meclisinin halkasının yüzüğü, güçlük ve dert ateşinin vücududur. İçkinin cehennem ehlinin tacına benzediğini ifade eder:

Didi Yûsuf inende ögme câmı

Yaşamasun anun gibi harâmî

İder bu cevher-i idrâki talan

Kılur insanı hayvân ile yeksân

Kadehdür zevrak-ı bahr-i menâhî

Ana el sürme ey sâhî vü lâhî

Nigîn-i halka-i bezm-i belâdur

Vücûd-ı âteş-i derd ü 'anâdur

Ma'âza'llâh ne âzerdür bu âzer

Cehennem ehlinün tâcına benzer (YZ: 2798-2802)

(Yusuf dedi: “İçki kadehini böyle övme. Onun gibi bir haydut yaşamasın. Anlama cevherini talan eder. İnsanı hayvan ile bir kılar. Yasaklar denizinin kayığı kadehtir. Ey hata yapan ve yanılan ona el sürme! Bela meclisinin halkasının yüzüğüdür. Güçlük ve dert ateşinin vücududur. Maazallah ne ateştir bu ateş. Cehennem ehlinin tacına benzer.)

İçkiyi her açıdan eleştiren şair, kadehin şarap ile dolduğunu ve hastanın sidik şişesine benzediğini belirtir. Sürahinin, şarap kadehini içmeseydi böyle kendinden geçip asla boğazını ele vermeyeceğini ifade eder. Bu durumda içki içildikten sonra insanda oluşan kendini bilmez halin, insana her şeyi yaptırabileceği noktasına dikkat çeker:

Şarâb ile tolar her câm-ı sâğar

Hemân kârûra-i bîmâra benzer

Surâhî içmeseydi câm-ı sahbâ

Boğazını ele virmezdi aslâ (YZ: 2806-2807)

(İçki kadehi şarap ile dolar ve hastanın sidik şişesine benzer. Sürahi şarap kadehini içmeseydi, asla boğazını ele vermezdi.)

Şarabın hava kabarcığının bile harama göz diktiğini söyleyen şair, elinin o fesat kadehe varmayacağını belirtir. Çünkü Yahyâ Bey, insanı yoldan çıkaran içkiye fırsat tanınmaması gerektiği üzerinde durur:

Habâb-ı bâde göz dikdi harâma

Vücûdî tîz irişdi in'idâma

Elüm varmaz benim câm-ı fesâda

Çıkarur âdemi yoldan o bâde (YZ: 3643-3644)

(Şarabın hava kabarcığı harama göz dikti. Vücudu hava kabarcığı gibi yok olmaya tez erişti. Benim elim o fesat kadehine varmaz. O şarap insanı yoldan çıkarır.)

Tüm bunlara ek olarak Taşlıcalı Yahyâ Bey, tüm fesatlıkların başının kadeh olduğunu belirtir ve onunla arkadaş olunmaması gerektiğinin altını çizer:

Câmdur cümle fesâdun başı

Olma zinhâr anun ayakdaşı (GR: 2445)

(Bütün fesatlıkların başı kadehtir. Sakın onun arkadaşı olma!)

3. BÖLÜM

3. TAŞLICALI YAHYÂ BEY'İN ESERLERİNDE OLUMLU ELEŞTİRİLER

Divan şiirinin ve şairinin doğduğu çevre bugünden oldukça farklıydı. Olumsuz anlamda yapılan eleştirilerde alay etmek, sataşmak, çekiştirmek gibi negatif alt yapılı duygu durumları mevcuttur. Aslında tüm bunlar yoğun yaşanan duyguların açığa çıkmasıdır. Bununla doğru orantılı olarak yine yoğun duyguların meydana getirdiği ve yerginin olduğu yerde beliren övgü unsurları da yer almıştır. Bu iki unsur divan şiirinde birbiri içine geçmiştir.

Klasik edebiyat metinlerinde övgü önemli bir üslup özelliği olarak ortaya çıkar. Değerli hissedilme arzusuyla meydana getirilen bu şiirler, zaman zaman padişah ve devlet adamlarına, Allah'a, Hz. Muhammed'e, diğer din büyüklerine, şairliklerine, kendilerine ve diğer unsurlara yönelik övgü doğrultusunda olumlu eleştirilerini dile getirmişlerdir.

Olumlu eleştiriler genel itibariyle padişahların ve devlet adamlarının kudretine, adaletine, halkın refahını sağlamalarına yönelik unsurlar, çeşitli mecazlar ile aktarılmıştır. Bunun yanında şairlerin edebi kişiliklerinin de değerlendirildiği bu tarz şiirlerde Allah aşkının da ön planda olarak işlendiği görülmektedir. Klasik şiirde olumlu eleştiriler bir şahsın veya bir nesnenin olumlu taraflarının ele alınıp, muhtelif sanatlı ifadelerin yer verilmesi ve aynı zamanda övgü dolu cümlelerle süslenerek aktarılmasıyla şairlerce oluşturulmuştur.

Taşlıcalı Yahyâ Bey'in eserlerinde de bu durum görülmektedir. Yahyâ Bey, ele aldığı konuların olumlu tarafları üzerinde durarak övgüsüyle harmanlayıp okuyucusuna sunmuştur.

3.1. Şahıslara ve Şairlere Yönelik Yapılan Olumlu Eleştiriler

3.1.1. Kanuni Sultan Süleyman'a Yönelik Olumlu Eleştiriler

Klasik Türk şiirini devrinde himaye etmesiyle, desteklemesiyle ve ‘klasik’ bir hale getirmesiyle bilinen Kanuni Sultan Süleyman aynı zamanda adından siyasi, askeri, sosyal anlamda başarılı ve adil, adaletli bir lider olarak da bahsettirmiştir. Öyle ki Latîfî’nin tezkiresinde Kanuni, ‘*adl ü ihsan âyetinin sarihi*’ olarak aktarılmış ve övülmüştür. Kanuni adına yazılmış Süleymânnâmelerde adil ve adaletli oluşundan sıkça bahsedilmiş ve çok yönlü bir sultan olması açısından övülmüştür.

Kanuni Sultan Süleyman, hükmü boyunca adaleti yaymaya ve sağlamaya çalışmıştır. Gayrimüslimlerin hakkını korumuş, fethettiği topraklarda sınıf, din, dil ayrımı gözetmeksizin herkesi himayesi altına almış, mallarına el koyulan tüccarların zararını karşılamış olması da buna bir delildir (ALVAN, 2011: 20-25). Bunların yanı sıra devrinde birçok şairi himayesi altına almış olması, edebiyat ve sanatın hamisi olarak bilinmesini sağlamış ve dolayısıyla dönemindeki birden çok şairin eserlerinde tüm bu olumlu özellikleriyle yerini almıştır. Taşlıcalı Yahyâ’nın da eserlerinde bu durumun geçerli olduğu görülmektedir.

Yahyâ Bey, eserlerinde Kanuni Sultan Süleyman’ın özelliklerinden en fazla adaletli oluşu üzerinde durmaktadır. Yahyâ Bey’e göre Kanuni’nin adaleti ölçülü ve adeta bir bahar mevsimi gibi hoşgörülüdür:

mu’tedil ‘adliyle ‘âlem nite-kim fasl-ı rebî’

dem-be-dem oldı bu dünyâ-yı denî dârü'l-emân (BOZYİĞİT, 2021: 154/30)

(Sultan Süleyman’ın adaletiyle bütün dünya bahar mevsimi gibi hoşgörülü ve ölçülüdür; bu alçak dünya artık selamet yurduna döndü.)

Kanuni Sultan Süleyman’ın diğer özelliklerinden ve devrinde yaptıklarından da bahsedilmiştir. Sultan Süleyman’ın şanının yüce oluşuna, iyiliğinin çok, ihsanının ise sonsuz olduğuna değinerek onun ne büyük bir padişah olduğu yönünde olumlu eleştiriler yapıldığı görülmektedir. Yahyâ Bey, hem dönemi hakkında bilgi verirken hem de aslında devrin yönetim şekli hakkında bilgilere de yer vermiştir. Öyle ki Sultan Süleyman’ın

döneminde kimsenin iyilikten, yardımdan mahrum kalmadığı açıkça ifade edilmiştir:

Şânı ‘âlî lutfı çok ihsânı bâ-had ehl-i dîn

kalmadı mahrûm evvel lutfını eden recâ (BOZYİĞİT, 2021: 158/24)

(Şanı yüce, iyiliği çok, ihsanı sonsuz; iman sahibi padişah! İyiliğini umanlardan mahrum kalan olmadı.)

Taşlıcalı Yahyâ Bey, Kanuni’n yüceliğini, dindarlığını, adaletli oluşunu hemen her fırsatta okuyucuya sunmuş ve eşsiz, emsalsiz oluşu üzerinde durmuştur:

sidre vü tûbâ gibi zîbâ ziyâde bî-misâl

gök gibi mâ-fevķ-ı mevcûd u cemîl ü mûntehâ (BOZYİĞİT, 2021: 158/30)

(Sidre ve tuba gibi güzel ve emsalsizdir. Gök gibi bütün mevcudiyetin üstünde, en yüksektedir.)

sidre-veş a’lâdan a’lâ zâhid ü hem ehl-i dâd

cümlenün hep eylerin cem’ etdi ol kâfi ana (BOZYİĞİT, 2021: 158/26)

(Sidre misali yücelerden daha yücedir, dindardır, adalet sahibidir. Herkesin iyiliği için çalıştı, bu iyilik ona kafidir.)

Osmanlı Devleti’nin en güçlü zamanlarının Kanuni Sultan Süleyman dönemi olduğunu ifade eden Yahyâ Bey, Kanuni döneminin baharı getirdiğini ve devrinde kimsenin mağdur olmadığını, kimsenin ağlamadığını ifade etmiştir:

gölüp açılmada ‘âlem behâr-ı ‘adli ile

deminde ağlayan ancak gürûh-ı şıbyândur (BOZYİĞİT, 2021: 163/34)

(Cihan adaletinin baharıyla gülüp açılmakta. Senin zamanında ağlayan ancak çocuklardır.)

Osmanlı tahtından en uzun kalan padişah Kanuni’nin haşmetli ve mübarek oluşu üzerinde durulmuştur. Kendisi de asker olan Yahyâ Bey’in fetihleri ile nam salmış olan Kanuni ve askerlerini de işlediği görülmektedir.

Kanuni Sultan Süleyman ve askerlerinin heybetini olumlu yönden ele alan Yahyâ Bey, Kanuni'yi atına binince bulut üzerindeki güneşe, askerlerini ise beyaz sarıklar sarınmış dalgalı denize benzetmiştir:

ser-i 'adû-yı siyeh-rûyî tîğî çevgânı

bi-'aynihi ser-i tûr üzre nûra benzedürin

semend-i rif'ati üstinde şâh-ı devrânı

ak ata binse sehâb üzre âfitâba döner

o şevketi yaraşuk pâdişâh-ı nûrânî

hilâl-i 'îd gibi 'arşa asdı şemşîrin

gazanferân-ı memâlik-sitân-ı 'osmânî

mahall-i ma'rekede aq 'amâmeler sarınup

talazlu bahre döner leşker-i firâvânı (BOZYİĞİT, 2021: 171/ 28-32)

(Kılıcının çevganı, kara yüzlü düşmanın başını kahır elinin altına alıp yerlere çalar. Yüceliği bakımından atının üzerindeki padişahı Tur'un başındaki nura benzetirim. O haşmetli, mübarek padişah ata binince bulut üzerindeki güneşe benzer. Osmanlı'nın ülkeler fetheden aslanları, kılıçlarını bayram hilali gibi arşa astı. Onun sayısız askerleri savaş meydanında sarıklar sarınıp dalgalı denize dönerler.)

Yahyâ Bey, Kanuni Sultan Süleyman'ın devrin Mehdi'si, zamanın Süleyman'ı, cihanın padişahı, devrin sığınağı, velilerin Süleyman'ı olduğunu ifade ederek Kanuni hakkındaki olumlu düşüncelerini açığa çıkarmıştır:

mehdî-i devr ü süleymân-ı zemân şâh-ı cihân

ki açar dest-i du'âsı ile bâb-ı zaferi (BOZYİĞİT, 2021: 173/16)

(Dua eliyle zafer kapısını açar. Devrin Mehdi'si, zamanın Süleyman'ı, cihanın sultanı!)

penâh-ı devr ü zemân ya'nî pâdişâh-ı cihân

velîlerün senedi 'âlemün süleymânı (BOZYİĞİT, 2021: 181/27)

(Devrin sığınağı yani cihan padişahı, velilerin dayanağı, alemin Süleyman'ı.)

Kanuni Sultan döneminin bolluğunu, cömertliğini ve şanını görenlerin başka bir sultandan dahi bahsetmeyeceği üzerinde durulmuştur:

yanunda kayser ü hâkânı anmağa utanur

gören bu cûd u sehâyı bu yüce 'unvânı (BOZYİĞİT, 2021: 43)

(Bu bolluğu, cömertliği ve şanı görenler yanında başka sultandan söz etmeye utanırlar.)

Yahyâ Bey, devrin padişahı Kanuni Sultan Süleyman'ı Hz. Ali gibi sadık, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer gibi adaletli olması açısından ele almıştır:

şâh-ı siddîkdür ol haydar-ı kerrâr-misâl

âl-i 'osmânda 'ayân eyledi 'adl-i 'ömeri (BOZYİĞİT, 2021: 174/ 17)

(Kanuni, döne döne düşmana saldıran Hz. Ali gibi sadık bir hükümdar. Hz. Ebû Bekir gibidir, Osmanlı Devleti'nde Hz. Ömer'in adaletini sağladı.)

Yahyâ Bey için Kanuni Sultan Süleyman; Musa sözlü, Hz. Hızır gibi ihtiyaç sahiplerinin yardımına koşan, Hz. Hızır gibi huyları olan, Hz. İsa gibi nefesiyle halkına tekrardan can olan, Hz. Muhammed'in vekili, kâinatın sultanı, devrin Süleyman'ıdır. Olumlu taraflarını hemen her açıdan ele alan Yahyâ Bey, Kanuni'nin büyük bir komutan oluşuna ve düşmanlarının ondan ne denli korktuğunu da işlemiştir:

Mûsâ-keîâm u hızz-hıssâl ü mesîh-dem

'osmân-hilm ü sâye-i envâr-ı kirdigâr

nâ'ib-menâb-ı ahmed ü mahmud u mustafâ

sultân-ı bahr ü berr süleymân-ı rûzigâr

sürse şikârgâh-ı gâzâyâ semendini

a' dâ kaçâr hemîşe öninde gazâle-vâr

düşmen ne yüz-ile gele meydânına anun

meşhûrdur ki kurdun ovada ne işi var

‘adlin eşitdi yer delik olsa yere girer
şeb-revliginden eyledi rûbâh-ı fitne ‘âr
bir şâhdur ki fursat u nusret ana qarîn
bir bâzdur ki murg-ı se‘âdet kılur şikâr
‘âlem nesîm-i hulkı ile müşk-bâr olur

etdükçe bâd-ı şubh gibi ‘azm-i kûhsâr (BOZYİĞİT, 2021: 185/ 18-24)

(Musa sözlü, Hızır huylu, İsa nefesli; Hz. Osman gibi merhametli ve sabırlı, Allah’ın nurlarının gölgesi! Hz. Muhammed’im makamının vekili, denizlerin ve karaların sultanı, devrin Süleyman’ı! Atını gazanın av alanına sürse düşmanlar önünde ceylan gibi kaçır. Fitneci tilki onun adaletini işitince geceleri gezen olduğu için öyle utandı ki yer delik olsa girerdi. O öyle bir padişahdır ki üstünlük ve zafere sahiptir. Öyle bir doğandır ki saadet kuşunu avlar. Sabah rüzgârı gibi dağlara çıktıkça yaratılışının esintisiyle miskile dolar.)

Taşlıcalı Yahyâ Bey, yine Kanuni Sultan Süleyman’ın cömertliğini olumlu anlamda ele alırken aynı zamanda Rüstem Paşa ve Cem Sultan’ın adının dahi Kanuni ile anılmasından utanılacağını belirtir:

zencîr-i zerle mihr-i felek tâk-ı kasruna
zerrîn âyine gibi asılsa vechi var
gören seni bu cûd ile rezm ile bezmde

yanunda rüstem ü cemi anmağa ede ‘âr (BOZYİĞİT, 2021: 186/ 36-37)

(Göğün güneşi altın zincir ile kasrının kemerine aştın bir ayna gibi asılsa yeridir. Ey padişah, seni savaşta ve mecliste cömertliğiyle görenler, yanında Rüstem Paşa ile Cem Sultan’ı anmaya utanırlar.)

Taşlıcalı Yahyâ Bey için Kanuni Sultan Süleyman; gökler kadar şeref sahibi, kutlu hükümdar, makamı yüksek ve Allah’ın gölgesi gibidir. Bu ifadeler ile Yahyâ Bey’in hem Kanuni’ye olan bağlılığı hem de ona karşı olan olumlu düşünceleri görülmektedir. Kanuni’nin Allah’ın cemaline mazhar olsa şaşılmayacağını, çünkü Yahyâ’nın kalbinin aynasının su gibi

temiz olduğunu ifade ederek bu düşüncelerini desteklemiştir. Hatta Yahyâ Bey, onun bu eşi benzeri görülmeyen meziyetlerinin hiçbir tarife sığmayacağını, övgüye değer olan vasıflarının boyu gibi uzun olduğunu ifade etmiştir:

sipilr-kevkebe sâhib-kırân-ı rûy-ı zemîn

bülend-mertebe şems-i hüda vü zıll-ı hudâ (BOZYİĞİT, 2021: 191/16)

(Gökler kadar şerefli, yeryüzünün kıran sahibi, kutlu hükümdarı, yüksek makamlı, hidayetin güneşi, Allah'ın gölgesi!)

su gibi âyine-i kalbün oldu çün sâfi

'aceb mi olur isen mazhar-ı cemâl-i hudâ (BOZYİĞİT, 2021: 193/ 35)

(Allah'ın cemaline mazhar olsan şaşılmaz. Çünkü kalbinin aynası su gibi temizdir.)

çü kaddi gibi uzundur sıfât-ı memdûhı

beyâna sığmaya vasf-ı bedî'i ey yahyâ (BOZYİĞİT, 2021: 193/ 42)

(Ey Yahyâ, eşi benzeri görülmemiş o hünerleri, meziyetleri tarife sığmaz. Çünkü övgüye değer vasıfları boyu gibi uzundur.)

Taşlıcalı Yahyâ Bey, Kanuni Sultan Süleyman'ın Müslümanların sığınağı olduğunu, herkesin yardımına koştuğunu ve adaletli olduğunu hemen her fırsatta ifade etmiştir. Hatta Kanuni döneminde şeytanın dahi yine hapsediğini ifade eden Yahyâ Bey; bu devirde adalet, huzur ve sükûnetin sağlandığı noktasına değinerek okuyucusunu da bilgilendirmiştir:

şevket-ile devlet ü rif'at makâmında mukîm

hikmet-ile 'izzet ü rağbet mekânında mekîn

vâlî-i ashâb-ı takvâ hâmi-i ahlâk-ı hak

pâdişâh-ı ümmet-i ahmed penâh-ı ehl-i dîn

ey çerâğ-ı nûr-ı 'ayn-ı 'âdilân u 'âlimân

v'ey emîr-i kâm-rân u kâm-bahş u kâm-bîn

ey nihâl-i bâğ-ı gülzâr-ı behişt-i saltanat

v'ey çerâğ-ı nûr-ı 'ayn-ı evvelîn ü âhirîn

'ahd-i 'adlünde gerü mahbûs olupdur var ise

irmez oldu kimseye telbîs-i iblîs-i la'în (BOZYİĞİT, 2021: 196-197/ 25-29)

(Saltanat ve yücelik makamında heybetle oturan, hikmetle izzet ve itibar mekanında bulunan! Takva sahiplerinin emiri, Hak dostlarının hamisi, Muhammed ümmetinin padişahı ve Müslümanların sığınağı! Ey adalet sahiplerinin ve âlimlerin göz nurunun ışığı! Ey halkının yardımına koşan, dileğine kavuşmuş bahtiyar sultan! Ey saltanat bahçesindeki bağın filizi ve ey gelmiş, gelecek olan bütün insanların göz nurunun ışığı! Lanetli şeytanın hilesi kimseye tesir etmez oldu. Lanetli şeytanın hilesi kimseye erişmez oldu. Şeytan, senin devrinin adaletinde yine hapsolmuştur.)

Taşlıcalı Yahyâ Bey için Kanuni Sultan Süleyman'ın devri uzun bir kışın ardından gelen bahar mevsimi, bahar mevsiminin gelmesiyle canlanan ve açan çiçekler gibidir. Yukarıdaki beyitte değindiği gibi devrin güzelliğinin bilincinde ve bu güzelliği sağlayanında Kanuni olduğunun imajını veren Yahyâ Bey, olumlu eleştirilerinin yanı sıra dualarında da sultanına yer vermeyi ihmal etmemiştir:

nite-kim ere mürûr-i mâh u sâl-ile behâr

nite-kim handân ola fasl-ı behâr-ile zemin

üstüvâr ol ber-karâr ol pâ-y-dâr ol 'adl-ile

nite-kim devr ede şehründe şühûr-ile sînîn

devletiyle kâ'inât-ı âlem olup ber-murâd

hazret-i hak eylesün anı belâlardan emîn (BOZYİĞİT, 2021: 197/ 37-39)

(Ayların ve yılların geçişiyle gelen bahar mevsimi gibi, baharla şenlenen toprak gibi. Aylar ve yıllar geçtikçe şehrinde adaletle sonsuza kadar var ol! Alem onun devletiyle muradına erişsin. Yüce Allah, onu belalardan korusun!)

Kanuni Sultan Süleyman'ın döneminde kurt ile koyun gibi birbirine ezelden düşman olan iki hayvanın dahi yan yana yürüdüğü ifade eden Yahyâ Bey, yine olumlu bir eleştiri yapmış ve dönemindeki herkesin hiçbir şekilde ayırım yapmaksızın bir arada yaşadığını, yaşayabildiği ifade etmiş ve Kanuni'nin adaletine bir kez daha değinmiştir. Yine devrinde kimsenin kibre kapılmadığını, birbirine kin gütmeyişini, halkın bolluk ve bereket içerisinde yaşadığını, eceli gelmeden kimsenin ölmediğini aktaran Yahyâ, dönemi hakkında bilgiler vermeye devam etmiştir:

kurd koyun-ile yürür 'âşık u ma'sûk gibi

'ahd-i 'adlinde kimesne edemez zulm u dalâl (BOZYİĞİT, 2021: 200/28)

(Kanuni Sultan Süleyman'ın devrinde kurt ile koyun aşıkla sevgili gibi yürür, onun adaletinin döneminde kimse zulmedemez.)

sipîhr-i dîn ü devlet âfitâbı

risâlet şâhınun nî'ib-menâbı

şehinşâh-ı cihân u zıll-ı rahmân

emîrû'l-mü'minîn sultân süleymân,

revândur hükmî cümle bahr ü berre

kılıcı 'arşa asdı niçe kerre

tolar rûz-ı mesâfi içre her gâh

sadâ-yı âyet-i nasrun mina'llâh

deminde kimse itmez kibr ü kîne

meger ebrû-yı dil-ber bir birine

zuhûr idelden ol mihr-i 'adâlet

ri'âyet buldı ser-cümle ra'iiyyet

meh-i nev bir gulâm-ı halka-der-gûş

felek şemşîri havfinden zırh-pûş

yolına kimsenün hergiz gelür yok

deminde hîç ecel düzdinden ayruk
ne denlû kılsa dil şeh-bâzı pervâz
viremez evc-i evsâfindan âvâz
zihî sâhib-kırân-ı rûy-ı devrân
bir ednâ hâdimidür mısra sultân
uzundur kaddi gibi vasfı ey dil
leb-i dil-dâr gibi muhtasar kıl
ilâhî haşre dek mânend-i hâtem

eli altında ola cümle 'âlem (BOZYİĞİT, 2021: 387-388/ 31-42)

(İmanın göğü, devletin güneşi, peygamberlik şahının vekili! Cihanın şahlar şahı, Allah'ın yeryüzündeki gölgesi, müminleri emiri Sultan Süleyman! Hükmü bütün cihana hakimdir, pek çok kez kılıcını Arş'a asmıştır. Savaş gününde her yer “Yardım ve zafer Allah'tandır!” ayetinin sedasıyla dolar. Döneminde gönül alıcı sevgilinin kaşlarından başka hiç kimse kibre kapılmaz, birbirine kin gütmez. O adalet güneşi doğduğundan beri halk baştan sona hürmet ve ikram gördü. Hilâl, kulağı küpeli bir köledir; felek ise kılıcının korkusundan zırha bürünmüştür. Döneminde ecel hırsızından başka hiç kimse kimsenin yoluna çıkmaz. Gönülün ak doğanı ne kadar uçarsa uçsun vasıflarının yüksekliğinden ses veremez. Ne hoş yeryüzünün kıran sahibi, kutlu padişahı! Mısır'ın sultanı bir aciz hizmetkârdır. Ey gönül, onun övgüsü boyu gibi uzundur. Onu gönül çelen sevgilinin dudağı gibi kısa kes! Ey Allah'ım! Kıyamete dek bütün âlem, mühür misali hükmü altında olsun!)

Taşlıcalı Yahyâ Bey'in genel itibariyle Kanuni için iyi dileklerde bulunduğu görülmektedir. Çünkü Yahyâ, yaşanan tüm iyiliklerin kaynağının merkezinin Kanuni Sultan Süleyman olduğunun farkındadır. Devletin her bir köşesinin ibadete çekilenlerle ve misafirlerle dolu olduğunu ve Kanuni'nin meclisine gelenlerin hiç kesilmediğini, divanının hiç dağılmadığını ifade eden Yahyâ, Kanuni'nin döneminde çok saygı gördüğünü, sevildiğini dile getirmiştir:

cihân turdukça tursun pâdişâh-ı âl-i 'osmânî

ki ihyâ eylemişdür bu mekân-ı kân-ı ihsânı

mücâvirden müsâfirden degüldür gûşesi hâlî

zihî şâh-ı vilâyet kim kesilmez ehl-i dîvânı (BOZYİĞİT, 2021: 278/ 1-4)

(Cihan durdukça Osmanlı Sultanı var olsun! Çünkü bu iyilik kaynağı mekânı ihya etmiştir. Ortamın her tarafı kendini ibadete adanmışlarla ve misafirlerle doludur. Ülkenin öyle hoş sultanıdır ki divanı dağılmaz.)

Kanuni Sultan Süleyman'ın adaletini, döneminde kimsenin kimseye zulmetmediğini, tek zulm edenin sadece sevgili olduğunu ve başka sultanlara baş eğmeyeceğini, sadece Osmanoğlu'nun kulu olduğunu söyleyen Yahyâ, Kanuni'nin eşsiz, benzersiz olduğunu ifade etmiş ve hem kılıcın yani komutanlığının çok iyi olduğunu hem de kaleminin yani şairliğinin çok iyi olduğunu aktarmıştır. Hatta Kanuni'nin savaşa çıktığı anda düşmanlarının sıfır hükmünde olacağını da belirtmiştir. Yahyâ Bey, Kanuni Sultan Süleyman'ın güzelliğini herkesin bildiğini ve bu durumda onu nasıl methedeceğini bilemediğini dile getirmiştir. Yine Kanuni'nin bu devlete layık, eşsiz ve benzersiz olduğunu söyleyerek hakkındaki olumlu eleştirilerini aktarmaya devam etmiştir:

'âlemün sâhib-kırânıdır süleymân hânumuz

yirden üstün ola her dem sâye-i yezdânumuz

'adl-ile meşhûrdur ol şâh-ı 'âlî-şânumuz

kimse zulm itmez zemânında meger cânânumuz

anılur 'âlemde yahyâ gibi ad u şanumuz

begligümüz var bizüm nazm-iledür 'unvânumuz

ölmezüz biz haşre dek turur bizüm dîvânumuz

sıdkumuz gibi bütündür 'ahdümüz peymânumuz

hükmine râm olmazuz biz degme sultân oğlunun

kuliyuz kurbâniyuz adıyla 'osmânîoğlunun (BOZYİĞİT, 2021: 314/ 1-9)

(Süleyman Han'ımız yeryüzünün kıran sahibi, kutlu hükümdarıdır. Rabb'imizin yeryüzündeki gölgesi, daima yerden üstün olsun! O yüksek makamlı sultanımız adaletle nam salmıştır. Devrinde, sevgiliden başka hiç kimse kimseye zulmetmez. Âlemden Yahyâ gibi adımız anılır, şanımlar konuşulur. Bizim beyliğimiz var! İtibarımızla şöhretimiz, şiirlerdir. Biz ölmeyiz, Dîvân'ımız kıyamete dek kalır. Sözümüz, imanımız gibi bütündür. Biz her sultan oğlunun emrine baş eğmeyiz! Namıyla Osman oğlu'nun kuluyuz, kurbanıyız.)

sâhib-i seyf ü kalem şâh-ı ülû'l-elbâb olan

'âlemi feth eylemekde mihr-i 'âlem-tâb olan

evliyâu'llâh içinde zübde-i aktâb olan

rûy-ı ma'nâda bugün ser-leşker-i ashâb olan

'âlemün sâhib-kırânı hân süleymândur gelen (BOZYİĞİT, 2021: 328/ 1-5)

(Kılıç ve kalem sahibi, âlimlerin padişahı olan, âlemi fethetmede cihanı aydınlatan güneş olan, Evliyalar içinde erenlerin göz bebeği olan, hakikatte bugün sahiplerin komutanı olan, gelen âlemin kıran sahibi, kutlu hükümdarı Süleyman Han'dır!)

cânumuz 'azm-i gazâ kılma n'ola ey yahyâ

yok hisâbında sıfır gibi çün a'dâ (BOZYİĞİT, 2021: 361/ VII / 1-2)

(Ey Yahyâ, canımız olan padişahımız gazaya çıksa ne olur? Çünkü düşman onun karşısında sıfır gibi yok hükmündedir.)

ben nice medh idem ki cemâlini el bilür

gün gibi bî-nazîr bilür bî-bedel bilür

bu 'izzete bu devlete gâyet mahal bilür

yahyâ 'ale'l-husûs ziyâde güzel bilür

sultânımı efendimi şâh-ı cihânımı (BOZYİĞİT, 2021: 331/ 1-5)

(Ben nasıl methedeyim? Zira güzelliğini herkes bilir. Güneş misali eşsiz bilir, benzersiz bilir. Bu izzetle bu devlete son derece layık bilir. Ey Yahyâ, velhâsıl pek güzel bilir. Sultanımı, efendimi, cihan padişahımı.)

Osmanlı Devleti'nin en önemli padişahlarından biri olan Kanuni Sultan Süleyman'ı Taşlıcalı Yahyâ Bey, birçok olumlu yönden ele almıştır. Üzerinde durduğu en önemli husus Kanuni'nin adaletli oluşudur. Yahyâ'nın devrini de yansıtan şiirlerinde, Kanuni döneminde herkese yardım edildiği, kimsenin yardımdan mahrum kalmadığı, ayırım yapılmadan herkesi kucaklayan bir tarafın olduğu, huzur ve sükûnetin sağlandığı ve kimsenin eceli gelmeden ölmediği, halka zulmedilmeyen bir sistemle yönetimin sağlandığı gibi bilgilere ulaşılmaktadır. Sık sık büyük bir padişah ve komutan olduğuna da değinilen Yahyâ'nın şiirlerinde Kanuni, olumlu bir şekilde yerini almıştır.

3.1.2. Diğer Şairlere Yönelik Olumlu Eleştiriler

Hemen her divan şairi, döneminde veya kendisinden önceki şairlere ve o şairlerin şiir anlayışlarına çeşitli eleştirilerde bulunmuşlardır. Şair ve eser değerlendirmeleri yergi içerdiği kadar övgüyü ve doğal olarak kıyaslamayı da beraberinde getirmiştir.

Taşlıcalı Yahyâ'nın da eserlerinde olumsuz anlamda ele alınan ve şairlikleri doğrultusunda eleştirdiği şairler mevcuttur. Bunun yanında saygı duyduğu ve olumlu taraflarıyla ele aldığı şairlerin başında 14. yüzyılın sonlarında ve 15. yüzyılın başlarında yaşamış olan Câmî'dir. Genç yaşta döneminin bütün ilimlerine hakim olan, tüm sultanların ve sarayın sonsuz hürmetini kazanan Câmî'yi saygıyla anan Yahyâ Bey (OKUMUŞ, 1993: 94-99), şiirinin kusursuzluğunun yanında gazellerinde Câmî hazretleri gibi fena makamını gözlediğini, benliğinden aşama aşama sıyrılmayı aradığını ifade eder:

Kemâl-i nazm-ile yahyâ müsellemler olsa n'ola

gazelde hazret-i câmî gibi fenâ gözler (BOZYİĞİT, 2021: 489/7)

(Yahyâ şiirinin kusursuzluğuyla anılsa inkar edilemez. O, gazelde Câmî hazretleri gibi fena makamını gözler durur.)

Eserlerinde dönemi hakkında bilgileri de aktaran Yahyâ Bey, meclislerde Gülşehrî'nin telifi tercümesi olan Mantıku't -Tayr adlı eserinin ve Câmi'nin Bahâristân'ın okunduğunu ifade ederek, meclistekilerin kendilerinden geçtiklerini aktararak bu şairlere saygı duyduğunu ve zamanında çok okunduğunu ifade ederek olumlu eleştirilerini dile getirmiştir:

mantıku't-tayr u behâristân-ı câmi okıyup

bülbül-i gülzâr-ile bezm ehli oldı hem-nişîn (BOZYİĞİT, 2021: 194/ 4)

(Meclis ehli Mantıku't-tayr ile Câmi'nin Bahâristân'ını okuyup gül bahçesinin bülbülüyle dost oldu.)

celâl ü seyyid ü câmi vü şeyh sa'deddîn

sipîhr-i mâh-ı kemâlünde oldılar pervîn (BOZYİĞİT, 2021: 218/ 33)

(Celâl, Seyyid, Câmi ve Şeyh Sadeddin fazilet ayının göğünde Süreyya oldular.)

Taşlıcalı Yahyâ Bey, Nizâmî'nin *Hüsrev ü Şîrîn* mesnevisinin üzerinde durmuştur. Yahyâ Bey, Nizâmî'den din denizinin cevheri ve cemiyet halkasının yüzüğü olarak bahsetmiş ve bu yönüyle Nizâmî'yi olumlu anlamda eleştirmiştir:

Şeyh Nizâmî güher-i bahr-i dîn

Halka-i cem'iyete oldı nigîn (GE: 772)

(Şeyh Nizâmî, din denizinin mücevheri, cemiyet halkasının yüzüğü oldu.)

Taşlıcalı Yahyâ Bey, dinine bağlı olan şairlerin bir derya deniz olduklarını ve kimsenin cevherine tamah etmedikleri yönündeki olumlu eleştirilerini dile getirmiştir:

Bahre döner şâ'ir-i ehl-i ver'a

Gevherine kimsenün itmez tama' (GE: 2883)

(Dinine bağlı şairlerin denize döner, onlar kimsenin cevherine tamah etmezler.)

3.1.3. Devlet Adamlarına Yönelik Olumlu Eleştiriler

Şairlerin ve sanatçıların yöneticilerle, devlet adamlarıyla tarihin hemen her döneminde ilişkileri bulunmaktadır. Birçok sultan, vezir, paşa vb. düşüncelerini, inançlarını, siyasi öğretilerini tanıtmaya benimsetme ve yayma isteğinden ya da sanata olan ilgilerinden dolayı sanatçıları himayeleri altına almışlardır. Bu durum Osmanlı döneminde de geçerlidir. Osmanlı Devleti'nde birçok padişah ve devlet adamı şairlerin koruyucusu olarak anılmıştır.

Yapılan bu uygulama aslında karşılıklı bir alışveriş ve ilişkidir. Korunan sanatçılar hamisi altında olduğu kişilerin övgüsüne pek çok şiir yazmışlar ve bu sayede şairlikteki ustalıklarının karşılığını makam, saygınlık ve maddi kazanç ile sağlıyorlardı (ÖZTÜRK, 2013: 2144-2146). Dolayısıyla birçok şair veya sanatçı yapıtlarında birçok devlet adamına gerek övgüleri gerekse yergileri ile yer vermiştir. Taşlıcalı Yahyâ Bey'in eserlerinde de bu duruma rastlanmaktadır.

Yahyâ Bey, devrinin önde gelen isimlerini kudretli, seçkin ve merhametli, bilgili oluşları açısından ve yiğitlikleriyle ele almıştır. Öyle ki Taşlıcalı Yahyâ, Osmanoğlu olanları ve hanedanın devamındaki her şahsı saygıdeğer bularak, Osmanoğlu'nun yolunda olduğunu açıkça ifade etmiştir. Bunun yanı sıra dönemin vezirlerinden İbrahim Paşa'yı da olumlu taraflarıyla ele alan Yahyâ Bey, İbrahim Paşa'nın vücudunun tıpkı Allah'tan ilk zuhur eden varlık gibi olduğunu söylemiştir. Yine Şeyhülislam Ebusuud Efendi'den övgüyle bahsetmiş ve şeriatın beyi, tasavvuf yolunun seçkini olduğunu aktararak yer vermiştir:

hükmine râm olmazuz biz degme sultân oğlunun

kuliyuz kurbâniyuz adıyla 'osmânoğlunun (BOZYİĞİT, 2021: 312/ 9)

(Bizler öyle her değme sultan oğlunun hükmüne baş eğmeyiz! Namıyla Osmanoğlu'nun kuluyuz, kurbanıyız.)

alıcı şâhîne benzer âl-i 'osmân begleri

dest-i kudret salsa bir iklîme alur ol yeri (BOZYİĞİT, 2021: 176/ 1)

(Osmanlı beyleri alıcı şahine benzer, kudret elini hangi diyara uzatsa o yeri fetheder.)

vezîr-i a'zam ibrahîm pâşâ

vücûdî 'akl-ı evvel oldı mahzâ

tup cân 'ışkına şâh-ı cihânun

girür yanar oda yolında anun

nite-kim hüsn ola 'âlemde fâ'ik

ola tedbîri takdîre muvâfık (BOZYİĞİT, 2021: 388-389/ 43-46)

(Veziriazam İbrahim Paşa'nın vücudu tıpkı Allah'tan ilk zuhur eden varlık gibidir. Cihan şahının aşkına canından geçip onun yolunda yanan ateşe girer. Güzellik âlemde itibar gördükçe idaresi takdire uygun olsun.)

şerî'atün begi ehl-i tarîkatün yegidür

du'â-yı devletidür halka ahsenü'l-a'mâl

tehi surâhî gibi fâsıkun kurur kanı

fesâd u fıska yasag etse ol huceste-hısâl (BOZYİĞİT, 2021: 223/ 38-39)

(Ebüssuud Efendi şeriatın beyi, tasavvuf yolunun seçkinidir; halkın yapacağı en güzel iş saadeti için dua etmektir. O güzel huylu, fitne ve ahlâksızlığı yasaklasa bozguncunun boş sürahi gibi kanı kurur.)

Osmanlı'nın en önemli olaylarından biri olan Kanuni Sultan Süleyman'ın oğlu Şehzade Mustafa'yı öldürtmesidir. Taşlıcalı Yahyâ Bey, bu hadiseyi doğru bulmayanlardan ve susmayanlardandır. Bu nedenle olayın geçtiği dönemlerde “*Şehzade Mustafa Mersiyesi*”ni kaleme almıştır. Mersiyede korkusuzca ifade ettiği söylemleriyle bu durumu kabullenemeyen halkın duygularını ifade etmiş, halka tercüman olmuştur (UÇAN EKE, 2017: 3-11). Taşlıcalı Yahyâ Bey, sitemini belli ettiği bu mersiyede Şehzade Mustafa hakkındaki olumlu görüşlerine de yer vermiştir:

ferîd-i 'âlem idi 'âlim idi a'lem idi

muhammed ümmetine mevti mevt-i 'âlem idi

ziyâde mâtem idi hayli emr-i mu'zam idi

salâh u zühdi kavî i'tikâdı muhkem idi

mesâyih ile musâhib ricâle hem-dem idi

kerâmetiyle kerîmü'l-hisâl âdem idi

nücûm gibi cihân-dîde vü mûkerrem idi

vücûdı muhteşem ü şevketi mu'azzam idi

tevâzu' ile selâmında hod müsellemler idi

'aceb o bedr-i temâmun ne 'âdeti kem idi

hayflar oldu ana iftirâ ile gitdi

huzûr-ı hakka du'â vü tenâ ile gitdi (BOZYİĞİT, 2021: 304-305/ 1-12)

(Âlemin biricigiydi, âlim idi, bilgiliydi. Ölümü, Muhammed ümmeti için âlemin ölümüydü. Onun ölümü çok büyük bir yas ve olaydı. Mustafa'nın takvası sağlam, imanı ise çok güçlüydü. Şeyhlerin sohbet arkadaşı, erenlerin ise dostuydu. Kerameti ve iyiliği ile yüce hasletlere sahipti. Yıldızlar gibi dünyayı görmüş, aziz ve muhteremdi. Varlığı ihtişamlı ve heybeti muazzamdı. Onun tevazuyla selamlaşması da herkesçe bilinirdi. Acaba o kusursuz olan dolunayın hangi huyu eksikti? Ona çok yazık oldu, iftira ile gitti. Allah'ın huzuruna dua ve övgülerle gitti.)

3.2. Taşlıcalı Yahyâ Bey'in Kendisine ve Şairliğine Yönelik Olumlu Eleştirileri

3.2.1. Taşlıcalı Yahyâ'nın Şairliğine Yönelik Olumlu Eleştirileri

Taşlıcalı Yahyâ, sanatına ve ustalığına güvenen bir şairdir. Bu konulardaki yetkinliğinin farkında olan şair, her türlü iyilik ile kendini taçlandırılması gerektiğini savunmuştur:

mahallidür ola 'ayn-ı 'inâyete manzûr

şecî' ü ehl-i hüner hem dahı suhandândur (BOZYİĞİT, 2021: 164/ 44)

(İyilik bakışına mazhar olsa yeridir. Yahyâ cesurdur hem hüner sahibidir hem de söz sanatında ustadır.)

Şairliğini ve beyitlerinin el değmemiş hayallerle süslü olduğunu ifade eden Yahyâ, şairliğini hem övmüş hem de olumlu anlamda ele almıştır. Eserlerini ve sanatını ele alırken Taşlıcalı Yahyâ'nın cesur ifadeler kullandığı da görülmektedir. Yahyâ Beyi, yazdığı şehrengizinin eşi benzeri olmadığını ve eseri karşısında Hz. İsa'nın sözlerinin cesaretinin dahi kalmadığını söylemiştir. Aynı zamanda hikmetle dolu olan bu sözlerinin âşıkları coşturup, onları kendinden geçireceğini ifade eder:

hayâl-i bîkr-ile gûyâ ki beyt-i ma'mûrum

serây-ı şîvede gûyâ nigâr-ı perde-nişîn (BOZYİĞİT, 2021: 219/ 44)

(El değmemiş hayallerle süslü hoş beytim güya naz sarayında oturan iffet sahibi, resim kadar güzel sevgilidir.)

bu şehrengîzümün akrânı yokdur

mesîhî sözlerinün cânı yokdur

söz oldur kim ki ola hikmet-âmîz

ola erbâb-ı 'ışka hâlet-engîz (BOZYİĞİT, 2021: 384/ 203-204)

(Bu şehrengizimin eşi benzeri yoktur. Karşısında Hz. İsa'nın sözlerinin cesareti yoktur. Hikmetle dolu o sözler, âşıkları coşturup kendinden geçirir.)

Taşlıcalı Yahyâ, şiirinin mükemmelliğini dile getirmekten geri durmamıştır. Onun ortaya attığı bu iddianın sebebi ise şiirlerindeki orijinal temalardan kaynaklanmaktadır. Taşlıcalı Yahyâ Bey, hemen her eserinde şiirlerinin tercüme olmadığını kendine has hayallerinden oluştuğunu söylemiştir. Yahyâ Bey, şiirle uğraşmaya başladığından beri gazel türünde kendisi ile yarışabilecek kimsenin kalmadığını ifade etmiştir. Aynı zamanda Yahyâ Bey, yüce bir Divan'ı, meclisi olduğunu ifade ederek hem eserinin büyüklüğünü hem de çevresinin çokluğuna işaret etmiş ve paşaların, beylerin ayağına varmasının kendisi için bir tenezzülden ibaret olduğunu söyleyerek hem eserini hem de şairliğini övmüştür:

kemâl-i nazm-ile da'vâ idersem gâm degül her dem

olupdur da'vâya ma'nâ hayâl-i hâsum iy yahyâ (BOZYİĞİT, 2021: 418/ 9)

(Ey Yahyâ, daima şiir mükemmelliği iddiasında bulunursam ne var ki?
Benim bu iddiama orijinal hayalim bu davaya anlam katmaktadır.)

bahr-i gazelde yüze gelür kimse kalmadı

yahyâ olalı nazm-ı güher-bâre âşinâ (BOZYİĞİT, 2021: 423/ 5)

(Yahyâ, gevher yüklü olan şiirle aşına olduğundan beri gazel denizinde
ortaya çıkacak kimse kalmamıştır.)

bir tağılmaz 'âlî dîvânum var iy yahyâ benüm

beglere pâşalara varmak tenezzüldür bana (BOZYİĞİT, 2021: 426/ 7)

(Ey Yahyâ, benim dağılmaz yüce bir Dîvân'ım var. Beylerin paşaların
ayağına varmak benim için bir tenezzüldür!)

Şairliğini olumlu anlamda ele almaya devam eden şair, gazellerinin
meşhur ve şiirlerinin kendisinin kanatları olduğunu ve bir daha Yahyâ gibi
kimsenin gelmeyeceğini ifade eden şair ve yine şiirlerinin hayat suyuna
benzediğini, gönül arifine can verdiğini, Hz. İsa'nın sırlarını anlatanların
şiirlerin olduğunu ifade ederek şairaneliği hakkında olumlu eleştirilerde
bulunmuştur:

adınun adı vardur o bâğ-ı murâdumun

yahyâ gazelleri gibi meşhûr u nâm-dâr (BOZYİĞİT, 2021: 463/ 8)

(O murat bağımın adının şanı vardır, Yahyâ'nın gazelleri gibi
meşhurdur.)

ma'nî yüzinde anun bâl ü peridür eş'âr

sanmanuz bir dahı yahyâ gibi şeh-bâz gelür (BOZYİĞİT, 2021: 498/ 5)

(Bir daha Yahyâ gibi bir şahbaz gelir sanmayın! Hakikatte şiir onun
kolu kanadıdır.)

hayât âbına benzer cân bağışlar 'ârif-i câna

mesîhâ remzini iş'âr iden eş'âr-ı yahyâdur (BOZYİĞİT, 2021: 503/ 7)

(Hayat suyuna benzer, gönül arifine can verir. Hz. İsa'nın sırrını anlatan
Yahyâ'nın şiirlerinin ta kendisidir!)

Taşlıcalı Yahyâ Bey, şiirlerinin inciler saçan bir deniz ve renkli hayallerle dolu, gazellerinin ise hikmetli olduğunu, sevgili tarafından cefa gören aşıklara canlar bağışladığını söylemiştir. Kendi öz benliğinin ve değerinin farkında olan Yahyâ; Allah'ın yolunda yürüyen velilerin dostu, fenâ makamında yok olup bekâda kalıcı olan ve Allah'ın nurunun doğuş yeri olduğunu ifade etmiştir. Dîvân'ının yapraklarını dalgalanmış bir denize benzeten Yahyâ Bey, mana denizini coşturan bir sabah yeli ve dünyanın paha biçilmez bir incisi olduğunu düşünmektedir. Böylelikle hem şiir anlayışını ortaya koymuş hem de öz farkındalığının yüksekte olduğunu göstermiştir:

gün gibi zâhirümüzden görünür bâtınumuz

nazm-ı yahyâ gibi bir bahr-i güher-dâruz biz (BOZYİĞİT, 2021: 532/7)

(İçimiz dışımızdan apaçık görünür. Biz, Yahyâ'nın nazı gibi içinde cvherler barındıran bir deniziz.)

hân-kâhında fenâ 'âleminün iy yahyâ

hayli pîrâne düşüpdür bu müselleme gazelün (BOZYİĞİT, 2021: 555/ 9)

(Ey Yahyâ! Bu sağlam gazelin (herkes tarafından tanınan) fena âleminin tekkesinde oldukça pîrânedir.)

mahabbet ehline cânlar bağışlar iy yahyâ

şerâb-ı nâba bedeldür bu şi'r-i rengînüm (BOZYİĞİT, 2021: 596/ 5)

(Ey Yahyâ, benim renkli hayallerle süslü bu şiirim saf şaraba bedeldir, âşıklara canlar bağışlar!)

kapadum 'ayn-ı 'isyânı enîs-i asfiyâyam ben

hevâ-ile bulanmaz bahr-i 'ummân-ı safâyam ben

ne var yoklukda var olsam gınâyı fakr-ile bulsam

fenâ-ender-fenâ olmuş bekâ-ender-bekâyam ben

erâzilden ırag olmak beni hakka yakın itdi

bi-hamdi'llâh celîs-i bûriyâ-yı bî-riyâyam ben

meh-i nev gibi çıkdum bir kenâra ehl-i şevk oldum
bugün dîvân-ı hakda matla'-ı mihr-i hudâyam ben
celâlüm yüzleri fakr-ile 'uryân olduğumdandır
niyâmından çekilmiş tîğ-ı dest-i evliyâyam ben
kocaldum iki kat oldum ecel bâr-ı girânından
yıkılmağa teveccüh eylemiş köhne binâyam ben
benüm pîrüm emîrüm pâdişâh-ı bi-nazîrümdür
muhibbinün muhibbinün muhibbi bir gedâyam ben
hakikatde talazlar gibidür evrâk-ı dîvânım
me'ânî bahrini cûşa getürmüş bir sabâyam ben
diyârumdan ırag oldukça artar kadrüm iy yahyâ
cihân mülkinde zîrâ gevher-i 'âlî-behâyam ben (BOZYİĞİT, 2021:
608-609/ 1-9)

(İsyân gözünü yumdum. Ben Hak yolunda yürüyen velilerin dostu, nefsin arzusuyla bulanmaz sefanın engin deniziyim. Yokluk makamında var olup zenginliği fakirlikle bulsam ne var? Ben fenâ makamında yok olup bekâda baki olmuşum. Alçaklardan uzak olmak beni Hakk'a yaklaştırdı. Allah'a şükürler olsun ki ben, riyasız hasırın dostuyum. Hilâl misali bir köşeye çekilip kandil oldum. Ben bugün Hakk'ın meclisinde Allah'ın nurunun doğuş yeriyim. Ben evliyanın elindeki kınından çekilmiş kılıcım, kılıcımın keskinliği fakirlikle arınmışlığımdandır. Yaşlanıp ölümün ağır yüküyle iki büklüm oldum, ben yıkılmaya meyletmiş eski binayım. Benim pirim, sultanım, o eşsiz padişahımdır. Ben yârinin sevgilisinin dostu olan bir dilenciyim. Dîvân'ımın yaprakları aslında dalgalar gibidir. Ben, mana denizini coşturmuş sabah yeliyim. Ey Yahyâ, vatanımdan uzaklaştıkça değerim artar; çünkü ben dünya yurdunun paha biçilmez incisiyim.)

Yahyâ Bey, yer yer kendisi ve hayatı hakkında okuyucusuna bilgiler vermiştir. Şiirinde memleketi taşlık olanın sözlerinin canlar bağışladığını ifade ederek memleketini anlatmış ve yine şiirlerinin renkli hayaller ile

süslü olduğunu, bir başka şiirinde ise kâinatın kulağının şiirinin incisiyle dolduğunu, bir marifet deryası ve söz incisinin kaynağı olduğunu aynı zamanda şiirinin okuyanlar tarafından içine işlediğini, yakıcı ve etkileyici şiirler yazdığını okuyucusuna aktararak şiiri hakkında olumlu eleştirilerde bulunmuştur. Hatta şiirinin kusursuzluğunun iddiasında bulunmasının yeri olduğunu da açıkça aktarmıştır:

cân bağışlar sözleri rengîn olur yahyâ gibi

la'l-i rümmânî gibi iklîmi sengistân olan (BOZYİĞİT, 2021: 628/ 7)

(Kıymetli bir lâl taşı gibi memleketi taşlık olanın sözleri, Yahyâ'nın sözleri gibi canlar bağışlar, renkli hayallerle süslü olur.)

toldı iy yahyâ dūr-i nazmunla gûş-ı kâ'inât

ma'rifet deryâsısın söz gevherinün kânısın (BOZYİĞİT, 2021: 634/ 5)

(Ey Yahyâ, kâinatın kulağı nazımın incisiyle doldu. Marifet deryâsısın, söz incisinin kaynağısın!)

bu şi'r-i hâlet-engîzün bize kâr itdi iy yahyâ

gazel olunca böyle sûznâk ü hasb-i hâl olsa (BOZYİĞİT, 2021: 651/ 7)

(Ey Yahyâ, bu coşkun şiirin içimize işledi. Gazel olacaksa işte, böyle etkileyici ve hâle uygun olsun!)

beyâz-ı nâmeme hâmem akıtdı âb-ı zülâl

kemâl-i nazm-ile da'vâ idersem ola hasen

çü oldı da'vîye ma'nî bu ihtisâs-ı hayâl

meselde sözlerimün her birisi dürr-i yetîm

kulak tutarsa n'ola pâdişâh-ı ferruh-fâl (BOZYİĞİT, 2021: 296/ IX / 2-12)

(Kalemim, defterimin sayfasına tatlı su akıttı. Şiirimin kusursuzluğu iddiasında bulunsam yeridir. Çünkü hayalin bu ustalığı, bu iddiaya neden oldu. Mesela sözlerimin her biri kıymetli birer iri incidir, kutlu padişah onları dikkatle dinlese şaşılmaz.)

Yahyâ Bey; öz farkındalığı yüksek, iyi şiir yazabildiğini düşünen ve bunu savunan biridir. Manaların ve sözlerin incisi hatta bu unsurların kaynağı olduğunu söyleyen Yahyâ Bey sadece nazmın değil, nesrinde padişahı olduğunu açıkça belirtmiştir:

pâdişâh-ı nazm u nesrem bahr ü ber sultânıyam

leşker-i eş'ârdan bir 'âlî dîvân eyledüm (BOZYİĞİT, 2021: 583/ 4)

(Nazmın ve nesrin padişahı, yeryüzünün sultanıyım. Şiir askerlerinden bir ulu Dîvân derledim.)

3.2.2. Taşlıcalı Yahyâ'nın Kendisine Yönelik Olumlu Eleştirileri

Arnavut asıllı olduğunu eserlerinde dile getiren Yahyâ, bu durumu bu denli hünerli olmasına bağlamıştır. Yaşadığı yerin yiğit, gösterişli bir ak doğanı olduğunu belirtirken, hünerini feleklere kadar çıktığını ifade ederek kendisini olumlu bir açıdan ele almıştır:

arnavud aslıdur ol taşlu yerün şeh-bâzı

asdı eflâke meh-i nev gibi tîğ-ı hüneri (BOZYİĞİT, 2021: 175/36)

(Arnavut asıllı olan o taşlı yeri yiğit, gösterişli ak doğanı, hüner kılıcını hilâl misali feleklere astı.)

Taşlıcalı Yahyâ, kendisinin ve hünerlerinin farkında olan bir şairdir. Bu nedenle her türlü ihsana layık olduğunu dile getirmekten de geri durmamıştır. Aynı zamanda iyi de bir asker olan Yahyâ Bey, ilmi ve faziletleriyle tanınan bir asker olduğunun da altını çizmiştir:

lâyık u erzânîdür her himmete yahyâ kulun

hem kemâl-ile müsellemler hem bahâdır hem çeri (BOZYİĞİT, 2021: 178/ 26)

(Yahyâ kulun her türlü ihsana layık ve münasıptır. İlmi ve faziletiyle tanınmış yiğit bir savaşçıdır.)

Yahyâ Bey, kendisinin adının sonsuza kadar yaşayacağını

'ayn-ı hayât olurmuş rûz-ı memâtı âhir

yahyâ gibi şular kim adını zinde eyler (BOZYİĞİT, 2021: 458/ 7)

(Yahyâ gibi adını sonsuza dek yaşatacak olan kimselerin ölüm günü, hayat suyu olurmuş.)

Yahyâ Bey, mensup olduğu millet ve soyunu ele almış, neslinin köklü olduğunu ve seçkin kimselerden oluştuğunu aktararak olumlu eleştiride bulunmuştur:

Arnavud'un hâssları yeğleri

Nesl-i kadîmüm Dukakîn begleri (GE: 649)

(Köklü neslim Arnavut'un seçkin Dukakin beylerine dayanır.)

3.3. Allah'a, Allah Aşkına, Hz. Muhammed'e ve Din Büyüklerine Yönelik Olumlu Eleştiriler

Aşk, Klasik Türk edebiyatında anlatılan ve hemen hemen her şairin, eserin konusu olmuştur. Dolayısıyla bu dönemin şairleri de aşkı konu edinmekten geri durmamakla beraber şiirlerinin ana temelinde bu konu üzerinde durmuşlardır. Tasavvufun tesir ettiği edebiyatta aşk, her unsurun özü niteliğindedir. Varlık alemlerinin yaratılış sebebidir. Aşk, insanı Allah'tan uzaklaştıran, alıkoyan her şeyin terk edilip tüm varlığın ve benliğin Allah'ın yoluna teslim etmektir, teslim olmaktır.

Divan şairleri de aşkı, kimi zaman ilahi açıdan kimi zaman ise doğrudan, beşeri anlamda ele almışlardır. Esasında Allah'ın insanlara sunduğu beşerî aşkın, ilahi aşka geçişte bir köprü görevinde olması durumu, şairler tarafından aşka farklı bir misyon yüklenilmesine olanak sağlamıştır. Farklı açılardan bakılan ve ele alınan aşk kavramı çeşitli mecazlarla donatılarak çoğu divan şairlerinin şiirlerine girmiştir (KOLA, 2016: 67- 76). Bu husus doğrultunda Allah/ İlahi aşk şiirleri şairlerin başlıca konusu olmuştur. Öyle ki Taşlıcalı Yahyâ, içten bir şekilde “Allah” diyenin beyan ilminin sırlarına doğru yol açtığını, zikredildiğinde bile ilahi bir esintiden sırlar işitildiğinden bahseder. Aynı zamanda Hz. Muhammed'e karşı duyulan sevgi ve saygı da edebiyatın en önemli konularından biridir. Hz. Muhammed'in Türk Edebiyatında hayatı, elçiliği, savaşları vb. kısacası her

yönüyle ele alınmıştır ve şiirin temel kaynaklarından biri olmuştur. Yahyâ Bey, içinde bu durum geçerlidir. Yahyâ, Hz. Muhammed'e duyduğu sevgi ve saygı doğrultusunda Hz. Muhammed'in din hazinesinin mahzeninin kilidi, asrın yeganesi, faziletler burcunun ayı, kibir ve riyadan arınmış kişi olduğunu ve Allah'ın hükümleri ile yaktığı meşale ile kafirleri telaş ve kaygıyla kedere boğduğunu aktarmıştır. Divan şiirinin önemli unsurlarından biri olan Dört Halife'ye karşı da olumlu eleştirilerini dinin seçkinleri, şehadet bahçesinin gülleri gibi ifadeler ile dile getiren Yahyâ, Dört Halife'nin ailesine ve ashabına karşı övgülerle dolu selamını iletmiştir:

derûn-ı dilden ol kim diye allâh

açar 'ilm-i beyân esrârına râh

bu ism-i a'zamı kim kılsa tekrâr

tuyar ilhâm-ı rabbânîden esrâr

tarîkat râhına olmağa hem-râh

yiter insâna zikr-i lafzatu'llâh

zihî bahşâyış-i sırr-ı fezâ'il

kim anun hânesidür ka'be-i dil

te'accüble gören dir anı her gâh

nişân-ı dest-i kudret oldu allâh

elifdür birliğine râst şâhid

ki oldur pâdişâh-ı ferd ü vâhid

bulur îmân içinde istikâmet

nite-kim elde engüşt-i şehâdet

açuk tut cân gözin hâ gibi gûyâ

behişt içinde bir goncedür ol hâ

budur ehl-i hakikat ittifâkı

ki lâ hallâke illâ hayyü bâkî

şerîki yok odur her sun'a sâni'
yiter mıkırâz-ı lâ bürhân-ı kâtı'
degül ma'lûm bu 'ilmün beyânı
girü allâh bilür cümle anı
yaradur katreden bir sûret-i hûb
kamer-fer'ârızı gül-reng mahbûb
nigârün kâkülin dâm-ı dil eyler
belâ-yı 'ışkı gâyet müşkil eyler
olur kadr-ile merdüm dürr-i meknûn
virür idrâk-i pâk ü tab'-ı mevzûn
hemîşe hâne-i câna mu'ayyen
açar revzen bu câm-ı dîdelerden
nazar kıl cümle mevcûdâta her gâh
olur gün gibi zâhir kudretu'llâh
zihî rezzâk-ı mahlûkât-ı 'âlem
zihî tevvâb-ı ma'sıyyât-ı âdem
zihî kudret zihî sırr-ı nihânî
mu'allak kıldı bahr-i âsümânı
zihî zât-ı 'ulüvv-i şân-ı a'zam
anuş bir kulıdur fahr-i dü-'âlem
na't-ı seyyid-i enbiyâdur
resûl-i muhterem hatmü'n-nebiyyîn
kilîd-i mahzen-i gencîne-i dîn
ferîdü'd-dehr 'ilm-i kün-fe-kâne
vahîdü'l-'asr esrâr-ı nihâne
yakaldan şer'-ile rûşen çerâğı

eridi ehl-i küfrün bağı yağı
kılupdur ol meh-i bürc-i fezâ'il
makâm-ı kurb-i ev ednâyı menzil
kaşı hakkında nâzil kâbe kavseyn
ki oldur gurre-i garrâ-yı 'îdeyn
yüzidür lem'a-ı nûr-ı ilâhî
hatıdur hüccet-i terk-i menâhî
mu'allâdur 'ulüvv-i kibriyâdan
mu'arrâdur kamu kibr ü riyadan
dehânına kaçan kim alsa misvâk
sadeften gösterürdi gevher-i pâk
n'ola yazmadı ise hattı ol hûb
ki bî-hat hûb olur gâyetde mergûb
çihâr erkân-ı dîn ü çâr gevher
ebû-bekr ü 'ömer 'osmân u haydar
ola âline ashâbına her ân

selâm-ile tahiyyât-ı firâvân (BOZYİĞİT, 2021: 387-390/ 1-30)

(Can-ı gönülden Allah diyen o kimse, beyan ilminin sırlarına doğru yol açar. Bu büyük adı kim zikretse ilahî esinden sırlar işittir. Tarikat yoluna yoldaş olmak için insana Allah'ın kelâmını anmak yeter. Fazilet sırrının ne güzel ihsanıdır. Çünkü Allah lafzının hanesi, gönül Kâbe'sidir. O'nu gören daima hayretle "Allah, kudret elinin nişanı oldu!" der. Birliğinin dosdoğru şahidi eliftir, zira eşi benzeri bulunmayan tek padişah O'dur! Eldeki şehadet elif harfi içinde istikamet bulur. Gönül gözünü hâ harfi gibi açık tut; o hâ, sanki cennette bir goncadır. Hakikati bilenlerin ortak fikri budur ki Hayy ve Bâkî olan Allah'tan başka yaratan yoktur! Ortağı yoktur, her varlığı yaratan O'dur! O'nun birliğine keskin delil olarak "Lâ" makası yeter. Bu ilmin beyanı malum değildir, onun aslını yalnızca Allah bilir. Su damlasından bir

güzel suret yaratır; ay aydınlığı yanağı gül renkli sevgilidir. Resim gibi güzel sevgilinin kâkülünü gönlün tuzağı eder, aşk belasını gayet müşkil eder. Temiz bir idrak ve güzel ahlâk verir, insan şeref bularak gizli inci olur. Bu göz camlarından devamlı can evine belli pencereler açar. Daima bütün yaratılmışları seyret! Allah'ın kudreti gün gibi görünür. Mahlukata her türlü rızkı bol bol ihsan eden ne güzel Yaradan, kulun günahları için ettiği tövbeleri kabul eden ne güzel Allah! Ne yüce kudret, ne büyük sırdır! Gökyüzü denizini boşlukta asılı hâlde bıraktı. Yüksek makamlı, kutlu varlık ne hoştur! İki cihanın övüncü olan Hz. Muhammed, O'nun bir kuludur. Nebiler Efendisi'nin Naatıdır. Muhterem Resul, nebilerin sonuncusu, din hazinesinin mahzeninin kilidi! "Ol dedi ve o da oldu." ilmine yeryüzünün bir tanesi, gizli sırlara asrın yegânesi! Allah'ın hükümleriyle parlak meşaleyi yakalı kâfirler telaş ve kaygıyla kedere boğuldu. O faziletler burcunun ayıdır. Yakınlığının makamını mesken etti. Kaşı hakkında nazil oldu; zira iki bayramın da parlak hilâli odur! İlahî nurun ışığı yüzüdür, dinin yasaklarını terk ettiğinin senedi de ayva tüyleridir. O, yücelerin yücesinden de şerefli, cümle kibir ve riyadan arınmıştır. Ağzına ne vakit misvak alsa sedefte saf inci gösterirdi. O güzel, yazı yazmadıysa ne var? Zira ayva tüyleri çıkmamış güzel gayet hoş olur. Dinin dört efendisi ve dört incisi Ebû Bekir, Ömer, Osman ve Ali'dir. Daime ailesine ve ashabına sayısız övgülerle selam olsun.)

ey çihâr erkân-ı dîn ü çâr-yâr-i kâm-bîn

ey gülistân-ı şehâdet gülleri âl-i güzîn

adı güzel gendü güzel şâh-ı dîn ü şâhidîn

ey bu yirlerde yatan ashâb-ı hayrû'l-mürselîn

evvelîn ü âhirîn ü tayyibîn tâhirîn

el-vedâ' u el-vedâ' u el-vedâ' u el-vedâ (BOZYİĞİT, 2021: 322/ V/ 1-5)

(Ey dinin dört seçkini, kutlu halifeler! Ey şehadet bahçesinin gülleri, seçilmiş evlatlar. Adı gibi kendi güzel, dinin ve şahitlerin şahı! Ey peygamberlerin en hayırlısının bu yerlerde yatan ashabı! Evvelkiler ve sonrakiler, temiz ve salih kimseler. Elveda, elveda, elveda ve elveda!)

Taşlıcalı Yahyâ Bey, Allah'tan ve Hz. Muhammed'den bahseden şiirin arşa yükseleceğini ifade eder. Şair, bu şiirlerin değerli olduğu kanaatindedir ve düşüncelerini olumlu olarak ifade eder:

Olur ol şi'r hemân 'arş-likâ

Ola yâ na't veyâ tevhîd-i Hudâ

Hikmet-i Hakkı kıla halka 'ayân

Kudretu'llâhı ide vasf u beyân (GR: 2641- 2644)

(Allah'tan ve Hz. Muhammed'den bahseden şiir hemen arşa yükselir. Allah'ın hikmetini açığa çıkarsın. Allah'ın kudretini beyân etsin.)

3.4. Taşlıcalı Yahyâ'nın Şehirlere Yönelik Olumlu Eleştirileri

Şehrengizler, edebiyatımızın milli bir nazım türüdür. Bir şehrin doğal, tarihi, kültürel, sosyal ve mimari özelliklerini yansıtan eserlerdir. Şehrin güzelliklerini, halkın yaşayışını, sanat ve mesleklerinde ün yapmış şahısları ele alıp işlenmesiyle çoğu şairin kaleme aldığı bir türdür. Taşlıcalı Yahyâ Bey'in *Dîvân*'ında da "*İstanbul Şehrengizi*" ve "*Edirne Şehrengizi*" olmak üzere iki adet şehrengizi bulunmaktadır. Bu şehrengizlerde şehirlere dair pek çok unsuru olumlu yönde ele almıştır.

3.5.1. Edirne Şehrengizi

Osmanlı Devleti'nde önemli bir yeri olan hatta başkentlik etmiş olan Edirne şehrini olumlu yönüyle ele alan Yahyâ Bey, Edirne'yi erenlerin yeri, aslanların yatağı, gazilerin ocağı gibi ifadeler ile övmüştür. Edirne için gönül gözüyle bakıldığında her tarafının aşk ile dolduğunu ifade Yahyâ, bahar mevsimiyle Tunca Nehri'nin kıyısının çiçeklerle dolduğunu ifade ederek şehri olumlu yönleriyle ele almıştır. Aynı zamanda Edirne şehrinin içerisinde güzelliklerle dolu olduğunu ifade etmiştir:

erenler yiri arslanlar yatağı

kadîmî şehr gâzîler ocağı

hisârınun yoğ imiş misli ammâ

yıkılmış kalb-i 'âşık gibi gûyâ

bu şehre cân gözini eyle nâzır
neye baksan olur 'ışk anda zâhir
cünûnına anun kılmağa tedbîr
meric ü tunca urmuş iki zencîr
kamu ebvâbı sankim 'âşık-ı pâk
kabâsından yakasın eylemiş çâk
elifler sînesinde şâh-râhı
göyünmiş dâğıdur her dûdgâhı
benüm gibi o şeh'r içinde enhâr
yürür boynın burup 'ışk ile her bâr
kaçan kim irişe fasl-ı behârî
çiçeklerle tolar tunca kenârı (BOZYİĞİT, 2021: 374/ 78-85)

(Erenler yeri, aslanlar yatağı, tarihî şehir, gaziler ocağı! Âşığın kalbi gibi yıkılmış hisarının bir benzeri daha yoktur. Bu şehre gönül gözüyle bak; neye baksan onda aşk görünür. Meriç'le Tunca, onun çılgınlığının önüne geçmek için iki zincir vurmuştur. Bütün kapıları tıpkı gömleğinin yakasını yırtmış sadık âşık gibidir. Bu şehrin ana yolu âşığın göğsündeki elifler, bacalarıysa yanık yaralarıdır. O şehirde nehirler, benim gibi daima aşkla boynunu büküp yürür. Ne vakit bahar mevsimi gelse Tunca kıyısı çiçeklerle dolar.)

bu şehrin içi zînetlerle tolmış
meric ü tunca yüzi suyu olmuş (BOZYİĞİT, 2021: 376/ 104)

(Bu şehrin içi güzelliklerle dolmuş, Meriç'le Tunca onun övünç kaynağı olmuş.)

3.5.2. İstanbul Şehrengizi

Osmanlı Devleti için siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik açıdan büyük önemi bulunan İstanbul şehri, Taşlıcalı Yahyâ Bey'in eserlerinde de önemli bir yere sahiptir. Yahyâ Bey, İstanbul'u sevgili metaforuyla ele almış ve bu

unsur üzerinden anlatmıştır. İstanbul'un her hanesinin gelişmiş olduğunu şiirlerinde aktaran şair, dönemi hakkında bilgi vermekle beraber bahar mevsimi gelince İstanbul'un sanki cennet bahçesinden bir parça haline geldiğini söylemiş ve bu bahçede renk renk çiçeklerin açtığı söyleyerek 16. yüzyıldaki İstanbul'u okuyucusuna betimlemiştir. Aynı zamanda İstanbul'daki birçok kapının denize çıktığını ifade ederek sokaklarının, mahallerinin deniz manzaralı olduğunu da betimlemesini yapmıştır. Aynı zamanda İstanbul'un cennet gibi olduğunu ve aşıkların İstanbul'da sevgilinin didarını gördüğünü söyleyerek eleştirisini dile getirmiş ve övmüştür:

ne şehir ol kim anun her beyti ma'mûr
kusûrın bildi cennetden görüp hûr
behârı bâğ-ı cennetden nümûne
açılır gülsitânı gûne gûne
sehî-kâmetler-ile zeyn olupdur
kenârı mecma'u'l-bahreyn olupdur
açılmış bahre anun niçe bâbı
kanat açmış sanursın murg-ı âbî
ne hüsn ü hulkı var yâ rab bu şehrin
göricek anı akdı gönli bahrün
olup hüsn-ile bir mahbûb-ı zîbâ
gümiş halhâldur pâyında deryâ
vücûdı hâtem-i mühr-i süleymân
ana bir halka-i sîm oldu 'ummân
se'âdet mâhıdur bu şehir-i meşhûr
şeref göginde ana hâledür sûr
idenler sûr-ı memdûdını manzar
didi sîmîn kemerlü hûba benzer

çeküp bir dâ'ire teshîr kılmış
perî-peykerleri nahcîr kılmış
leb-i deryâ ruh-ı cânâna benzer
bedenler cümleten dendâna benzer
ruh-ı cânândan mihr ola sanmış
hevâyâ uyuban suya tayanmış
n'ola cennet dir isem ana her bâr
görür 'ışk ehli anda çün-ki didâr (BOZYİĞİT, 2021: 393/ 97-109)

(O öyle bir şehirdir ki onun her hanesi gelişmiştir. Huri, cennetten görünce kendi kusurunun farkına vardı. O şehrin baharı cennet bahçesinden bir parçadır, gül bahçesi renk renk açılır. Fidan boylu güzellerle süslüdür, kenarı iki denizin kavuşma noktasıdır. Onun birçok kapısı denize açılır, sanki su kuşu kanat açmış, süzölmektedir. Ey Allah'ım acaba bu şehrin nasıl bir nasıl bir tabiatı var? Onu görür görmez denizin gönlü aktı. Güzellikle bir zarif sevgili olmuştur, derya ayağında gümüş halhaldır. Vücudu, Hz. Süleyman'ın üzerinde mührü bulanan yüzüğüdür, deniz ona gümüşten bir halka oldu. Bu meşhur ay, saadet ayıdır; sur ise şeref göğünde onun ışığıdır. Uzanmış surlarını seyredenler “Gümüş kemerli sevgiliye benzer.” dediler. Bir daire çizip sihir yaparak peri yüzlü güzelleri avlamış. Denizin kıyısı sevgilinin yüzüne benzer, sur duvarlarıysa sıra sıra dizilmiş dişler gibidir. Sevgilinin yüzünde güneş doğar sanmış, aşka düşüp deryaya dayanmış. Ona cennet dersem elbette şaşılmaz, çünkü âşıklar onda didarını görür.)

3.6. Sevgiliye Dair Yapılan Olumlu Eleştiriler

Taşlıcalı Yahyâ Bey, sevgilinin bakışını ceylana benzetmiş ve klasik edebiyatın klasikleşmiş âşığı gibi kıldan örölmüş dokumaların kendisine, misk kokulu kumaşların ise sevgiliye çok yakışacağını ifade etmiştir. Sevgiliyi seher vaktine, yine sevgilinin boyunu cennet bahçelerinin salınan selvisine, dudaklarını şaraba, yüzünü güle benzeterek tüm alemini kendisine köle ettiğini aktaran Yahyâ Bey, olumlu eleştirilerinin devamını getirerek

sevgilinin tatlı diliyle ayva tüylerinin tıpkı ağzında şeker olan yeşil bir papağana benzediğini dile getirmiştir. Sevgilinin konuşmasının gönül huzuru, yürüyüşünün cihan güneşi, ayağa kalkışının ise cennetin bir selvisi, oturmasının taze bir gül fidanı olduğunu ifade etmiştir:

hûbdur gâyetde iy âhu bakışlu dil-rübâ

bu kara çullar bana ol miskî kemhâlar sana

leyletü'l-kadrün sevâdîdur libâsun fi'l-mesel

subh-ı sâdıkdur cemâlün sanki ey şems-i duhâ (BOZYİĞİT, 2021: 421/ 1-2)

(Ey ceylan bakışlı, gönül çelen sevgili! Bu kıldan örülmüş dokumalar bana, o misk kokulu ipek kumaşlar da sana pek çok yaraşır. Ey kuşluk vakti güneşi! Elbisen sanki Kadir Gecesi'nin karanlığı, yüzün de seher vaktidir.)

serv-i revân-ı bâğ-ı cinândur boyun senün

gördükçe murg-ı cânım ider uçmagı taleb (BOZYİĞİT, 2021: 431/ 5)

(Senin boyun cennet bahçelerinin salınan selvisidir; can kuşum gördükçe cenneti talep eder.)

lebleri mül yüzi gül kâmeti bir serv-i bülend

'âlemi gendüye kul eyledi ol şâh-levend

leb-i şîrîn gûyâ ki hat-ı sebzi anun

bir yeşil tûtiye benzer deheninde ola kand (BOZYİĞİT, 2021: 451/ 1-5)

(Dudakları şarap, yüzü gül, boyu bir uzun selvi... O leventler şahı, âlemi kendine köle etti. Onun şirin tatlı diliyle yeşil ayva tüyleri, tıpkı ağzında şeker olan yeşil bir papağana benzer.

söylese ârâ-ı cândur yürise şems-i cihân

tursa serv-i cennet otursa nihâl-i verd-i ter (BOZYİĞİT, 2021: 458/ 6-7)

(Sevgili konuşsa gönül huzuru, yürüse cihan güneşidir, ayağa kalksa cennet selvisi, otursa taze gül fidanıdır.)

Sevgili, Yahyâ Bey için gümüş tenli, gönül alıcı, vefalı ve eşi benzeri olmayan bir kimsedir. Sevgiliyi anlatmaya bir sözün olmadığını, boyunu tarif etmeye ise dilin aciz kalacağını söyleyen şair, sevgilinin asla zalim olamayacağını da ekler. Olumlu eleştirilerine devam eden Yahyâ, sevgilinin mahallesinde uyuyakalmasını, insanın mescide girince uykusu gelmesi durumu ile bağdaştırarak sevgilinin mahallesini mescit ile bağdaştırmıştır. Yine bir başka beytinde de sevgilinin atından inip üstüne Kur'ân okumasıyla kabrine nur ineceğini söylemiştir:

te'âla'llâh ne 'âlî serv-i sîm-endâm dil-bersin lebün

vasfında söz yokdur boyun vasfında dil kâsır

nazîri var mıdır bi'llâhi ol yâr-i vefâ-dârun

murâd itse dahı olmaz cefâkâr olmağa kâdir

hezâr-ender-hezâr olsa edânîden ne bâküm var

benümle oldı iy yahyâ bugün ol serv-i bâlâ bir (BOZYİĞİT, 2021: 461/ 5-7)

(Maşallah! Gümüş tenli ne yüce bir selvi, gönül alıcı sevgilisin! Dudağını anlatmaya söz yoktur, boyunu tarif etmedeyse dil aciz. O istese de zalim olamaz. Allah hakkı için o vefalı sevgilinin bir eşi benzeri var mıdır? Binlerce olsa da alçaklardan hiç korkum yok! Ey Yahyâ, bugün o yüksek selvi benimle birlik oldu.)

n'ola kûyında bî-hod olsa gendüden geçüp yahyâ

gelür mescidde insânun gözine 'âdetâ uyhu (BOZYİĞİT, 2021: 637/ 5)

(Ey sevgili, Yahyâ mahallende uyuyakalıp kendini kaybetse ne olur? İnsan ne zaman mescide girse uykusu gelir.)

ka'be hakkı nûr ine kabrümde ol ân üstüme

yâr atından inüp okursa kur'ân üstüme (BOZYİĞİT, 2021: 664 / 1)

(Sevgili atından inip üstüme Kur'ân okusa Kâbe'ye yemin olsun ki o an kabrine nur iner.)

Taşlıcalı Yahyâ Bey, sevgilinin güzelliği ve zarafeti karşısındaki şaşkınlığını ifade ederken huri gibi güzel sevgilinin meclisine gelmesiyle meclisinin cennete, sakisinin ise Kevser sakisi olacağını aktarır. Şiirlerini sevgilinin dudaklarının övgüsüyle lezzetlendirdiğini söyleyen şair, sevgilinin görmezden gelişinin bir itibar, zulmetmedeki maharetinin ise iltifatların en güzeli olduğunu söyleyerek sevgilinin olumlu taraflarını öne çıkarmıştır:

bu ne hüsn ü cemâl olur yâ rab

bakıcak 'akl u fikr olur ma'dûm

bu ne hikmed-durur ki gören anı

ola seyr-i cemâlden mahrûm (BOZYİĞİT, 2021: 733/ 1-2)

(Yâ Rabbî, bu nasıl bir güzellik ve zarafettir ki bakınca akıl baştan gider. Bu nasıl bir hikmettir ki onu gören, cemâli seyretmekten mahrum olur.)

bezmümüz cennet olur sâkî-i kevser sâkî

her kaçan kim gele bin nâz ile ol hûr-sıfat

cân bağışlarsa n'ola işidene iy yahyâ

lebleri vasfı ile şi'rüme virdüm lezzet (BOZYİĞİT, 2021: 439 / 4-5)

(O huri gibi güzel sevgili ne zaman nazlı nazlı gelse meclisimiz cennet, şarap sunan saki de Kevser sakisi olur. Ey Yahyâ, işitene can bağışlarsa şaşıрма; şiirime sevgilinin dudaklarının övgüsüyle lezzet verdim.)

görmeze ursa bizi dil-dâr 'ayn-ı i'tibâr

ihtisâs-ı cevri cânânun kemâl-i iltifât (BOZYİĞİT, 2021: 439 / 2)

(Gönül alıcı sevgili, bizi görmezden gelse itibarın ta kendisidir. Sevgilinin zulmetmedeki mahareti ise iltifatın en güzelidir.)

3.6. Diğer Unsurlara Dair Olumlu Eleştiri

3.6.1. Güllaç Tatlısı

Türk mutfak kültürü hem çok kötü hem de zengin bir kültürel birikime sahiptir. Bu zengin kültürel birikim şairlerin şiirlerine de yansımıştır. Taşlıcalı Yahyâ Bey, güllaç tatlısı için can azığı ve saadet ehlinin gıdası, ruhların huzuru ve mizacın anahtarı olduğunu ifade etmiş ve güllaç tatlısının ise fakire bir yiyecek ve ganimet niteliğinde olduğunu aktarmıştır. Yahyâ, güllaç tatlısının *Hamse*'si gibi kat kat yapraklarını hikmet sahiplerinin toplanma vesilesi olarak görmüş ve bu açıdan olumlu bağlamda eleştirmiştir:

tûşe-i cândur gıdâ-yı ehl-i devletdür gülâc

rahatü'l-ervâh u miftâh-ı tabî'atdûr gülâc

açılur dil gülşeni anunla mânend-i behâr

ulu ni'metdûr fakîre bir ganîmetdûr gülâc

cânum içinde yir eyler gönlümi alur ele

zâhidâ bir bağı yufka ehl-i şefkatdûr gülâc

tatlu dillü gönli alçak 'âlim ü dâna gibi

âb-ı rûy-ı şohbet ü 'unvân-ı işretdûr gülâc

kat kat evrâkı vardur hamse-i yahyâ gibi

âlet-i cem'iyet-i erbâb-ı hikmetdûr gülâc (BOZYİĞİT, 2021: 442-446/1-5)

(Güllâç can azığıdır, saadet ehlinin gıdasıdır. Ruhların huzuru ve mizacın anahtarıdır. Gönün gül bahçesi onunla bahar misali açılır. Güllâç fakire bir yiyecek, bir ganimettir. Ey zahit, güllâç gönlümde yer edinir, bana güler yüz gösterir. Yufka yürekli, bir şefkat ehlidir. Güllâç tatlı dilli, alçak gönüllü bir âlim gibi sohbetin övücü, ziyafetin başıdır. Yahyâ'nın *Hamse*'si gibi kat kat yaprakları olan güllâç, hikmet sahiplerinin toplanma vesilesidir.)

3.6.2. Turunç Meyvesi

Divan şairleri sanatlarında meyvelerden yararlanmışlardır. Meyveler daha çok şiirlerde rengi, şekli ve kokusu bağlamında ele alınmış ve

genellikle sevgilinin özellikleri ile bağdaştırılmışlardır. Turunç veya narenc olarak adlandırılan meyveler, portakal ve mandalina için kullanılmıştır. Turunç meyvesi; rengi, şekli, kokusu ve tadı gibi unsurlarıyla konu edinilmiş ve sevgilinin çenesini, yanağını yansıtmaları bakımından kullanılmıştır (GÜLHAN, 2008: 365- 371). Taşlıcalı Yahyâ Bey ise turunç meyvesini âşığın yüzüne benzetmiş ve dünyanın gül bahçesini güzelleştirdiğini ve şiirlerini turunçlar bulunan taze fidanlara benzeterek olumlu eleştirilerini dile getirmiştir:

gülşen-i dünyâyâ virür zînet ü zîver turunç

gök yüzinde encüme döndi çemende her turunç

gül gibi rif`atde ol `izzetde ol devletde ol

ay-ile gün sohbetünde iki zîbâ ter turunç

başını top eylemiş çevgân-ı tîğ-ı mihnete

benzi sarı `âşık-ı şeydâlara benzer turunç

fakr-ile fahr eyleyen ehl-i riyâzetler gibi

tanrı korhusından oldu zer gibi asfer turunç

şi`r-i yahyânun nihâl-i tâzedür her mısra`ı

encüm-i şehla gibi ucında var yir yir turunç (BOZYİĞİT, 2021: 443/ 1-5)

(Dünyanın gül bahçesini güzelleştiren ve süsleyen her bir turunç, çimenlikte gökteki yıldızlara benzedi. Gül misali yüksek makamda ol, itibarlı ve saadette ol! Ayla güneş senin sohbetinde iki gül renkli, taze turunçtur. Turunç, mihnet kılıcının çevganına başını top eylemiş, benzi sarı, çılgın âşıklara benzer. Fakirliğiyle övünen kanaat sahipleri misali turunç, Allah korkusundan altın gibi sapsarı kesildi. Yahyâ'nın şiirinin her mısraı, uçlarında yer yer şehla bakışlı yıldızlar gibi turunçlar bulunan taze bir fidandır.

SONUÇ

Divan edebiyatı ortak imaj, mazmun ve temalar etrafında gelişen bir edebiyattır. Aynı zamanda kültürel ve sosyal çevreye kayıtsız kalmayan bir edebiyat oluşu şairlerin bu ortak temaları farklı açılardan ele almasına olanak sağlamıştır.

Hemen her divan şairi, zannedildiğinin aksine çevresinde olan bitene kayıtsız kalmamıştır. Gerek kendi şiir anlayışları etrafında gerekse yaşadıkları dönemin çeşitli sosyal ve toplumsal olayları doğrultusunda eleştirilerini yöneltmişlerdir.

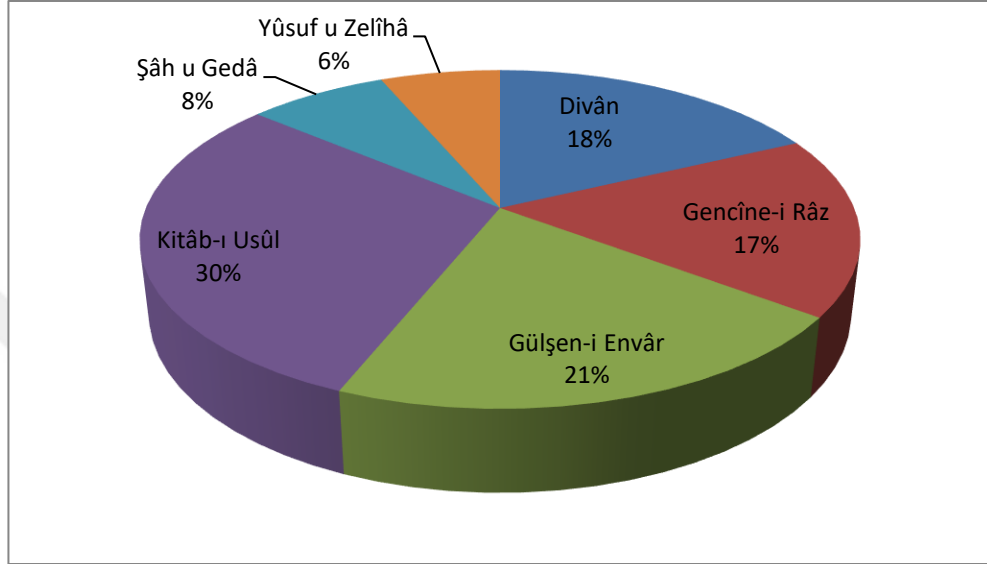
Divan edebiyatının artık klasik bir görünüm kazandığı ve alanında öncü şairlerin yetiştiği 16. yüzyılda Taşlıcalı Yahyâ Bey, yaşadığı dönemin birtakım özelliklerini şiirlerine aksettirmiştir. Dönemini şiirlerine yansıttığı bulgusuna Yahyâ Bey'in *Hamse'si* ve *Divân'ı* ele alınarak varılmıştır. *Hamse'sinin* içerisinde yer alan *Gencîne-i Râz*, *Kitâb-ı Usûl*, *Gülşen-i Envâr*, *Yûsuf u Züleyhâ*, *Şâh u Gedâ* mesnevileri ve *Divân'ı* incelenip içerisinde bulunan eleştirel unsurlar sınıflandırılıp konularına göre başlıklandırılmıştır. Elde edilen bulgular doğrultusunda oluşturulan alt başlıklar ilgili beyitlerle de desteklenmiştir.

Yahyâ'nın eserlerinde (yaklaşık olarak) bulunan eleştirel unsurlar her eserde aynı oranda değildir. En fazla eleştiri unsuru *Kitâb-ı Usûl* mesnevisindedir. Bu çalışmanın %30'luk kısmını oluşturmaktadır. En az ürün ise Yahyâ'nın *Yûsuf u Züleyhâ* mesnevisindedir. Bu eser, çalışmanın %6'lık kısmını kapsamaktadır. Diğer eserlerin oranları şu şekildedir; *Gülşen-i Envâr* %21, *Divân'ı* %18, *Gencîne-i Râz* %17 son olarak *Şâh u Gedâ* mesnevisi %8'dir.

Eserlerdeki bu oransızlığın konularından kaynaklı olduğu tespit edilmiştir. *Şâh u Gedâ* ve *Yûsuf u Züleyha* mesnevilerindeki eleştiri unsurların azlığının sebebi mecazdan hakikate geçişi konu alan çift kahramanlı aşk mesnevileri olmalarından kaynaklanmaktadır. *Kitâb-ı Usûl* mesnevisindeki unsurların fazla olmasının nedeni işlenen konuların bireysellikten çok toplumsal olması, sosyal problemlerin ele alınıp işlenmesi

ve eserin okuru eğitmeyi, geliştirmeyi amaç edinmesinden kaynaklanmaktadır. Yani sosyal eleştiri niteliğine sahip bir eser olması eleştiri unsurlarının çok daha fazla olmasına zemin hazırlamıştır.

TABLO 1: Taşlıcalı Yahyâ'nın Eserlerindeki Olumsuz Eleştiri Unsurlarının Dağılımı

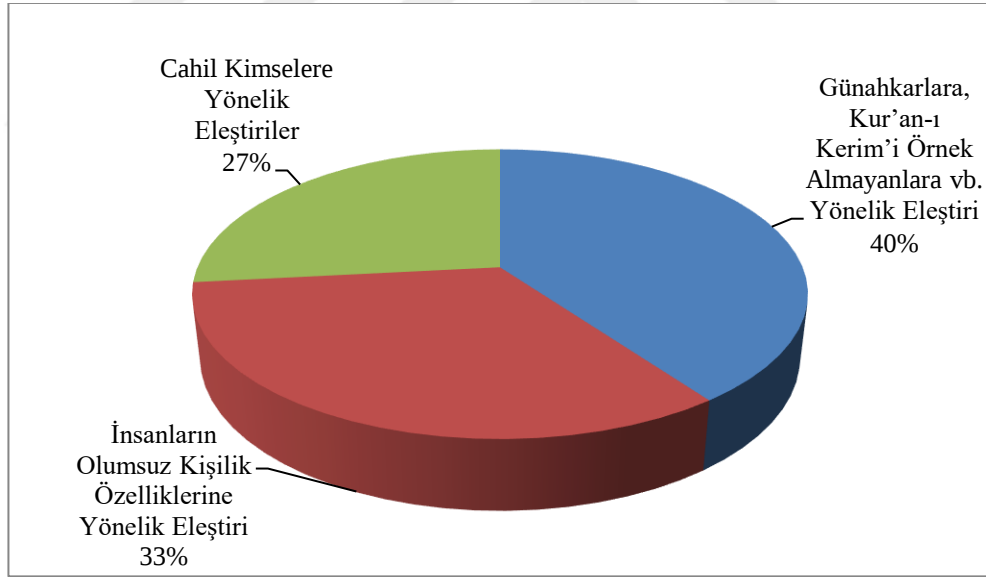

Bahsedildiğı üzere şairin eserlerinden hareketle yirmi bir adet başlık tespit edilmiştir. Bu başlıklar; günahkarlara, kafirlere, inancı sağılam olmayanlara, ibadetini doğıru yapmayanlara, dünya malına rağıbet etmeyenlere, Allah'ın yolundan sapanlara ve Kur'an-ı Kerim'i örnek almayanlara yönelik eleştiriler, cahil kimselere yönelik eleştiriler, insanların olumsuz kişilik özelliklerine yönelik eleştiri, zina eden ahlaksız kimselere yönelik eleştiriler, padişahlara ve devlet adamlarına yönelik eleştiriler, şairlere yönelik eleştiriler, şahıslara yönelik eleştiriler, Taşlıcalı Yahyâ'nın kendisine yönelik yaptığı eleştiriler, tercüme yapmaya yönelik eleştiriler, müstensihe yönelik eleştiriler, şiirin ve şairin nasıl olması gerektiğı üzerine eleştiriler, âşık, sevgili ve rakip üzerine eleştiriler, toplumun ahlaki normlarına aykırı olan durumlara yönelik eleştiriler, toplumsal problemlere yönelik eleştiriler, dünyaya yönelik eleştiriler, feleğıe yönelik eleştiriler, nefse yönelik eleştiriler, fiziksel özelliklere yönelik eleştiriler, müzik aletlerine ve çalgıcılara yönelik eleştiriler, kış mevsimine yönelik eleştiriler ve içkiye yönelik eleştiriler şeklinde-dir.

Taşlıcalı Yahyâ Bey, görüldüğü üzere her eserinde eleştiriye yer vermiştir. Belli başlı konulara tüm eserlerinde yer vererek eleştirmiştir. Yahyâ Bey, bütün eserlerinde günahkârlar, kafirler, inancı sağlam olmayanlar, ibadetini doğru yapmayanlar, dünya malına rağbet edenler, Allah'ın yolundan sapanlar, Kur'an-ı Kerim'i örnek almayanlar, cahil kimseler ve insanların olumsuz kişilik özelliklerine yönelik olan eleştirileri başlıklarını ele almıştır.

Günahkarlar, kafirler, inancı sağlam olmayan, ibadetini doğru yapmayan, dünya malına rağbet eden, Allah'ın yolundan sapan ve Kur'an-ı Kerim'i örnek almayan kimseler için yaptığı eleştiriler %40, insanların olumsuz kişilik özelliklerine yöneltlen eleştiriler %33, cahil kimselere yönelik yapılan eleştiriler ise çalışmanın %27'lik kısmını oluşturmaktadır.

TABLO 2: Taşlıcalı Yahyâ'nın Her Eserinde Geçen Olumsuz Eleştiri Başlıkları

Yahyâ Bey, eserlerinde Kur'an-ı Kerim'e uymayanları, Allah'ın yolunda ilerlemeyenleri, mahşer günü yokmuşçasına davrananları ağır bir dille eleştirmiştir. Hatta böyle kimselerin ölülerinin dahi yük olduğunu ve imama zahmet olduğunu ifade etmiştir. Şair, bu kişilerin maymun suretli ve iblis gibi siyah yüzlü olduklarını, kan yalamış ite benzediklerini, ölülerinin de dirilerinin de alçaktan daha alçak, gönüllerinin ise kafir gönlü gibi dar ve karanlık olduğunu, kara çingeneye benzediklerini belirtmiştir.

Yahyâ Bey, sözde Müslüman gezen şeyh ve sofuları da eleştirmekten geri durmamıştır. Şairin ifadelerinden bu kişilerin döneminde çok fazla olduğu ve Yahyâ'nın din üzerinden maddi çıkar elde etmeye çalışanlara karşı sessiz kalmadığı da görülmektedir. Şair, bu kişileri “edepsiz eşek, şarlatan, cahil” gibi ifadeler doğrultusunda eleştirmiştir.

Şiirlerinde tasavvufun asıl amacını savunan şair, insanları dünyevi olan her şeyden uzaklaşmaları, Allah'ın yolundan ayrılmamaları, nefislerini terbiye etmeleri ve sözde Müslüman geçinen kimselere fırsat vermemeleri noktasında uyarmayı da ihmal etmemiştir.

Taşlıcalı Yahyâ, cahilleri her eserinde eleştirmiş ve böylelerine karşı tahammülünün olmadığını ortaya koymuştur. Şair, cahilleri hem kişisel hem de fiziksel olarak ele almıştır. Hayvandan daha kötü, ahmak, korkak, kara gözlü bir karga olduklarını ifade ederek eleştirmiştir. Yine tema altında okuyucularını uyarmaya devam etmiştir.

Kibirli, asi, doyumsuz, aç gözlü, tamahkar, ikiyüzlü, zalim, miskin, alçak, fitneci, fesat, hırslı, rüşvetçi, hilekar ve cesaretsiz kişileri ele alan Yahyâ, hemen her açıdan eleştirilerini okuyucusuna aktarmıştır.

Yahyâ, yaşadığı dönemde insanların ahlaki açıdan düşkün olduğunu, zinanın çok arttığını, aynı cinsten olan kişilerin arasında duygusal ve cinsel anlamda olan yakınlığını şiirlerinde işlemiştir. Onların camız suretli ve domuz olduğunu ifade etmiştir. Hacı, hocaların bile yoldan çıktığını ifade eden şair, bu durumdan duyduğu rahatsızlığını dile getirmiştir. Ahlaksızlığı tek bir cinsiyet üzerinden değerlendirmemesi ve bu konuda eserlerinde vurguladığı eşitlikçi tutum üzerinde durmaya değer bir tutumdur.

Eşkiyaları, homoseksüelleri, zalim padişahları ve devlet yöneticilerini de ele almıştır. Taca ve tahta aşırı düşkün olanları, halkı incitenleri ve eziyet edenleri, görevini kötüye kullanan memurları da eleştiren şair, yaptığı bu eleştirilerle korkusuz ve atılgan biri olduğunu da ortaya koymuştur.

Taşlıcalı Yahyâ Bey, aynı dönemde yaşadığı şairleri de ele almıştır. Bu şairlerin fiziksel, kişisel yanlarının yanı sıra edebi kişilikleri üzerine daha fazla yoğunlaştığı görülmektedir. Aynı dönemde yaşadığı ve Yahyâ Bey'e

nazaran saraya ve padişaha daha yakın olan Hayâli Bey, onun şiirlerinde önemli bir yer tutmaktadır. Eleştirilerinde Hayâli Bey'e verilen hürmetlerin kendisine verilmediğini ifade eden şairin Hayâli'yi zamanının ahmağı, halkın maskarası olduğu noktasında eleştirdiği görülmüştür. Bir başka şair olan Kandî'yi şiirlerinde bir tatlılık olmadığı, Rahmî'yi hanesinde rezil kimseler ile içmesi, Enverî'yi fazla tamahkâr olması ve Siyâhî'yi ise cahil, ahmak, düşüncesiz, deli gibi ifadelerle eleştirmiştir.

Eserlerinde üzerinde durduğu tercüme konusu Taşlıcalı Yahyâ Bey için çok önemlidir. Başkasının kullandığı manayı tekrar kullanmayı, söylenmiş bir sözü tekrar söylemeyi asla doğru bulmamıştır. Bu doğrultuda tercümeyle başvurulanları eleştirdiği görülmüştür.

Taşlıcalı Yahyâ Bey, eserine gereken ehemmiyeti vermeyen müstensihlerin cahil olduğunu, yazılarının kötü olmasından dolayı kalemin müstensihlerin elinden feryat ettiğini ve gül bahçesi olarak gördüğü şiirlerine ıstırap verdiklerini belirterek eleştirilerine devam etmiştir. Bunlara ek olarak Yahyâ'nın şiirin ve şairin nasıl olması gerektiği üzerine düşünceleri ve eleştirileri de mevcuttur. Şairin özünde tek gayesinin insanı ve şairi doğru yola sokmak olduğu görülmektedir.

Yahyâ'nın beşeri aşktan ziyade tasavvufî aşkı ele aldığı saptanmıştır. Bunun yanı sıra hemen her şair gibi sevgilinin eziyetlerini işlemiş ve rakibe yönelik eleştirilerde bulunmuştur. Buna ek olarak âşık olmanın önemine dikkat çeken şair, âşksız olanın gamsız, âşık olmayanın ise eşekten daha beter olduğunu belirterek eleştirilerde bulunmuştur. Bunun yanında Taşlıcalı Yahyâ, toplumun ahlaki normlarına aykırı olan, toplumu belirli bir çizgiden çıkaran, Allah'ın yolundan ayıran hemen her türlü unsura son derece karşı olduğunu belirtmiştir.

Divan şiiri her ne kadar farklı kültürlerin etkisinde kalarak oluşmuş olsa da içerisinde bulunduğu toplumun tarihi, sosyal, siyasi, toplumsal ve kültürel özelliklerinden etkilenmiştir. Aynı şekilde Yahyâ, içerisinde bulunduğu toplumun problemlerini ele almış ve eleştirilerini açık bir şekilde ifade etmiştir. Artan hırsızlığın, rüşvetçiliğin ve çeşitli keyif verici

maddelerin kullanımının artmasını konu edinmiş ve bu hususta gerekli eleştirilerini yapmıştır.

Yahyâ Bey, dünyayı ve dünyanın geçiciliği üzerinde durmuştur. Dünyanın alçak, vefasız, ikiyüzlü, fitneci olduğunu belirtmiş ve geçici olarak ifade ettiği bu dünyaya rağbet edenleri de eleştirilerine dahil etmiştir. Bunun yanında Yahyâ Bey, feleği de vefasız ve arsız olduğu noktasında eleştirmiştir.

Bir diğer üzerinde durduğu husus ise nefistir. Nefsin asıl düşman olduğunu söylemiş ve alçak, köpek, at gibi benzetmeler doğrultusunda da eleştirmiştir. Hemen hemen her fırsatta ve eserinde değindiği nefis hakkında okuyucularını uyarmayı, nefse uymamaları konusunda öğütlemeyi de ihmal etmediği görülmektedir.

İnsanı Allah'ın yolundan ayıran hemen her şeye karşı olduğu belirten Taşlıcalı Yahyâ'nın üzerinde durduğu ve eleştirdiği en önemli başlıklardan bir tanesi de müzik aletleri ve çalgıcılarıdır. Şair, sesli bir şekilde zikredenleri içi boş tambura, kemençe çalanı puta, kemençeye meyledenin ise dinsiz, zurna çalanın avurdunu eşeğin erkeklik organına benzediği gibi eleştirilerde bulunan Yahyâ, bu kimselerin çalgılarını başlarına çalmanın sevap niteliğinde olduğunu belirtmiştir.

Yahyâ Bey, çalışmalarında çok az sayıda olmak üzere mevsimlere de değinmiştir. Kış mevsimini ele alan şair, kışın soğuk suretli ve ağaçların yapraklarını çalan bir haydut olduğunu söylemiştir.

Şair, eserlerinde içkiye dair unsurları işlemiştir. Fakat Yahyâ Bey, içkinin insanı hataya yönelteceği ve yoldan çıkaracağı hususunu da ele almış ve bu açılardan eleştirmiştir.

Kendisini de eleştirmekten geri durmayan Taşlıcalı Yahyâ'nın eleştirileri, bazı noktalarda yapıcı boyutu aşıp kendisinin yaptığı hataların ve günahların altında kaldığını gösteren ifadelerle dolup taşmıştır. Bu ifadeler, şairin dönemine göre kendisini sorgulayabildiğini, hatta sorgulamanın da ötesinde kendisini eleştirebildiğini göstermektedir. .

Taşlıcalı Yahyâ, içinde bulunduğu toplumun problemlerini, aksayan yönlerini şiirlerinde işleyen bir şairdir. Onun şiirlerinden, eleştirilerinden ve okuyucuyu uyarmalarından anlaşıldığı üzere yıkıcı bir şekilde eleştirmekten ziyade daha çok geliştirmeyi ve değiştirmeyi hedeflediği görülmektedir.

Taşlıcalı Yahyâ'nın eserlerinde dikkat çeken bir diğer unsur ise olumlu bağlamda yapılan eleştirilerdir. Yahyâ Bey, eserlerinde olumlu eleştiriler yaparken daha çok ele aldığı şahısların veya nesnelerin pozitif taraflarını öne çıkarmıştır. Bu eleştirileri övgü adı altında yapan veya övgüyle harmanlayarak veren şairin eserlerinde olumsuz eleştirilerin olumlulara nazaran daha fazla olduğu görülmektedir. Çünkü Taşlıcalı Yahyâ Bey, eserlerinde öğütlerle çevrili bir işleyişin getirisi olarak okuyucusuna nasihat vermeyi amaç edinmiştir. Şiirlerine böyle bir görev yükleyen Yahyâ Bey için olumlu eleştiriler bir adım daha geride kalmıştır.

Yahyâ Bey'in eserlerine oranla bakıldığında en fazla olumlu eleştirinin *Dîvân*'ında olduğu görülmüştür. Mesnevilerinde ise bu hususa fazla yer ayırmamıştır.

Taşlıcalı Yahyâ Bey, devrin padişahı olan Kanuni Sultan Süleyman'ı şiirlerinde fazlasıyla ele almıştır. Kanuni'yi özellikle adaletli oluşu üzerinden ele alan Yahyâ, yine padişahın ihsanının sonsuz, şanının yüce olduğu gibi övgü dolu sözler ile Kanuni'nin olumlu taraflarını ele almıştır.

Yahyâ Bey'in olumsuz anlamda ele aldığı ve eleştirdiği şairler mevcuttur. Bunun yanında saygı duyduğu, olumlu taraflarıyla ele aldığı şairler de bulunmaktadır. Bu hususta şair Câmî öne çıkan isimlerden bir tanesidir. Câmî'ye karşı olan saygısından ve hürmetinden bahsetmiş, Nizâmî'nin ise din denizinin cevheri olduğunu ifade etmiş, Gülşehrî'nin eserinin çok okunan bir eser olduğuna dair olumlu eleştirilerini dile getirmiştir.

Devrin diğer devlet adamlarını gerek vazifeleri gerekse karakterleri yönüyle, kendisinin ise şairliğini, memleketini, neslini de yine aynı şekilde olumlu manada ele alıp eleştirilerini ifade etmiştir. Allah'a, Allah'a aşkına ve Hz. Muhammed'e olan övgüleriyle eserlerinde yer veren Yahyâ;

şehirleri, sevgiliyi ve diğer unsurlarını şiirlerine dahil ederek olumlu düşüncelerini ve eleştirilerini ortaya koymuştur.

Eleştirilerini genel olarak toplumsal bir faydaya dayandıran Yahyâ'nın az sözle çok şey anlatmayı hedeflediği ve en nihayetinde okuyucuyu eğitmeyi amaçladığı tespit edilmiştir. Taşlıcalı Yahyâ Bey'in olumlu eleştirilerinde de en az olumsuz eleştirilerindeki gibi adaletin, halkın huzur içerisinde olmasının ve bireylerin hakkının gözetilmesmesinin ön plana çıktığı görülmektedir. Bunun yanında her ne kadar eleştirilerinde çoğu zaman izlediği yolun doğruluğunu kanıtlama isteği görülse de anlaşılır olan dili, kullandığı mahalli unsurlar ve eğitime gayesi doğrultusunda Taşlıcalı Yahyâ'nın eleştirilerine bir amaç yüklediği açıkça görülmektedir. Bu çalışma göstermiştir ki Divan şiiri sadece hayali imgelerle çevrili, kapılarını gerçek dünyaya kapatmış bir şiir değil, toplumun hemen hemen her sorununu ele alan, eleştirmekten ve ele almaktan korkmayan bir yapıya sahiptir.

KAYNAKÇA

Akan, M.S. (2017). *Kur'an'da Zalim*, Yüksek Lisans Tezi. Şırnak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şırnak. <https://tez.yok.gov.tr/> (Tez No. 459601)

Albayrak, N. (1995). Enûşirvân. *İslam Ansiklopedisi*, C.11. İstanbul: TDV.

Aldemir, A.N. (2021). Türk Edebiyatında Eleştiri, Doktora Tezi. Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya. <https://tez.yok.gov.tr/> (Tez No. 719163)

Alkaya, M.A. (1996). *Taşlıcalı Yahyâ Kitâb-ı Usûl*, Yüksek Lisans Tezi. İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.

Alvan, T. (2011). “Kanuni Sultan Süleyman Han’ın Divanı’nda Siyaset ve Ahlak Düşüncesini İşleyen Beyitler”, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, S.43, ss. 19-33.

Atik, M.K. (1988). “Kur’an’da Lût Kavmi Ve Düşündürdükleri”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 2, ss. 287-297.

Ayverdi, İ. (2005). *Misalli Büyük Türkçe Sözlük 3C*. İstanbul: Kubbealtı Yayınları.

Bardakçı, M.N. (2008). “Mevlana’ya Göre İnsanın Mahiyeti ve Kâmil İnsan Olma”, *Erdem Dergisi*, S. 50, ss. 1-4.

Bizbirlik, A. (2004). “Kroniklerde Osmanlı Devlet Yöneticilerine Yapılan Eleştiriler (Başlangıçtan XVI. Yüzyılın Sonuna Kadar)”, *Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 31, ss. 52-53.

Bozyiğit, E. (2021). *Taşlıcalı Yahyâ Bey Divânı (İnceleme- Tenkitli Metin- Nesre Çeviri- Sözlük)*. Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi. <https://tez.yok.gov.tr/> (Tez No. 681826)

Bulut, H. (2020). “Tasavvufi Bir Bakış Açısıyla Nefis”, *Mesned İlahiyat Araştırmaları Dergisi*, C.11, S. 1, ss. 165-188.

Canım, R. (2004). *Türk Dünyası Edebiyat Kavramları Ve Terimleri Sözlüğü 3.C*. Ankara: AKM Yayınları.

Coşkun, M. (2007). *Klâsik Türk Şiirinde Edebî Tenkit –Şairin Şaire Bakışı-*.Ankara: Akçağ Yayınları.

Çabuk, F. (2020). “19. Yüzyılda Osmanlı Toplumunda Zina: Bazı Vakalarında İşlenen Cinayetler Üzerine Bir Değerlendirme”, *İnsan & İnsan Bilim, Kültür, Sanat ve Düşünce Dergisi*, S. 23, ss. 1-3.

Çavuşoğlu, M. (1977). *Yahyâ Bey- Divan Tenkitli Basım*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Çavuşoğlu, M. (1979). *Yahyâ Bey- Yûsuf Ve Zelîhâ Tenkitli Basım*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Çavuşoğlu, H. (2019). “Dört Asır Dört Şair Bağlamında Divan Edebiyatında Dünya Algısı”, *RumeliDE Dil Ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, S.14, ss. 225-228.

Çelebi, İ. (2013). Ye’cûc ve Mecûc. *İslam Ansiklopedisi*, C.43. İstanbul: TDV.

Çetinkaya, Ü. (2019). “Divan Şiirinde Sosyal Hayattan Yansımalar: Necatî ve Hayretî’nin Arpa Kıtlığını Anlatan İki Manzumesi”, *Türkbilig Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, S.17, ss. 47-49.

Çınar, B. (1995). *Taşlıcalı Yahyâ Gencîne-i Râz*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri. . <https://tez.yok.gov.tr/> (Tez No. 42910)

Demir, E. (2013). “Divan Edebiyatında Geçen Musiki Aletleri ve Bunlarla Alakalı Kelimeler”, Dicle Üniversitesi.

Demir, M. (2016). *16. Yüzyılda Osmanlı Devletinde Suç ve Suçlular: İstanbul Örneği*, Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Demirci, M. (2000). “Ölümdeki Hayat”, *İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, S. 4, ss. 9-16.

Demirel, G. (2007). “Klasik Türk Edebiyatı Geleneğinde Hiciv”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C.5, S. 10, ss. 131-134.

Divlekci, C. (2009) . “Zina Hakkında Bir Âyetin İletişim Psikolojisi Açısından Tahlili”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 10, ss. 167.

Doğan, M.N. (2009). *Eski Şiirin Bahçesinde: Taşlıcalı Yahyâ'nın Yûsuf u Zelîhâ'sında Şiirin Şiiri*. İstanbul: Yelkenli Yayınları.

Erdoğan, M. (2019). *Bireylerin Kişilik Özellikleri, Temel Değerleri, İletişim Becerileri ile Öznel İyi Oluş Hali Düzeyleri Arasında Nedenselliğin İncelenmesi: Üniversite Düzeyinde Turizm Eğitimi Alan Öğrenciler Üzerine Bir Araştırma*, Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul. <https://tez.yok.gov.tr/> (Tez No. 552498)

Eren Kaya, F. (2010). *Mesnevilerin Dîbace, Sebeb-i Te'lîf Hâtime Bölümlerinde Edebiyat Eleştirisi*, Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara. <https://tez.yok.gov.tr/> (Tez No. 265388)

Gülhan, A. (2008). “Divan Şiirinde Meyveler ve Meyvelerden Hareketle Yapılan Teşbih ve Mecazlar”, *International Periodical For the Languages, Literature and History of Tuskish or Turkic*, V. 3/5, ss. 365-371.

Gündoğdu, R. (2017). *XIX. Yüzyıl Klasik Türk Şiirinde Mevsimler*, Yüksek Lisans Tezi. Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya. <https://tez.yok.gov.tr/> (Tez No. 485715)

Güven, H.F. (1997). *Klâsik Türk Şiirinde Hiciv*, Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara. <https://tez.yok.gov.tr/> (Tez No. 63017)

Harman, Ö.F. (2001). *Kârûn. İslam Ansiklopedisi*, C.24. İstanbul: TDV.

İspir, M. (2019). “Klasik Türk Edebiyatındaki Hikayelerde Ahlaki Eleştiri”, *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 24, ss. 414

Kaya, M.A. (2011). Taşlıcalı Yahyâ. *İslam Ansiklopedisi*, C.40. İstanbul: TDV.

Kayaokay, İ. (2017). *Klasik Türk Şiirinde Nefs*, Yüksek Lisans Tezi. Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ. <https://tez.yok.gov.tr/> (Tez No. 464557)

Kılıç, Z. (2008). *Türk Divan Şiirinde Sosyal Eleştiri*, Doktora Tezi. Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ. <https://tez.yok.gov.tr/> (Tez No. 227282)

Kılıç, Z. (2008). “Klasik Türk Edebiyatında Eleştiri Terminolojisi”, *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.1, S.1, ss. 151-158.

Kola, F. (2016). “Aşka Dair Bazı Tasavvurlar”, *Journal of Turkish Language and Literature*, V. 2, I.2, ss. 67-94.

Kul, N. (2015). *16. Yüzyıl Şairlerinde Felek Kavramı*, Yüksek Lisans Tezi. Ordu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ordu.

Levend, A.S. (2021). *Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

Mengi, M. (2015). *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Nazık, S. (2016). “Klasik Türk Şiirinde Âşğın Aynı Zamanda Kendine Rakip Olması”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S.17, ss. 244- 246.

Okan, N. (2021). “Öz Eleştiri”, *Fırat Üniversitesi*, ss. 75-76.

Okassova, A. (2019). “Şeyhülislam Yahyâ Divanı’nda Uyku Kavramının Kullanımı Üzerine Bir İnceleme”, *Journal Of Turkish Language and Literature*, C.5, S.2, ss. 207-216.

Okumuş, Ö. (1995). Câmî, Abdurrahman. *İslam Ansiklopedisi*, C.7. İstanbul: TDV. A

Özder, D. (2020). “Taşlıcalı Yahyâ Bey Divanında Şiir Anlayışı”, *Türk Uluslararası ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, S.20, ss. 235- 238.

Öztürk, M. (2013). “Klasik Türk Edebiyatında Padişahlara Yapılan Yergiler”, *Turkish Studies- International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume*, C.8/1, ss. 2143- 2148.

Polater, K. (2012). “Kur’an Açısından Kibir Sorunu ve Sonuçları”, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.2, ss. 336- 353.

Sağlam, A. (2016). *Taşlıcalı Yahyâ Bey ve Hamse’si*, Doktora Tezi. Dicle Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Diyarbakır. <https://tez.yok.gov.tr/> (Tez No. 446084)

Saral, G. (2017). *16. Yüzyıl Divanlarında Mutfak Kültürü*, Yüksek Lisans Tezi. Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya. <https://tez.yok.gov.tr/> (Tez No. 451917)

Sarıççek, R. (2015). *Taşlıcalı Yahyâ Bey Gencîne-i Râz (İnceleme-Metin- Dizin)*. Ankara: Gece Kitaplığı Yayınları.

Taş, S. (2002). *Bir Edebi Tür Olarak Eleştiri ve Yeni Türk Edebiyatındaki Yeri*, Yüksek Lisans Tezi. Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin. <https://tez.yok.gov.tr/> (Tez No. 122239)

Temel Çalışkan, P. (2019). *Bâkî Divânı’nda Sevgili- Aşk- Rakip*, Yüksek Lisans Tezi. Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale. <https://tez.yok.gov.tr/> (Tez No. 601553)

Tökel, D.A. (2003). “ Divan Edebiyatında Eleştiri”, *Hece, Aylık Edebiyat Dergisi*, Eleştiri Özel Sayısı, S. 77-78-79, ss. 3-28.

Uçan Eke, N. (2017). “Şehzade Mustafa Mersiyesi’nin Metaforik Açısından İncelenmesi”, *Filoloji Dergisi*, S.2, ss. 220-231.

Ünver, İ. (1996). Gencîne-i Râz. *İslam Ansiklopedisi*, C.14. İstanbul: TDV.

Yakar, H.İ. (1996). *Taşlıcalı Yahyâ Bey’in Eserlerinde İstanbul*, Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi, Türkiyat ve Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul. <https://tez.yok.gov.tr/> (Tez No. 53631)

Yasak Peran, Y. (2018). Mostarlı Ziyâ'î'nin Şeyh-i San'ân Mesnevisi'nde Didaktik Unsurlar. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, S.11, ss. 127- 151.

Yazar, İ. (2021). “Klasik Türk Şiirinde Kar”, *Uluslararası Dil, Edebiyat ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, C.4, S.1, ss. 71-74.

Yıldız Akagündüz, M. (2009). *Klasik Türk Edebiyatında Şitâ'iyeler*, Yüksek Lisans Tezi. Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale. <https://tez.yok.gov.tr/> (Tez No. 261412)

Yoldaş, K. (1993). *Taşlıcalı Yahyâ Bey Şâh u Gedâ (İnceleme- Metin)*, Yüksek Lisans Tezi. İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya. <https://tez.yok.gov.tr/> (Tez No. 27217)